

Bronnengids Koloniaal verleden

Bronnengids Koloniaal verleden

Colofon

Tekst: **Regionaal Archief Zuid-Utrecht**
Eindredactie: **Ruth Werkhoven**
Projectcoördinatie: **Elleke de Ronde**

Reprofotografie: **Winfried Leeman**
Vormgeving: **André van Zwieten BNO**
Druk: **Drukkerij Wilco, Amersfoort**

ISBN **978 90 90386 16 4**

Wijk bij Duurstede 2024

	Inhoud
6	Speuren naar sporen van het koloniaal verleden in de archieven
7	Leeswijzer
8	Een bijzonder project - <i>Ruth Werkhoven</i>
12	Emancipatie bij testament - <i>Marco Prins en Ruth Werkhoven</i>
	Bunnik
19	bronnen 17e & 18e eeuw
21	bronnen 19e & 20e eeuw
25	Terugkeer van Bunnikse militairen uit Nederlands-Indië - <i>Elleke de Ronde</i>
	Houten
31	bronnen 17e & 18e eeuw
31	bronnen 19e & 20e eeuw
33	De erfenis van de gouverneur - <i>Christiaan Smits</i>
	Rhenen
43	bronnen 17e & 18e eeuw
71	bronnen 19e & 20e eeuw
73	Over achtergebleven vrouwen en hun uitgevaren mannen - <i>Bart van Nunen</i>

	Utrechtse Heuvelrug
80	bronnen 17e & 18e eeuw
89	bronnen 19e & 20e eeuw
93	Frans Jan Hendrik de Wetstein Pfister - <i>Henk Blok - met dank aan Max Cremer</i>
	Vijfheerenlanden
98	bronnen 17e & 18e eeuw
108	bronnen 19e & 20e eeuw
115	Sporen van koloniaal verleden in Vianen: belasting op koffie en thee - <i>Freek van Toor</i>
	Wijk bij Duurstede
122	bronnen 17e & 18e eeuw
128	bronnen 19e & 20e eeuw
135	Soldaten voor Nederlands-Indië in de negentiende eeuw - <i>Wendelies van der Meulen en Ruth Werkhoven</i>
	Overige bronnen
144	bronnen 17e & 18e eeuw
144	bronnen 19e & 20e eeuw
153	Apologizing and Bridging - <i>Nainunis Aulia Izza</i>
161	Excuses maken en bruggen slaan - <i>Nainunis Aulia Izza (vertaald door Arend Smilde)</i>
168	Woord van dank

Speuren naar sporen van het koloniaal verleden in de archieven

Wat vind je als je in de archieven van het Regionaal Archief Zuid-Utrecht gaat zoeken naar sporen van het koloniaal verleden? Met deze vraag startte ruim een jaar geleden ons project, waarvan deze bronnengids het eindresultaat is.

Natuurlijk wisten we van het bestaan van een aantal bronnen, maar een grootschalige inventarisatie van bronnen binnen de collectie over dit verleden was nog niet eerder uitgevoerd.

Een inventariserend onderzoek is een tijdrovende klus die systematisch uitgevoerd dient te worden. Dit is gedaan door een aantal enthousiaste vrijwilligers. Zij hebben bij het inventariseren gebruik gemaakt van de handreiking *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden* in de collectieregistratie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Deze handreiking bevat een lijst van zoektermen die horen bij dit verleden, maar die vandaag de dag niet meer gebruikt worden.

Er is door de vrijwilligers gezocht op deze termen in de archieven van alle gemeenten die zijn aangesloten bij het RAZU: Houten, Bunnik, Wijk bij Duurstede, Rhenen,

Utrechtse Heuvelrug en Vijfheerenlanden. Het is dus geen overkoepelend onderzoek geweest naar dé geschiedenis van hét koloniaal verleden van dé regio Zuid Utrecht. Al is het maar omdat dé geschiedenis niet bestaat.

Er zijn verschillende soorten archiefstukken gevonden, van testamenten en brieven tot rekeningen, akten en aandelen. Naast de archiefbronnen zijn in deze gids acht verhalen opgenomen waarin één of meerdere bronnen zijn onderzocht en waarin de context van die bron helder wordt. De bronnen en verhalen laten zien dat het koloniaal verleden op allerlei manieren is terug te vinden in het leven van mensen: van bestuurders en handelaren die rijk werden van de koloniale handel tot vrouwen van arbeiders die alleen achterbleven toen hun man op een schip stapte om geld te verdienen in de Oost of de West.

Het inventariserend onderzoek heeft geresulteerd in een uitgebreid overzicht van archiefbronnen die het koloniaal verleden ontsluiten. Tegelijkertijd kunnen we ook vaststellen dat zeker niet alle bronnen rondom dit onderwerp zijn opgespoord. In de toekomst zullen we deze inventarisatie steeds opnieuw aanvullen. Dat neemt niet weg dat deze

bronnengids van het RAZU, waarin alle gevonden archiefstukken zijn opgenomen, een goed startpunt is voor verder onderzoek naar dit verleden.

We hopen dat de gids u inzicht geeft in het onderwerp en specifiek de bronnen die hier over bij het RAZU te vinden zijn. En dat het u aanspoort om ook zelf verder onderzoek te doen naar dit onderwerp.

Leeswijzer

U vindt in deze bronnengids de resultaten van de uitgevoerde inventarisatie. De gevonden archiefstukken zijn per gemeente in deze bronnengids opgenomen. Daarnaast wordt er onderscheid gemaakt tussen bronnen uit de 17e & 18e eeuw en 19e & 20e eeuw. Op deze manier wordt van ieder archiefstuk direct duidelijk binnen welke gemeente en periode het valt. Zo kunt u gericht op zoek gaan naar bronnen, maar vanzelfsprekend is het nog steeds mogelijk om de gids door te bladeren en u te laten verrassen door wat er in het RAZU te vinden is. Alle afbeeldingen zijn van bronnen die zijn opgenomen in de collectie van het RAZU, tenzij anders vermeld.

Een bijzonder project

Ruth Werkhoven

Wat vind je als je bij het Regionaal Archief Zuid-Utrecht zoekt naar sporen van het koloniaal verleden? Zoals in het voorwoord te lezen heeft de inventarisatie veel verschillende bronnen opgeleverd die verwijzen naar dit verleden.

Wat opviel in het project is dat wát je vindt gebaseerd is op twee ‘toevalligheden’: wat er aan geschreven bronnen bewaard is gebleven en hoe deze bewaarde bronnen ontsloten zijn.

Niet alles is opgeschreven, en niet alles wat ooit is opgeschreven is bewaard. Denk alleen al aan de vele schepen die zonken op hun reis naar of uit de koloniale gebieden. Hoeveel brieven, scheepsjournalen of administratie, zouden die aan boord hebben gehad?

Geschreven bronnen die wel bewaard bleven zijn terug te vinden in archieven. En daar worden ze op een bepaalde manier beschreven. Vaak gebeurt dat aan de hand van de functie van het stuk. Er staat dan bijvoorbeeld dat in een dik boekwerk de ‘Resoluties van de Magistraat’ (besluiten van de stedelijke overheid) vastgelegd zijn. Maar wat en

waarover die magistraat besloten heeft, komen we uit zo’n beschrijving niet te weten. Daarvoor moeten de teksten gelezen worden. Dan blijkt dat de magistraat besloten heeft welk lid van het stadsbestuur een functie in de Kamer van de VOC in Amsterdam mag gaan vervullen.

Pas als er dus naast een beschrijving van de functie ook een beschrijving van de inhoud is gemaakt, krijgt u een resultaat als u in de zoekmachine ‘Oost-Indische Compagnie’ of andere koloniaal gerelateerde zoekterm invoert. Dat betekent dus niet dat die term er anders niet in kan staan. Maar de bron is (nog) niet op dat detail-niveau ontsloten.

Kijken we door onze oogharen naar de verzameling sporen die wel zijn gevonden, dan valt op dat er een onderscheid te maken valt in een aantal categorieën.

Zo vinden we bijvoorbeeld sporen van producten en de handel in koloniale waren. Zoals een dossier over de belastingheffing op koffie en thee in Vianen (zie het artikel ‘Sporen van koloniaal verleden in Vianen: belasting op koffie en thee’ op pagina 115). Of de vermelding van een

garbulleerder, iemand die de door de VOC ingevoerde droge waren, met name specerijen, ontdeed van stof, doppen en andere ongerechtigheden.¹

We vinden ook veel sporen van mensen. Bijvoorbeeld mensen in de rol van bestuurder. Vaak zie je dat mannen die hier een bestuurlijke functie bekleden, zoals schout, lid van de magistraat of burgemeester, ook hoge functies bekleden in de diverse kamers van de VOC en WIC en soms ook in Nederlands-Indië, Suriname of de Cariben. Zo bevindt zich in het archief van het stadsbestuur van Wijk bij Duurstede een brief uit 1669 van W. van Dam te Amersfoort aan N. Schagen, burgemeester van Wijk, over de nominatie voor de commissie van bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie.²

Ook vinden we sporen van de gewone man of vrouw. Deze vinden we meestal in de stads- of dorpsgerichten, of in de notariële archieven. Achterblijvers of nabestaanden vragen via het gerecht of een notaris om een voorschot op het loon, dan wel om de erfenis van hun geliefde, die op zee of in de overzeese gebieden om het leven is gekomen. Van dit soort verzoeken wordt dan een aantekening gemaakt. Zoals bij Hendrick Elisz van Ginkel, die we aantreffen als ‘burger van Rhenen’. Hij stelt Geurt Lubbertsz aan om van de bewind-

hebbers van de Oost-Indische Compagnie te Rotterdam te vorderen drie maanden traktement voor zijn zwager Hendrick Hermansz van Redelicherhuijsen, die soldaat was op het schip Nieuw Rotterdam.³

En ten slotte vinden we sporen van welvaart. Met name in de verkoop of overerving van landhuizen en buitenplaatsen. Een voorbeeld hiervan zien we in de verkoopakte van heerlijkheid Darthuizen aan Jan van Beuningen, bewindhebber van de West-Indische Compagnie.⁴ Het zijn vaak mannen met hoge functies binnen de VOC of WIC of in de koloniën die, soms na terugkomst, de landhuizen en heerlijkheden in hun bezit krijgen. Of er een directe link is tussen deze welvaart en het werk dat zij in of voor de koloniën hebben verricht is niet altijd even duidelijk. Dit vraagt om meer en vooral zorgvuldig onderzoek.

Er is ook een categorie die we juist bijna niet vinden in onze archieven: de tot slaaf gemaakten en contractarbeiders. Het is niet verwonderlijk dat we in de archieven van het RAZU weinig verwijzingen naar deze mensen aantreffen. In het onderzoek naar sporen van het koloniaal verleden is het goed om je ervan bewust te zijn dat ‘Heel veel geschreven documenten en andere archiefbronnen over het koloniale verleden werden opgemaakt door de vertegenwoordigers

van de heersende klasse en de koloniale machthebbers. Je moet dus tussen de lijnen lezen en vanuit het besef dat gekoloniseerde mensen vaak niet beschikten over hun eigen documentatie en archieven. Of je moet je baseren op alternatieve historische bronnen zoals mondelinge overleveringen en verhalen die binnen onderdrukte gemeenschappen van de ene generatie op de andere worden doorgegeven.’⁵

Daarnaast zijn de archieven van de VOC en de WIC, maar bijvoorbeeld ook slavenregisters, niet te vinden in het RAZU omdat ze worden bewaard in bijvoorbeeld de provinciale archieven, zoals het Utrechts Archief of het Zeeuws Archief, of bij de Nationale archieven, zowel in Nederland als in bijvoorbeeld Suriname, Curaçao en Indonesië.

Heel af en toe vind je, al of niet bij toeval, in onze collectie een bron waarin de aanduiding ‘slaaf’, ‘morin-slavin’ of ‘indiasche-moor’ voorkomt. Zo verscheen in december 2021 een artikel in het tijdschrift Het Kromme-Rijngebied over Serena die samen met haar moeder, dienstmeid van Ida Comans en Gerrit Mom, uit Batavia naar Nederland was gekomen. In Nederlangbroek wordt zij gedoopt en in het doopboek van de gereformeerde kerk werd vastgelegd dat zij de dochter was van een ‘morin-slavin’.⁶

Voor verder onderzoek, ook om de sporen die wel in ons archief te vinden zijn in perspectief te plaatsen, verwijzen wij u dus graag naar andere archieven.

Andersom is het RAZU natuurlijk een mogelijke plaats om door te gaan met onderzoek dat elders is begonnen. Uit de bronnen die wij hebben is de link met het koloniaal verleden soms niet te leggen terwijl die er wel is. Denk bijvoorbeeld aan de opvarenden van VOC-schepen. Als u bij het Nationaal Archief zoekt op plaatsen uit onze regio, vindt u zeker namen. Die namen komen in onze archieven vaak ook terug – maar niet per se met de vermelding dat deze persoon met de VOC is uitgevaren. En dan is die bron dus ook niet als zodanig in onze bronnenlijst opgenomen.

Nog een ander aanknopingspunt voor verder onderzoek is de literatuur. In de bibliotheek van het RAZU staan verschillende boeken waarin u meer informatie kunt vinden over dit onderwerp, zoals:

- *F.H. de Vos*, Third supplementary paper on the monumental remains of the Dutch East India Company of Ceylon (1905). *Archieftoegang 406, nummer 8194*.
- *Lianne Damen*, De Smeekbede (2021). *Archieftoegang 406, nummer 4860*.

Lianne Damen, historicus en schrijfster, reconstrueert in deze roman het leven van Wilhelmina Kelderman, een tot slaaf gemaakte vrouw die een deel van haar leven in Vianen doorbrengt in het huishouden van de heer Kelderman. Haar brief, de smeekbede, is één van de vele brieven die samen the sailing letters vormen.

- *Johan van Hulzen*, Onze West-Indische geschiedenis (1946). *Archieftoegang 406, nummer 4286*
Hierin wordt de geschiedenis beschreven van de ‘rijksdelen van de West’, maar ook de ‘geschiedkundig belangrijke en merkwaardige ondernemingen onzer natie ter Westkust van Afrika, en Noord- en Zuid Amerika, waarvan de resultaten voor Nederland verloren gingen’. Dit boek bevat veel informatie, maar is natuurlijk wel gekleurd in zijn perspectief.

- *Koen Bogaert*, In het spoor van Fanon. Orde, wanorde, dekoloniserend (2023). *Archieftoegang 406, nummer 4891*
- *Nancy Jouwe, Matthijs Kuipers en Remco Raben (red.)*, Slavernij en de stad Utrecht (2021). *Archieftoegang 406, nummer 4550*
In dit laatste boek, Slavernij en de stad Utrecht, wordt de relatie tussen de stad Utrecht en het slavernijverleden

onderzocht. Het is één van de vele onderzoeken die in de afgelopen jaren zijn gedaan naar het slavernijverleden in verschillende grote steden en regio’s. In zekere zin is ons project een aanvulling op het onderzoek in de grote steden. Hoe speelde dit verleden een rol in deze regio en wat kunnen we daarvan nog terugvinden in onze archieven?

Wij nodigen u uit om, met de aanknopingspunten die deze gids u biedt, dit verleden verder te onderzoeken.

Voetnoten bij de inleiding:

- ¹ Yory (www.yory.nl): Oude en vergeten beroepen van vroeger (G).
- ² RAZU 001 Stadsbestuur Wijk bij Duurstede, Inv.nr. 491.
- ³ RAZU 063 (notariële archieven) – 931 – datum: 30-07-1658
- ⁴ RAZU 056 Gerechtsbestuur Darthuizen – 35-1 Akte betreffende de verkoop van de heerlijkheid Darthuizen, 23 november 1714.o
- ⁵ Koen Bogaert, In het spoor van Fanon (2023), 68.
- ⁶ Ad van Bommel, ‘Hoe komt Serena, dochter van een ‘morin-slavin’ uit Nederlands-Indië, in Nederlangbroek?’, Het Kromme-Rijngebied, jaargang 55, nr. 4 (2021).

Copia 22
Testament
Van Geertuijda Mones
Widwe Melman
overleden 9 februari 1706

Emancipatie bij testament -

De laatste wil van een weduwe in Batavia anno 1706

Marco Prins en Ruth Werkhoven

Batavia, woensdag 3 februari 1706. Het was avond toen zich bij notaris Cornelis Venendael een vrouw meldde, Geertuijda Mones. Zij wilde haar testament laten opmaken. Zij was ziekelijk, maar helder van verstand en geheugen en wilde deze wereld niet verlaten zonder de verdeling van haar 'tijdelijke goederen' te hebben geregeld. Zij overleed 6 dagen later. Bovenaan in de kantlijn van het testament staat geschreven: overleden 9 februari 1706.

Van dit testament bezit Het Regionaal Archief Zuid-Utrecht een handgeschreven 'Copia'.¹ Het stuk is onderdeel van het archief van de familie de Wijkerslooth de Weerdesteyn. In 2016 inventariseerde Ad van Bemmelen dit familiearchief en publiceerde hij daarover een artikel in Het Kromme Rijngebied.² Hierbij noemt hij ook dit testament, een bijzonder testament omdat mevrouw Mones hierin haar tot slaafgemaakte mannen, vrouwen en kinderen vrijmaakte en emancipeerde. In dit artikel gaan we dieper in op dit testament, en op de tijd en plaats waarin het werd opgemaakt. Een zoektocht die meer vragen dan antwoorden opleverde

en die zeker een vervolg verdient.

Er zijn over Geertuijda, of Geertuijt Mones tot nu toe geen andere bronnen gevonden. We weten dus niet wanneer of waar zij geboren is of wie haar ouders waren. In het testament wordt Geertuijda weduwe van Joannes Melman genoemd. Ook over hem is weinig te vinden wat betreft zijn leven. Maar hij duikt wel op in de VOC-archieven vanwege zijn functie. Zo wordt hij bijvoorbeeld in de Dagregisters van de VOC-vestiging Sumatra's Westkust genoemd als boekhouder in 1668 en in 1671 als fiscaal (een soort jurist). Daarnaast wordt hij op verschillende plekken genoemd als Chinees tolk. Hij zou al in 1656 in China zijn geweest.³ Het beeld dat uit de verschillende bronnen naar voren komt is het beeld van een redelijk hoog geplaatst VOC-ambtenaar die goed bekend stond. Dit blijkt onder andere uit een zaak die bij de raad van justitie in Batavia diende. Melman werd beschuldigd van het doorverkopen van een tot slaafgemaakte man die niet van hem was. Echter, zei de verdediging, Joannes Melman zou zo'n grove en stafbare fout nooit maken.⁴

Hoewel er over het leven van mevrouw Mones dus weinig bekend was, geeft het testament wel een inkijkje in haar leven.

Er worden in het testament van mevrouw Mones geen kinderen van Melman en Mones genoemd, maar ze heeft

in ieder geval één kind gehad dat jong is gestorven. Tussen de erfgenamen staat Susanna van Bengale, als vrouw die de minne was van haar overleden kind.⁵ Susanna van Bengale erfde 50 gulden. De naam Susanna van Bengale verradt haar status van tot slaafgemaakte. Een Hollandse naam met een geografisch gekozen achternaam.

Alle tot slaafgemaakten die in het testament van mevrouw Mones worden genoemd hebben een achternaam die verwijst naar een geografische plek. Vermoedelijk is dat de plek waar zij vandaan kwamen of waarvandaan zij ooit als slaafgemaakten verscheept werden naar Batavia. Degenen die Van Batavia heten zijn waarschijnlijk in Batavia gekocht of geboren. Er werden geen inwoners van Batavia tot slaaf gemaakt⁶

Mevrouw Mones woonde in of in de buurt van Batavia. Zij liet land na gelegen aan de Anckee, een rivier ten westen van Batavia en ook de naam van een in 1656 gebouwd fort.⁷ Ook liet zij verschillende eigendommen na aan de 'Renocheros gragt' en de 'Uijtregtsestraat' in de stad. Batavia was een stad naar Nederlands voorbeeld. Met onder meer grachtenpanden, grachten, straten, pleinen, een fort, militaire versterkingen en een aantal stadhuizen. Rondom de stad werden de zogenaamde Ommelanden in cultuur

gebracht. In de tijd dat Johannes Melman en Geertuijda Mones leefden waren de stad en de Ommelanden volop in ontwikkeling.

Na afloop van de derde oorlog met de Banten (1656 – 1659) begon de koloniale regering land rondom de stad uit te geven en te verkopen aan onder andere Europeanen, om de landbouwproductie te stimuleren.

Na de aardbeving van 1699 op Java (er volgden er meer) overstroomden Batavia en de Ommelanden, met als gevolg veel modderoverlast. De rivier raakte vervuild, de binnenstad raakte in de loop van de achttiende eeuw overbevolkt, er was luchtvervuiling. Dus trokken mensen uit het centrum weg naar de buitenwijken en nieuwe woonkernen.⁸

Terug naar het testament. Wat het opvallend maakt is dat Geertuijda bij testament vrijheid schonk aan de meeste van de mannen, vrouwen en kinderen die zij tot dan toe in slavernij gehouden had. Als eerste worden genoemd Scipio van Mallebaar, Pieter van de Cust, David en Sabina van Madagascar, Coridon van de Cust, Hercotta van Macasser, Hendrik en Antonij van de Cust, Dana van Timor, Jaija van Bima, Dominga van Bengale met haar zes kinderen Grietje, Catrina, Lijsbet, Claas, Dirk en Andries allen van Batavia en ten slotte Susanna van de Cust.

Ze noemde echter gelijk ook een aantal uitzonderingen. Zo zullen Hercotta van Macasser en Hendrik en Antonij van de Cust nog twee jaar moeten werken op haar land, gelegen aan de Anckee, voor zij hun vrijheid verkrijgen. Ook Dana van Timor en Jaija van Bima zullen nog twee jaar op dit land moeten werken.

Het lijkt uitzonderlijk dat iemand bij testament zijn of haar tot slaafgemaakten vrijmaakt, maar dat kwam vaker voor. Zo schonk in dezelfde tijd, in 1714, Cornelis Chastelein zijn 150 tot 200 tot slaafgemaakten vrijheid. Hij liet aan hen zijn landgoed Depok na. Het land bleef tot 1952 in particuliere eigendom van de nazaten van deze vrijgemaakte mannen en vrouwen.⁹

Er zijn twee personen die in het testament van mevrouw Mones een bijzondere positie innemen. Allereerst de vrijgemaakte man Willem Davidszoon van Bengale.¹⁰ Hij erfde 3.000 gulden en 60 stuivers. Wel was aan deze erfenis de voorwaarde verbonden dat hij zou zorgen voor ‘haar jongen’, Jochem van Nias die ‘onbekwaam’ was. Ze stelde expliciet dat hij de jongen niet mocht verkopen of vervreemden en dat hij hem zijn leven lang moest verzorgen. Later in het testament wordt Willem Davidszoon nogmaals genoemd. Daar staat dat hij de helft van het genoemde land

aan de Anckee erfde, met de daarbij horende huizen, stal, vee, huisraad en gereedschappen. Hij erfde ook een tot-slaafgemaakte, Bastiaan van de Cust. De andere helft van het land erfde Hester van de Waestijne, de weduwe van ene Pittavin. Ook hier gold weer een bijzondere voorwaarde. Het lijkt erop dat Willem en Hester opdracht kregen om de eerste zes jaar na het overlijden van mevrouw Mones de mannen, vrouwen en kinderen die zij in het testament vrijverklaarde, maandelijks 25 gulden uit te betalen.

De andere bijzondere persoon in het testament is Helena Janszoon (van Batavia). Zij was de geadopteerde dochter van Geertruijda en was op dat moment ongeveer 10 jaar oud. Er staat dat haar moeder, Rachel van Nias, ‘moeder af’ is. Rachel van Nias wordt ook genoemd als moeder van Frederik en Cristina van Batavia. Maar niet als erfgenaam. Ook wordt zij niet genoemd bij de tot slaafgemaakten die worden geëmancipeerd. Of dit betekent dat zij overleden is, of zich ergens anders bevindt, zullen we nooit weten. Ook de vraag wie de vader van deze kinderen is, blijft onbeantwoord, hoewel de achternaam Janszoon natuurlijk een aanwijzing kan zijn.

Adoptie was toen een zaak van de kerk. Voor het adopteren van een kind van een totslaafgemaakte eiste deze in 1680

zowel een notariële adoptieakte, als een akte van vrijlating. Als Helena legaal geadopteerd was zou ze dus vrij moeten zijn geweest.¹¹

Helena erfde 1.500 gulden, plus een pedak (een hut of huisje) met erf aan de ‘Renocheros gragt’. Ook erfde zij een aantal sieraden waaronder een gouden handringetje met drie diamanten en een (gouden) haarsteker bezet met negen diamanten. En, opvallend genoeg, twee tot slaafgemaakten: Een jongen genaamd Paul van Mallebaar en een meisje genaamd Rossetta van Macasser. Voorwaarde was dat beiden na de dood van Helena Janszoon worden vrijgemaakt. Helena moest gaan wonen bij burger en broodbakker Timmerman. Als zij voortijdig, ongetrouwd of zonder kinderen zou overlijden, ging haar erfenis over op Willem Daviszoon, Dominga van Bengale en Fredrik en Cristina van Batavia.

Overigens erfde Dominga van Bengale zelf ook. Zij kreeg 200 gulden, haar kinderen samen 800 en ook zij erfden een pedak aan de Uijtregtsestraat. Ook de andere kinderen van Rachel van Nias kregen een som geld.

Vervolgens erfden een aantal personen buiten het huishouden van mevrouw Mones ook geld of goederen. Naast

de eerder genoemde Hester van de Waestijne is er nog een bonte verzameling van in willekeurige volgorde genoemde personen die erfden. Zo erfde Helena Pedel, de huisvrouw van Andreas Lambertus Loderus, 200 gulden. De dragers die haar lichaam naar haar laatste rustplaats zouden dragen, krijgen ieder 10 gulden. Geertruidt Melman, van wie mevrouw Mones peettante was en die woonde aan het Lazarus huis op het eiland Purmerent, krijgt 500 gulden.

Alleta Trip, de weduwe van de heer Trip kreeg het paar grote zilveren kandelaars, de huisvrouw van predikant Crul kreeg het andere paar. En zo gaat het nog wel even door.

In de ‘rekening en verantwoording’ horende bij dit testament zijn de meeste bedragen terug te vinden. Opvallend is dat er ook inkomsten in dit document staan. Het lijkt dan vooral te gaan om huur. En een aantal keer is duidelijk achter een naam het woord ‘chinese’ te lezen. Waar deze mensen huur voor betaalden is iets wat mogelijk met verder onderzoek duidelijk kan worden.

Tot slot vraagt de weduwe de uitvoering van haar testament te laten regelen door Christoffel van Swoll, Lambert Dudds, Michel Ram en Joannes Ens. En dat is vermoedelijk de reden dat dit testament nu terug te

vinden is in het archief van het RAZU. Michel Ram (†1714/15), ook bekend als jonker Michiel Ram van Schalkwijk, was destijds onder meer Landdrost (openbaar aanklager) van de Ommelanden van Batavia. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij een kopie van het testament is zijn bezit kreeg vanwege de rol die hij speelde in de afwikkeling ervan. Een neef van Michiel Ram werd in 1730 heer van huize Weerdesteyn in Langbroek, en diens dochter trouwde met een baron Van Wijkerslooth. Wie weet is het testament van Geertruida Mones via deze weg in het familiearchief van De Wijkerslooth de Weerdesteyn beland.

Voetnoten bij dit artikel:

- ¹ <https://proxy.archieven.nl/74/490D219670794C7DBBE8554A72274AEA>. Er is bovendien een Rekening en verantwoording van de boedel van de overleden weduwe Melman-Mones: <https://proxy.archieven.nl/74/CFBE3F357B14466FA617509EB7B1975F>.
- ² ‘Familie-archief De Wijkerslooth de Weerdesteyn (1418-1920) geïnventariseerd: een Fundgrube’, Het Kromme-Rijngebied, jaargang 50 nr. 1, 2016, 21-28; www.tussenrijnenlek.nl/wp-content/uploads/tijdschriften/2016-1.pdf.
- ³ Brief. Afschrift uit een Brief, die in ‘t Jaer 1663 van Tonquien na Batavia is geschreven, van zeeker persoon, welke onder een Hollandschs Gezantschap in Sina had geweest. Hier by gevoegt, om dat daer in van de Niuchische en andere Tartaren gewag werd gemaakt., Noord en Oost Tartarye, Nicolaas Witsen - DBNL en Gedenkwaardig bedryf der Nederlandsche Oost-Indische Maatschappye, op de ku... - Google Books.
- ⁴ Nationaal archief, archieftoegang 1.04.02 - Verenigde Oostindische Compagnie (VOC) – inventarisnummer 9234 (Deel II/F ingekomen stukken van de raad van justitie in Batavia bij de heren XVII en de kamer van Zeeland -1662 sep. 5 - 1663 aug. 31 scan 597 1662 sep. 5 - 1663 aug. 31 | Nationaal Archief (zoekintranscripties.nl).
- ⁵ Een minne of minnemoeder is een vrouw die het kind van een andere vrouw borstvoeding geeft.
- ⁶ Depok: een opmerkelijk sociaal experiment in Indië | Historiek.
- ⁷ De VOCsite : Batavia en Angke, fort | Atlas of mutual heritage.
- ⁸ Bondan Kanumoyoso, Beyond the City Wall: Society and Economic Development in the Ommelanden of Batavia, 1684-1740 (diss. Leiden 2011) <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A2964705/view>.
- ⁹ Depok: een opmerkelijk sociaal experiment in Indië | Historiek.
- ¹⁰ In de tekst wordt zijn naam gevolgd door de afkorting ‘Mar’ wat zou kunnen staan voor ‘Mardijker’ een term die gebruikt werd voor vrijgemaakte personen. Wat zou betekenen dat hij al eerder vrijgemaakt was.
- ¹¹ Adoptie onder VOC zie: Family life onder de VOC: Een handelscompagnie in huwelijks- en gezinszaken - Carla van Wamelen - Google Boeken p 463.

nae Oostindien is gevaren en
volgens bericht aldaar overleden
nalatende derhalven tot sy-
ne Erfgen: de voorn: Zijne
moeder Anthonia Vernoy
wed: van Gerrit van der
Vliet: Gevende voor Redenen
van wetenschap als in den
Test ende dat zij attesteren
lange jaeren herwaent
den voorn: Gijsbert van der
Vliet en desselfs voorn: Moeder
hebben gekend present
terende derhalven des gezequ-

Bronnen uit de 17e en 18e eeuw Bunnik

Titel (beschrijving) Doopinschrijving Jeremias van Riemsdijk
Jaar / periode 1712
Inhoud Doopinschrijving Jeremias van Riemsdijk, 23-10-1712 in Bunnik.
Archief 065 Doop-, Trouw-, en Begraafregisters
Nummer 85, p. 47
Link <https://proxy.archieven.nl/74/8CCE23C052BD4FB7884Fo86F1925E2D6>
Zie ook Riemsdijk, Jeremias van - Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 7 - DBNL
Van Riemsdijk was de zoon van de predikant Scipio van Riemsdijk uit Bunnik en Johanna Bogaert.
Nadat hij als sergeant in dienst trad bij de VOC, vertrok hij op 25 februari 1735 met het schip 'Proostwijk'
naar Nederlands-Indië. Op 17 augustus 1764 werd van Riemsdijk directeur-generaal van de VOC in Indië.

Titel (beschrijving) Brief voor het ontvangen van een nalatenschap (afbeelding linkerpagina)
Jaar / periode 4 april 1737
Inhoud Gerrit Oosterlaak (65 jaar) en Huijbert van Sterkenburg (69 jaar) wonen beiden in Bunnik en verklaren op verzoek van Anthonia Vernoy, weduwe van Gerrit van der Vliet, dat zij haar zoon Gijsbert van der Vliet gekend hebben. In januari 1717 is de nog minderjarige Gijsbert met het schip Rijssel als adelborst naar Oost-Indië gevaren. Volgens bericht is hij daar overleden en is zijn moeder Anthonia Vernoy zijn erfgenaam. Anthonia machtigt Maurits, graaf van Nassau, heer van Driebergen, om van de bewindhebbers van de VOC-kamer van Zeeland het nagelaten loon en de nalatenschap van Gijsbert van der Vliet te ontvangen.
Archief 064 Dorpsgerechten, 4.1
Nummer 55
Link <https://proxy.archieven.nl/74/3B62558980Co48EF83C7B6339408CF82>

Bronnen uit de 19e en 20e eeuw Bunnik

Titel (beschrijving)	Archiefbescheiden afkomstig van Nicolaas Houtsma (afbeelding linkerpagina)
Jaar / periode	1904-1924
Inhoud	Diverse archiefbescheiden in 10 mappen afkomstig van Nicolaas (Niek) Houtsma, geboren te Harlingen in 1885. Hij vertrekt in 1906 als 20-jarige naar Indië en krijgt daar een aanstelling als tuinemployé op de theeonderneming Djatinangor bij Soemarang Preangor Regentschappen (ten oosten van Bandung op Java). Er zijn stukken over Nederlands-Indië, Penang (Maleisië) en Djatinangor, landgoed Bolang op Java.
Archief	022 Collectie losse aanwinsten, 2.3.1
Nummer	386.1 t/m 386.10
Link	https://proxy.archieven.nl/74/E735CFB6743444469A0182FF6Do4003A

Titel (beschrijving)	Archiefbescheiden afkomstig van Nicolaas Houtsma
Jaar / periode	1904-1924
Inhoud	Eén van de 10 mappen met de archiefbescheiden van Nicolaas (Niek) Houtsma gaat over werkzaamheden op het landgoed Bolang op Java.
Archief	022 Collectie Losse Aanwinsten, 2.3.1
Nummer	386.3
Link	https://proxy.archieven.nl/74/4E01A0FB1EFF447D8AFF928FCAA65496

MAGAZIJNEN - ZEIST

AFD. HEREN- EN KINDERKLEDING

VOORHEUVEL 3-7

ZEIST, 11 Maart 1950
TELEFOON 2712

Aan het Gemeentehuis
afd. Bevolking
n BUNNIK

Mijne Heren,

Zou de mogelijkheid bestaan dat U ons
regelmatig een lijstje kunt en toekomen met de
namen en adressen van de repatriërende militairen
uit Uw plaats.

Wij zijn gaarne bereid de hiervoor te
maken kosten te vergoeden.

Bij voorbaat onze dank voor de te
nemen moeite.

Hoogachtend,
W. DUETZ
Afd. Herenkleding
Voorhevel 7, ZEIST

Titel (beschrijving) **Demobilisatie van militairen uit Nederlands-Indië**

Jaar / periode 1948-1949

Inhoud Stukken over de demobilisatie van militairen die van Nederlands-Indië teruggaan naar Bunnik.
De ingevulde en getekende stukken bevatten persoonlijke informatie en wensen van deze soldaten.
Ook wordt er informatie gegeven over voorbereidingen voor de ontvangst van de terugkerende
mannen en de ontvangst zelf.

Archief 206 Gemeentebestuur Bunnik, 2.23.1 Nationale militie

Nummer 2609

Link <https://proxy.archieven.nl/74/BF2B9BE12754458AAD75C8E0812A4770>

Lees ook Terugkeer van Bunnikse militairen uit Nederlands-Indië, pagina 25

GEMEENTEBESTUUR VAN BUNNIK

No. 543.

ONDERWERP:

Demobilisatie

BUNNIK, den 24 Juli 1948.

TELEF. K 3405 No. 200

In antwoord op Uw schrijven dd. 12 dezer kan ik U het volgende mededelen.

Tot nu toe zijn uit Ned. Oost Indie teruggekeerd:
te Bunnik: 1 man
te Werkhoven: 2 man
s.s. Dinsdag keert te Bunnik terug 1 man.

Tot nu toe hebben zich geen moeilijkheden voorgedaan.

Het comité van ontvangst bestaat in alle drie de gemeenten Bunnik, Odijk en Werkhoven uit: burgemeester voorzitter, de beide wethouders, de R.K. Pastoor en de N.H. Predikant.

Vóór de terugkomst bezoek ik persoonlijk de ouders en praat met hen om een indruk van de terugkerende man te

Terugkeer van Bunnikse militairen uit Nederlands-Indië

Elleke de Ronde - Spelt

De Nederlandse kolonie 'Nederlands-Indië' ontstond uit de handelsroutes van de VOC vanaf de 17e eeuw en omvat het huidige Indonesië. In de Tweede Wereldoorlog wilde Indonesië onafhankelijk worden, maar Nederland wilde het koloniale gezag herstellen en besloot om met militaire middelen controle te krijgen over het dekolonisatieproces.

De acties van Nederlandse soldaten tijdens hun uitzending naar Nederlands-Indië zijn in de afgelopen jaren uitvoerig onderzocht. Dit artikel gaat niet over de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog, maar over de terugkeer van militairen die in Nederlands-Indië hadden gediend.¹

Nederland stuurde tussen 1945 en 1950 meer dan 200.000 militairen naar Nederlands-Indië om de onafhankelijkheid van Indonesië te voorkomen.² In het Regionaal Archief Zuid-Utrecht zijn stukken te vinden waaruit we iets te weten komen over mannen die tussen ca. 1948 en ca. 1951 terugkeerden naar gemeente Bunnik (provincie Utrecht).

Demobilisatie in Bunnik

Zo is er een brief van 30 december 1947 aan de burgemeester van Bunnik. De brief is verstuurd namens de 'Provinciale Demobilisatie Commissie' die zich bezighoudt met vraagstukken rondom grote en kleine groepen terugkerende militairen uit de overzeese gewesten en die in contact staat met de diverse gemeenten in de provincie. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om mannen die als soldaat dienden tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog in de jaren 1945-1949. Tijdens en na de oorlogsperiode kwamen militairen ook weer terug naar Nederland. In de zojuist vermelde brief wordt aangekondigd dat op 9 januari 1948 het schip Nieuw Holland uit Nederlands-Indië zal arriveren met onder meer een aantal uit Bunnik afkomstige personen. De commissie zegt ervan uit te gaan dat de gemeente aan teruggekeerde militairen de nodige sociale nazorg zal bieden in samenwerking met de protestantse en de katholieke kerk, het Rode Kruis en de vereniging Band Nederland-Indië.

De gemeente dient ook te zorgen voor de ontvangst, de huisvesting en een beroepenadvies voor de teruggekeerden. Dit laatste hield in: 'het beroepenadvies, het verschaffen

van een passende werkkring, herscholing en de mogelijkheid tot het aanvangen of voortzetten van een studie'. Voor iedere terugkerende militair moet informatie over deze gang van zaken worden vastgelegd op een formulier. Deze formulieren zijn ook in het archief te vinden.

Uit een brief van de burgemeester van Bunnik, Odijk en Werkhoven kunnen we opmaken dat op 24 juli 1948 vier militairen zijn teruggekeerd, twee mannen uit Werkhoven en twee uit Bunnik. Meer dan eens is in brieven van de burgemeester te lezen dat de gerepatrieerde soldaten thuis werden ontvangen met een bloemstuk, een geschreven brief van de burgemeester en soms zelfs door een 'welkomst-comité' uit de gemeente. Voor sommige militairen werd een speciale ontvangst georganiseerd, zoals voor een korporaal die uit Nederlands-Indië terugkeerde en in diezelfde maand een medaille ontving. Voorafgaand aan de terugkeer kregen de ouders van de terugkerende mannen een bezoek van de burgemeester, zodat hij een 'indruk van de terugkerende man en de verhouding' kon krijgen. Ook de huisvesting en toekomstplannen van de terugkerende militair besprak hij met de ouders.

Toekomst van oud-militairen

Daarnaast werd ook over andere sociale zekerheden nagedacht. Zo verleend de N.V. „W.A.B.O.” (Werkhovense Autobus Onderneming) de gedemobiliseerde personen gratis vervoer met autobussen voor een periode van vier weken. Als 'tegenprestatie' vroeg de burgemeester wel of de mensen die hiervan gebruik maakten per brief het volgende wilden laten weten:

1. Waar u werkt en in welk beroep u werkt;
2. Of u een cursus voor scholing of herscholing volgt;
3. Opgave van uw legernummer.

Op 31 oktober 1948 reageerde een teruggekeerde militair met de volgende brief:

Edelachtbare Heer,

Uw schrijven ontvangen en daaruit vernomen dat ik in de gelegenheid gesteld ben een maand vrij te reizen per W.A.B.O. daarvoor mijn hartelijke dank. U stelde mij ook de vragen waar ik werk en of ik een cursus volg. Mijn werkgever is N.V. Dam Hardhouthandel waar ik werkzaam ben als controleur. Ook volg ik een avondschool (U.H.N.O. cursus) aan de

N.V. „W.A.B.O.” – Wijk bij Duurstede

TELEFOON 310 (K 3435) - POSTREKENING 255115 - Bankrelatie: INCASSOBANK, Utrecht

Verhuur van Touringcars naar Binnen- en Buitenland. - Autobusdiensten: Wijk bij Duurstede-Utrecht, Wijk bij Duurstede-Doorn

Bericht op schrijven van:

WIJK BIJ DUURSTEDEN, 22 Oct 1948

Betreffende:

Vervoer gedemobiliseerden

No.

*Welbetreffende Aelthoven, Heer
Burgemeester*

*Ik heb de uwer Heer van een Ind. gemaakte
u te kennen berichten, dat de Fe. W.A.B.O. besluiten
heeft namel. Ind. de Gedemobiliseerde militairen
uit Indië, gedurende vier weken vrij vervoer te geven
met haar Autobussen. Ik heb bevestigd aangevraagd de
betreffende militairen hiervan in kennis te stellen.
Tevens sliden uwer Heer bij in, een verzoek aan u
vervan op onze Autobussen van den Burgemeester*

*Ik heb de meede bevestigd
O. H. N. O. cursus
N.V. W.A.B.O.
Wijk bij Duurstede*

Ambachtsschool Schoolplein 9 te Utrecht. Mijn legernummer is 220831002.

Hoogachtend uw d.w.d.,

Ook andere bedrijven spelen in op de terugkeer van de soldaten. Zo stuurt winkel Duetz (afd. herenkleding) op 11 maart 1950 het volgende bericht aan het gemeentehuis te Bunnik:

Mijne Heren,

Zou de mogelijkheid bestaan dat u ons regelmatig een lijstje kunt doen toekomen met de namen en adressen van de repatrieerende militairen uit uw plaats. Wij zijn gaarne bereid de hiervoor te maken kosten te vergoeden. Bij voorbaat onze dank voor de te nemen moeite.

Hoogachtend, W. Duetz.

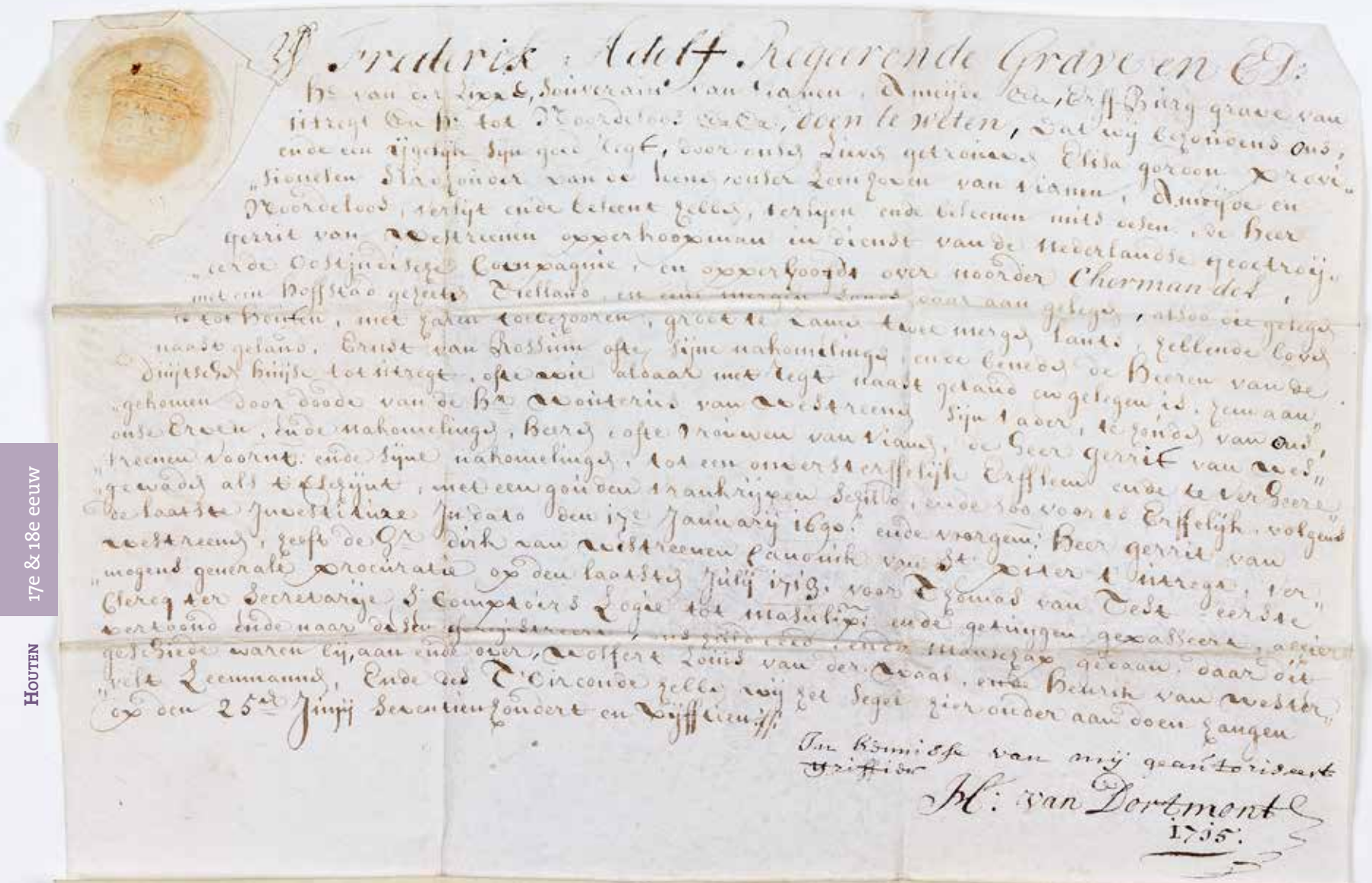
De reden voor het opvragen van deze informatie is niet bekend. Mogelijk voor hun eigen verkoop of waren ze op zoek naar personeel? Deze brieven zijn voorbeelden van hoe teruggekeerde soldaten uit Nederlands-Indië weer het leven oppakken in hun eigen leefomgeving.

Het Directoraat voor de Demobilisatie der Koninklijke Landmacht in Nederland hield toezicht op het ‘re-integratieproces’ en liet de soldaten daartoe een formulier invullen. Vermoedelijk zijn sommige formulieren al voor het vertrek uit Nederlands-Indië ingevuld. Er is bijvoorbeeld een formulier waarop te lezen staat dat een soldaat in de landbouw werkte voordat hij naar Nederlands-Indië vertrok, maar bij terugkomst graag als monteur in een klein garagebedrijf zou gaan werken. Een teruggekeerde korporaal zegt in de toekomst graag te emigreren naar Canada of Australië om daar in de landbouw aan de slag te gaan. Ook zijn er mannen die aangeven in de fruitteelt in Nederland te willen gaan werken of in militaire dienst te willen blijven. Sommige mannen waren behoorlijk specifiek bij het invullen van het formulier, zoals een jongeman die als dienstplichtige soldaat naar Nederlands-Indië was gegaan en werkte voordien in de wegenbouw. Hij geeft aan niet te willen terugkeren in deze tak van bedrijf, omdat hij er geen voldoening in vindt. Wat hij wel wil gaan doen? Hij zegt daarover te willen beslissen na overleg, met wie is onbekend. Natuurlijk zijn er ook veel andere soldaten die aangeven nog niet te weten waar en in welke functie ze willen gaan werken.

De archiefstukken laten zien dat er in de maanden en jaren na januari 1948 steeds militairen terugkeren. Het laatste formulier van een gedemobiliseerd persoon uit Bunnik in het RAZU dateert van 29 april 1951.

Voetnoten bij dit artikel:

- ¹ De informatie over de demobilisatie in Bunnik in dit artikel is afkomstig uit de collectie van het Regionaal Archief Zuid-Utrecht, Toegang 206 Gemeentebestuur Bunnik, nr. 2609, Stukken betreffende de demobilisatie van militairen uit Ned. Indië.
- ² Nederlands-Indië - Nederlands Veteraneninstituut (nlveteraneninstituut.nl), geraadpleegd tussen 16 - 22 januari 2024.

Bronnen uit de 17e en 18e eeuw Houten

Titel (beschrijving)	Gerrit van Westrenen wordt beleend met de Hofstede Tielland te Houten (afbeelding linkerpagina)
Jaar / periode	25 juni 1715
Inhoud	De stadhouder van de lenen van de heren van Vianen, Gerrit van Westrenen, opperkoopman van de VOC en opperhoofd over de noorder Coromandel [India], wordt vanwege de dood van zijn vader, Wouterus van Westrenen, beleend met de hofstede Tielland van in totaal twee morgen land te Houten.
Archief	022 Collectie losse aanwinsten
Nummer	930
Link	https://proxy.archieven.nl/74/DDA17FFAA77D42EE94252ECCDBB9097E

Bronnen uit de 19e en 20e eeuw Houten

Titel (beschrijving)	Akte van overdracht
Jaar / periode	29 juni 1809
Inhoud	Vanuit de testamentaire boedel van Jan Gerard Wichers, in leven oud-gouverneur van Suriname, en gewezen lid van de raad der Amerikaanse koloniën en bezittingen, verkopen de executeurs Johannes Fahraeus en Theodorus Koppen een hofstede bestaande uit een huis met bijbehoren en een morgen en 300 roeden boomgaard en weiland, gelegen aan de bovenzijde van de kerk. De kopers zijn Aart van Dijk en Gijsbert Schimmel.
Archief	064 Dorpsgerechten, 36.3
Nummer	721
Link	https://proxy.archieven.nl/74/55974FC0940B47ED877272A625583559
Lees ook	De erfenis van de gouverneur, pagina 33

Titel (beschrijving)	Akte van overdracht
Jaar / periode	17 oktober 1809
Inhoud	Vanuit de testamentaire boedel van Jan Gerard Wichers, in leven oud-gouverneur van Suriname, en gewezen lid van de raad der Amerikaanse koloniën en bezittingen, verkopen de executeurs Johannes Fahraeus en Theodorus Koppen aan Jacobus Johannes van Baren van Honswijk een hofstede bestaande uit een huis en berg met twee morgen boomgaard en één morgen weiland. 064 Dorpsgerechten, 36.3
Archief	
Nummer	721
Link	https://proxy.archieven.nl/74/E351841107574448903A3441E7F8B6CD
Lees ook	De erfenis van de gouverneur, pagina 33

De erfenis van de gouverneur

Het verhaal van Jan Gerhard Wichers (1745-1808), gouverneur van Suriname

Christiaan Smits

Het is 1809 en in het Koninkrijk Holland vinden we het plaatsje Tull en 't Waal. Daar treffen we drie mensen aan die voor het gerecht stukken land kopen. Eerst een zekere Aert van Dijk en Gijsbertus Schimmel, en een korte tijd later Johannes Jacobus van Baren van Honswijk.

Van Dijk en Schimmel verwerven voor iets meer dan 1000 gulden ongeveer een hectare landbouwgrond met een boerderijtje; Van Baren van Honswijk koopt voor 2400 gulden een hofstede. De hofstede beslaat minder dan drie hectare maar omvat tevens een verpacht stuk grond van nog eens 2,5 hectare en een uiterwaard van een kwart hectare.¹ De stukken land die Van Dijk, Schimmel en Van Baren van Honswijk kopen waren een paar maanden eerder onderdeel van landgoed de Wiers. Dit landgoed was eigendom van Jan Gerhard Wichers (1745-1808), de voormalige gouverneur van Suriname.² Wie was deze Wichers en waarom vinden we zijn naam terug in het gerecht van Tull en 't Waal?

Wichers werd in 1745 te Groningen geboren als eerste kind van Wicher Wichers en Wibbina Smith. Zijn vader was op

dat moment Rentmeester van de provincie en behoorde net als Wichers' opa tot de notabelen van Groningen. Op zijn vijftiende ging Jan Gerhard studeren aan de universiteit in Groningen en acht jaar later promoveerde hij tot doctor in 'beide rechten'.³ In 1771 ging hij voor het eerst naar Suriname om daar de functie van eerste Raad-Fiscaal (een soort officier van justitie) te vervullen.⁴ Wichers is nooit getrouwd. Wel kreeg hij tijdens dit verblijf in 1775 zijn zoon Jan Wicherides (1775-1802) met Adjuba, een vrijge maakte vrouw van plantage Hesterslust.⁵ Over haar is niets anders bekend dan dat zij vóór 1760 werd geboren als dochter van de vrijgekochte vrouw Gracia van Mercado, en dat zij overleed op 1 februari 1784.⁶ Tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-83) verbleef Wichers in Nederland. Hij nam zijn vijfjarige zoontje mee. Toen er in 1784 een vacature kwam voor een nieuwe gouverneur van Suriname, werd hij met brede steun van de Surinaamse notabelen benoemd tot gouverneur-generaal van de koloniën. Hij reisde toen terug naar Suriname en kwam daar eind 1784 aan. Hij heeft Adjuba daar niet kunnen zien, zij was al overleden. Bij zijn aanstelling in maart 1785 werd hij tevens bevorderd

Mr Jan Gerard Wichers. Gouvern. Genl van Suriname.

Geb. 15. July 1745.

Overl. 3 October 1808.

tot de rang van generaal-majoor.⁷

Of de kleine Jan Wicherides zich in Nederland thuis heeft gevoeld zullen we nooit weten. We vinden hem pas in 1791 terug in Edinburgh, althans daar lijkt het op, want in dat jaar werd in die stad 'John Wicherides', een 'Student of Tannery' uit Amsterdam ingeschreven in het Vreemdelingenregister.⁸ Na drie jaar ging hij terug naar Nederland, en nog eens drie jaar later trouwde hij in Mijdrecht met Hendrica Maria van Lutsenburg. Zij kregen drie kinderen: Inge Maria (1799-1871), Jan Gerhard (1800-1824) en Jan Jacob Johannes (1802-1829). Mogelijk werd Jan burgemeester van Uithoorn. Lang is hij dat niet geweest want hij overleed al in 1802 op 26-jarige leeftijd.⁹ Zijn kinderen behoorden in 1808 tot de erfgenamen van hun grootvader Jan Gerhard Wichers.¹⁰ Zo had de ongetrouwde oud-gouverneur van Suriname toch nageslacht dat zijn familienaam en zijn rijkdom kon overnemen.

Er was een andere vrouw die waarschijnlijk een belangrijke rol in het leven van Wichers heeft gespeeld, Maria van Arlaud. Maria van Arlaud werd in 1764 geboren als kind van een zwarte vrouw en witte man.¹¹ Vermoedelijk was ze de dochter van Abraham van Arlaud die haar in 1775 vrijheid schonk.¹² Ze kreeg samen met Wichers twee dochters; Clara Elizabeth in 1779 en Maria Johanna Hester in 1799.¹³ Haar

dochters zijn beide niet ouder dan een jaar geworden.¹⁴ Wanneer Wichers zijn testament opmaakt in 1808 zegt hij dat Maria bij hem woont. Zij is in 1842 op 78 jarige leeftijd overleden in Utrecht, zij overleefde Wichers dus met meer dan dertig jaar.¹⁵

Het Suriname waar Wichers tussen 1784 en 1790 bewind over voerde was een slavenkolonie. Er waren honderden plantages en duizenden tot slaaf gemaakten. In 1791, het jaar na het vertrek van Wichers, waren er in Suriname nog zeker 591 plantages waar meer dan 51.000 tot slaaf gemaakte zwarte mensen leefden en werkten, tegenover iets minder dan 3.400 witte mensen en iets minder dan 1.800 vrije zwarte mensen.¹⁶ Ook deden er tijdens het bewind van Wichers 19 slavenschepen Paramaribo aan. Gezamenlijk brachten zij tussen 1785 en 1790 een geschatte 3.300 tot slaaf gemaakten van west Afrika naar Suriname. Bij lange na niet zoveel als in de jaren 1770, maar desalniettemin duizenden mensen.¹⁷ Persoonlijk bezat Wichers drie plantages: Standvastigheid, Stolkwijk en Zeewijk. In totaal had hij zo'n 760 hectare plantage – meer dan 1.000 voetbalvelden.¹⁸ Daar werd dag in dag uit door vele slaafgemaakten gezwogd voor de rijkdom van Wichers.

Het karakter van Wichers als overheidsfunctionaris en zijn houding tegenover de tot slaaf gemaakten in Suriname kennen we van twee bronnen. Ten eerste het reisverslag van de Schots-Nederlandse militair John Stedman over zijn ervaringen in Suriname tijdens de jaren 1773-77. Stedman is onder meer bekend geworden door de verhalen en afbeeldingen van gruwelijke bestraffingen van tot slaaf gemaakten. In zijn boek maakte Stedman één opmerking over Wichers als Raad-Fiscaal. Een 'verschrikkelijk vonnis' dat over een tot slaaf gemaakte vrouw was uitgesproken werd niet uitgevoerd en dit was te danken aan 'de menschlievendheid van den Fiskaal Wichers.' Iets verderop noemt hij Wichers een 'waardige' opvolger van de vorige gouverneur.¹⁹ Stedman werd later veel geciteerd door Julien Wolbers (1819-1889) in diens Geschiedenis van Suriname (1861). Wolbers was een bekende negentiende-eeuwse geschiedkundige en abolitionist (anti-slavernij activist). Wolbers geeft ook een redelijk positief beeld van Wichers. Hij schreef dat Wichers 'onmiskenbare verdiensten had en tot de beste gouverneurs van Suriname [kon] worden gerekend.' En verder vermeldde hij dat: '[Wichers] in het algemeen als een kundig en verlicht man [werd] beschouwd en hem werd tevens eene groote mate van verdraagzaamheid zoo in het politieke als religieuze toegeschreven.'²⁰ Wichers richtte onder andere een 'Collegie van letterkunde'

Transport van de
Scheep van Oostindien
Schimmels de Maat van
Dyke & Smit van
Rijding van de Maat van de
Oostindien van de Maat van de
Oostindien van de Maat van de
Wichers & Smit van 1809
in de Maat van de Maat van de

Wichers & Smit van 1809
in de Maat van de Maat van de

Wichers & Smit van 1809
in de Maat van de Maat van de

Transport van de
Scheep van Oostindien
Schimmels de Maat van
Dyke & Smit van
Rijding van de Maat van de
Oostindien van de Maat van de
Oostindien van de Maat van de
Wichers & Smit van 1809
in de Maat van de Maat van de

Wichers & Smit van 1809
in de Maat van de Maat van de

op in Paramaribo, waar haar leden de mogelijkheid hadden 'hunne ledige oogenblikken op te offeren aan het welzijn van de mensheid'.²¹ Het ging volgens Wolbers wel te ver om te stellen dat Wichers 'met alle ijver zou hebben gewaakt tegen de gruwelijke behandeling der slaven'. In de bronnen had Wolbers daar nauwelijks aanwijzingen voor gevonden. Volgens hem was deze lof voor Wichers 'onverdiend'.²² Wichers zou in 1790 definitief terugkeren naar Nederland. In de jaren 1803-1806 was hij lid van de Raad der Amerikaansche Bezittingen, een soort overblijfsel of voortzetting van de West-Indische Compagnie. Deze Raad werd in 1806 ontbonden, waarna hij, voor de laatste drie jaar van zijn leven, lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde was.

Jan Gerhard Wichers heeft in de loop van zijn leven een groot kapitaal opgebouwd. Als plantagebezitter heeft hij geprofiteerd van de slavernij. Zijn rijkdom is niet los te zien van de slavernij in de West. Met die rijkdom kocht hij het landhuis en bijbehorende landgoed De Wiers in Vreeswijk. Toen het in 1797 geveild werd, wist Wichers het te bemachtigen voor een kleine 50.000 gulden.²³ Tegenwoordig is dat omgerekend een half miljoen euro.²⁴ Zijn geliefde Maria van Arlaud ontving in het eerste jaar 1.000 gulden en daarna 1.500 gulden per jaar voor de rest van haar leven.

Dat is omgerekend naar nu ongeveer 8.000 en 12.000 euro per jaar.²⁵ Aan de drie kinderen van Jan Wicherides schonk hij elk 5.000 gulden, omgerekend zo'n 40.000 euro.²⁶ Een nichtje van Jan Gerhard bewoonde van 1809 tot haar dood in 1834 het Huis de Wiers. Zij was geboren in Batavia.²⁷ Er worden in zijn testament nog veel meer namen genoemd en geld verdeeld. Dit testament van Wichers is te vinden in het Utrechts Archief en geeft een goed beeld van zijn vermogen. In 1809 kochten Aert van Dijk, Gijsbertus Schimmel en Johannes Jacobus van Baren van Honswijk delen van het landgoed de Wiers.²⁸

De archiefstukken over het testament van Wichers ontsluiten een complexe wereld. Een wereld waar de verlichte Wichers zijn best deed om zijn zoon een goed leven te geven, en om de jongeren en nieuwsgierigen van Paramaribo te verlichten en ontwikkelen. Waarin hij ook gouverneur was van Suriname, in dienst van de West-Indische Compagnie. Met duizenden tot slaaf gemaakten onder zijn bewind. Een kolonie die fundamenteel gebouwd was op slavenarbeid en slavenhandel. Er valt nog veel meer te vertellen over Jan Gerhard Wichers, zijn familie, nageslacht en de kolonie die hij bestuurde. Verhalen die zich afspelen zowel dichtbij als ver weg van de gemeente Houten. Evenals veel verhalen uit Wichers' tijd, gaat zijn verhaal verder dan een testament.

Voetnoten bij dit artikel:

- ¹ RAZU, Toegang 064, Dorpsgerechten, 36.3, Gerecht Tull en 't Waal: Vrijwillige rechtspraak, Inv.nr. 723, executie testament Wichers m.b.t. Aert van Dijk en Gijsbertus Schimmel (19-06-1809) en Jacobus Johannes van Baren van Honswijk (7-10-1809).
- ² www.kasteleninutrecht.eu: 'De Wiers'.
- ³ P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, deel 10 (Leiden 1937), 'Wichers (Jan Gerhard)'.
- ⁴ J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname (facsimile van de eerste uitgave, Amsterdam 1861). S. Emmerling (Amsterdam 1970), 349-436. www.dbnl.org/titels/titel.php?id=wolboo2gesco1.
- ⁵ www.genealogieonline.nl/stamboom-van-emden-amsterdam-suriname-breda/l4835.php.
- ⁶ www.genealogieonline.nl/stamboom-ocken/l26984.php.
- ⁷ J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, 349-436.
- ⁸ Edinburgh City Archive, Aliens Register, 1794 & 1798 (Ref: SL115/1/1), www.edinburgh.gov.uk/downloads/file/24885/registers-of-aliens-1798-1825.
- ⁹ www.genealogieonline.nl/deelgenealogie-flu/l4600.php
- ¹⁰ Het Utrechts Archief, Toegang 1.05.10.01, Notarissen in de stad Utrecht, Inv.nr. 3005, Kantoor Francis Hekmeijer en opvolgers: 1808-1809, pp. 103-105.
- ¹¹ Het Utrechts Archief, Toegang 481, Burgerlijke stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, Inv.nr. 1188-01, Akte 1356 (scan 143). Er is voor zover ik kon vinden geen geboortecertificaat van Maria, wel staat bij haar overlijden in 1842 dat ze 78 jaar is.
- ¹² Het Nationaal Archief, Toegang 1.05.10.02, Inventaris van het digitaal duplicaat van het archief van het Hof van Politie en Criminele Justitie en voorgangers, in Suriname, 1669-1828, inv.nr. 414, Scan 421-425.
- ¹³ https://www.genealogieonline.nl/stamboom-van-emden-amsterdam-suriname-breda/l4835.php Interessant is dat in het onderstaande doopregister uit Amsterdam staat dat niet Wichers de vader is van Maria Johanna Hester, maar Wicherides: Gemeentearchief Amsterdam, Archiefnr. 5001, DTB Dopen, Inv.nr. 34, blad 346, nr 5.
- ¹⁴ https://www.genealogieonline.nl/stamboom-van-emden-amsterdam-suriname-breda/l4835.php
- ¹⁵ Het Utrechts Archief, Toegang 481, Inv.nr. 1188-01, Akte 1356 (scan 143).

- ¹⁶ Marten Douwes Teenstra, De landbouw in de kolonie Suriname: voorafgegaan door eene geschied- en natuurkundige beschouwing der kolonie, deel 1 (Groningen 1835), 54.
- ¹⁷ https://www.slavevoyages.org (disembarked slaves, 1785-1790 in Dutch Guiana), In de jaren 1770-1775 kwamen er 23.000 tot slaaf gemaakten aan in Paramaribo.
- ¹⁸ www.surinameplantages.com: 'Standvastigheid', 'Stolkwijk' en 'Zeewyck'.
- ¹⁹ John Gabriël Stedman, Reize naar Surinamen en Guiana (Amsterdam 1799), hoofdstuk 29 en 30.
- ²⁰ J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, 398.
- ²¹ J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, 419.
- ²² J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, 439-440; zie ook 427-428.
- ²³ www.kasteleninutrecht.eu: 'De Wiers'.
- ²⁴ https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php
- ²⁵ https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php
- ²⁶ Het Utrechts Archief, Notarissen in de stad Utrecht, 103-105.
- ²⁷ www.buitenplaatseninnederland.nl/vreeswijk-wiers.html en www.genealogieonline.nl/stamboom-ocken/l11578.php
- ²⁸ Het Utrechts Archief, Toegang 34-4 Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, Inv.nr. 3007. Pp. 66-172. Deze bron beschrijft de executie van Wichers testament. Deze bron is pas later in het onderzoek gevonden en verdient zeker verder onderzoek.

Bron illustraties:

pagina 26: "Mr. Jan Gerard Wichers, Gouvern[eur] Gen[eraal] van Suriname, geb. 15 Julij 1745, overl. 3 October 1808", maker: Spanier, E., Leiden University Libraries, Digital Collections, Southeast Asian & Caribbean Images (KITLV) http://hdl.handle.net/1887.1/item:853169

pagina 28: RAZU, Toegang 064, Dorpsgerechten, 36.3, Gerecht Tull en 't Waal: Vrijwillige rechtspraak, Inv.nr. 723, executie testament Wichers m.b.t. Aert van Dijk en Gijsbertus Schimmel (19-06-1809) en Jacobus Johannes van Baren van Honswijk (7-10-1809).

pagina 32/33: Gezicht op de stad Paramaribo en het Fort Zeelandia, maker: Frederik Jägerschiöld, datering: 8-03-1772, Rijksmuseum http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.328683

Deel van de rede van Paramaribo in 1772. Achter de linker mast van met vlaggen versierde schip is het huis van de gouverneur zichtbaar.

Bron: Rijksmuseum A'dam

Compagnie d'Orre de l'Angele de 1692
 Estant Jay Jans van Mang van Noord Gled
 & Jong een boyers konst & bekend van een & jong
 twee wetteliken & denegteren schiedes te wies as
 Mattheus Lyster & Gemette Boete eenheids &
 heeren Dies een bonnis van vier & fterdient
 rubens vyftien Timpers van gepalen & hermeten
 brandwong tot betalinge van welcke konst & gh
 Jay Jans en vds is overloopen van hyn jaerlyc
 pagie off tractement dat hy sal voer te Engh
 twee maender na de volminste compaignie
 welcke xlv toe Camors van vest Inijge
 Compaignie daerover stels sal viden by de selde
 Mattheus Lyster & Gemette Boete jaerlyc
 hills mogen wederij selicht & ontfangen & dat
 ter tot toe de 74 — 74 — 150 hills wedij
 vding & schacht, welcke betalinge as 74
 Mattheus Lyster & Gemette Boete te vds,
 & Goff Inijke compaignie, goed betalinge
 hills & Treets, Belconde Hene voor goet
 vast & waerder te hills fondz, & te fondz by
 dese welcke of giste Mattheus Lyster voor g
 stels & als may al voert van hyn gistes:
 is overloot was accepten. Datum 20 Antwe.
 Joach rocam den sijst. Secret Caiint,
 Van Dyck, & van Geijf Respons.

[illegible]

Van Lijp, 25 10 Noorden: 16 43 West: Jacob
in eenig Tiedigen niet coningey Giffcoor
Tcoort gelyke 11 Lijp Tcoort Mito 25 23

Bronnen uit de 17e en 18e eeuw Rhenen

Titel (beschrijving)	Jan Jansz van Manen gaat voor de VOC werken (zie afbeelding linkerpagina)
Jaar / periode	28 oktober 1648
Inhoud	Jan Jansz van Manen is burger van Rhenen en bekent schulden te hebben bij Matheus Lijster en diens vrouw Jennette Boece wegens gehaalde en gedronken brandewijnen. Hij geeft hen het salaris dat hij zal verdienen met twee maanden werk voor de Oost-Indische Compagnie.
Archief	o66 Stadsgerecht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak
Nummer	411
Link	https://proxy.archieven.nl/74/DB9533926A3D4BDE9B41B2101A6EF238

Titel (beschrijving)	Pieter van Rijsoort gemachtigd om geld te ontvangen van de VOC
Jaar / periode	11 september 1649
Inhoud	De weduwe van Cornelis Pietersz van Rijsoort, die koopman was in Amsterdam, machtigt haar zoon Pieter van Rijsoort in Amsterdam om van de bewindhebbers van de VOC te ontvangen 400 realen van achten tot 50 stuivers de reaal.
Archief	o66 Stadsgerecht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak
Nummer	516
Link	https://proxy.archieven.nl/74/FDE9832C58264BA3A15A303C8C109B77

Titel (beschrijving)	Pieter Beerntsz van Rhenen op het schip Zutphen uit Indië gevaren
Jaar / periode	1649; 4 februari 1654
Inhoud	Bernard Adrum woont in Rhenen en is vader van Pieter Beerntsz van Rhenen, die gezegd wordt op het schip Zutphen in april 1649 uit Indië gevaren te zijn.
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak
Nummer	481
Link	https://proxy.archieven.nl/74/6007C91FB64647A3A38D1B7858523F36

Titel (beschrijving)	Gerrit Gouda enige jaren geleden naar West-Indië gereisd
Jaar / periode	24 juni 1656
Inhoud	Cornelia Gerrits is de weduwe van Gouda Geurtsz en woont in Rhenen. Ze is gezond van lichaam en stelt tot haar erfgenamen haar zoon Geurt Gouda voor de helft en haar dochter Maria Gouda, getrouwd met Alert Roelofsz, voor de andere helft. Zoon Gerrit Gouda is enige jaren geleden naar West-Indië gereisd. Men weet niet waar hij is en of hij nog leeft. Als hij terug komt, krijgt hij 1/3 deel.
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak
Nummer	416
Link	https://proxy.archieven.nl/74/D57DAA8844C240548A9AFDEBoo89A1oF

Titel (beschrijving)	Vordering van het salaris van een soldaat
Jaar / periode	30 juli 1658
Inhoud	Hendrick Elisz van Ginkel is burger van Rhenen en machtigt Geurt Lubbertsz, schipper en burger in Rhenen, om van de bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie te Rotterdam te vorderen drie maanden salaris voor zijn zwager Hendrick Hermansz van Redelicherhuijsen, soldaat op het schip Nieuw Rotterdam.
Archief	o63 Notariële archieven
Nummer	931
Link	https://proxy.archieven.nl/74/502C19690CFC4165B6ADA8984A5B9199

Titel (beschrijving)	Cornelis Lijster via Amsterdam naar Oost-Indië gevaren
Jaar / periode	1660; 30 november 1667
Inhoud	Willem Lijster, deurwaarder, machtigt Jeroon Pickaerts om te ontvangen 20 gulden van twee maanden loon van zijn zoon Cornelis Lijster, die in november 1660 als adelborst van Amsterdam naar Oost-Indië is gevaren.
Archief	o63 Notariële archieven
Nummer	931
Link	https://proxy.archieven.nl/74/5FF6FoFoD40o49CABoB32BE26Bo66917

17e & 18e eeuw

RHENEN

17e & 18e eeuw

Titel (beschrijving) **Dirck Klock naar Indië gevaren** (zie afbeelding linkerpagina)

Jaar / periode 8 april 1661; 31 augustus 1663

Inhoud Aernt Klock is passementwerker en machtigt Anna van Muijen, zijn huisvrouw, om van de bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie te Amsterdam 40 gulden te ontvangen wegens zijn zoon Dirck Klock, die op 8 april 1661 als adelborst op het schip 't Raedthuys naar Indië is gevaren. Het gaat om vier maanden loon over 1662 en 1663.

Archief o63 Notariële archieven

Nummer 930

Link <https://proxy.archieven.nl/74/5682F2CC4EC94D85AB7BoD338129C6Co>

Titel (beschrijving) **Vordering van het loon van Cornelis Wijnants, overleden op terugreis uit Oost-Indië (zie afbeelding p48)**

Jaar / periode 1661; 1673; 6 augustus 1678

Inhoud

Jelis Willemsen van Papevelt is getrouwd met Anneken Goossens van Elst. Zij is moeder en erfgenaam van Cornelis Wijnants van Rhenen, die op 8 juni 1661 van Enkhuizen naar Oost-Indië is gevaren in landsdienst en in 1673 op zijn terugreis naar het vaderland overleden is. Van Papevelt machtigt Rudolphus van Varick, gewezen predikant in Indië, om bij de VOC-kamer van Enkhuizen het loon van de overledene te vorderen.

Archief o63 Notariële archieven

Nummer 932

Link <https://proxy.archieven.nl/74/B2812CEC11B44556B91BCBD585DC5AF8>

Titel (beschrijving) **Dirck Clock is naar Oost-Indië gevaren**

Jaar / periode 15 november 1666

Inhoud Aernt Klock wonende in Rhenen machtigt Assuerus Verhueth, wijnkoper binnen Amsterdam, om op verzoek van Dirck Clock, zijn zoon, die naar Oost-Indië is gevaren, salaris te ontvangen.

Archief o63 Notariële archieven

Nummer 930

Link <https://proxy.archieven.nl/74/B948F2o6CC2744CE9C4CoA32FE3FEA5F>

Titel (beschrijving) **Zoon van Adriaen Verhuijt verblijft in Batavia** (zie afbeelding rechterpagina)

Jaar / periode 1669

Inhoud Adriaen Verhuijt toont op verzoek van Jan Toll een brief van zijn zoon, geschreven te Batavia in Oost-Indië.

Archief o66 Stadsgerecht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak

Nummer 175

Link <https://proxy.archieven.nl/74/96217F8AB3DC4EC1851429E69oC1F396>

Dat voor ons gecompareert is Adriaen
verhuijt ontk. Borgme d'esse shede
gust en de verpand van Jan Toll ons
verhuut de misser van Jan Toll gesproken
ijst Batavia in verkindert dat w. d. d. d.
1663. wat in mijvelijck d'esse
woorden in forma. Capitebrecht shede Jan
Luyken die luyt van de d'esse d'esse mij
grote minsfak.
prophetus (luyt is myn de v.
anij. 1669

Titel (beschrijving)

Jaar / periode

Inhoud

Archief

Nummer

Link

Bastiaen van Wijkerslooth, chirurgijn bij de West-Indische Compagnie

21 augustus 1684

Maria van Wijck is weduwe van Johan van Wijkerslooth en testamentaire voogdes van Bastiaen van Wijckersloot. Zij machtigt Jacobus van Lodesteijn, chirurgijn te Rotterdam, om van de WIC-kamer van Rotterdam het salaris van Bastiaen te ontvangen dat hij twee jaar geleden verdiende als chirurgijn.

o63 Notariële archieven

932

<https://proxy.archieven.nl/74/CB2A16CDCC5o45ACA11F27AD68ED18DD>

Titel (beschrijving)

Jaar / periode

Inhoud

Archief

Nummer

Link

Henrick van Halen naar Oost-Indië vertrokken

15 oktober 1684

Een verklaring van het gerecht voor Anna Wijnen dat zij huisvrouw is van Henrick Karelse van Hogenbrugge, bijgenaamd Henrick van Halen, die naar Oost-Indië is vertrokken en haar met kinderen heeft laten zitten.

o66 Stadsgericht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak

176

<https://proxy.archieven.nl/74/o4D15856865E4C179C92585oAA655972>

Titel (beschrijving)

Jaar / periode

Inhoud

Archief

Nummer

Link

Lees ook

Willem vanden Bosch, ingenieur op Batavia

29 november 1684

Christina vanden Bosch was een dochter van de ingenieur Willem vanden Bosch. Hij resideerde op Batavia en is daar ook overleden. Haar moeder Willemina van Verendael (in de archieven ook als Venendael geschreven) hertrouwde met Johan de Koninck, opperkoopman van de compagnie in Batavia. Johan Kupius, de man van Christina, verklaart alle penningen die zijn huisvrouw in haar onmondige jaren in bezit heeft gehad te hebben ontvangen van de weeskamer op Batavia.

o63 Notariële archieven

932

<https://proxy.archieven.nl/74/BE2F9AEFC9334C878E6A129EF1DEF298>

Over achtergebleven vrouwen en hun uitgevaren mannen, pagina 73

Titel (beschrijving)

Jaar / periode

Inhoud

Archief

Nummer

Link

Zie ook

Testament uit Batavia goedgekeurd door Willemina van Verendael *(afbeelding pagina 54)*

21 februari 1685

Willemina van Verendael (in de archieven ook als Venendael geschreven), weduwe van Johan de Koninck, ligt ziek op bed en geeft haar goedkeuring aan het gesloten testament dat op 5 maart 168o te Batavia passeerde. Zij verklaart dat haar dochter en schoonzoon, Christina vanden Bosch en Johan Kupius, de blauwe kamersweerd te Wageningen met het veerhuis aldaar en 3 morgen land in de Nude zullen behouden.

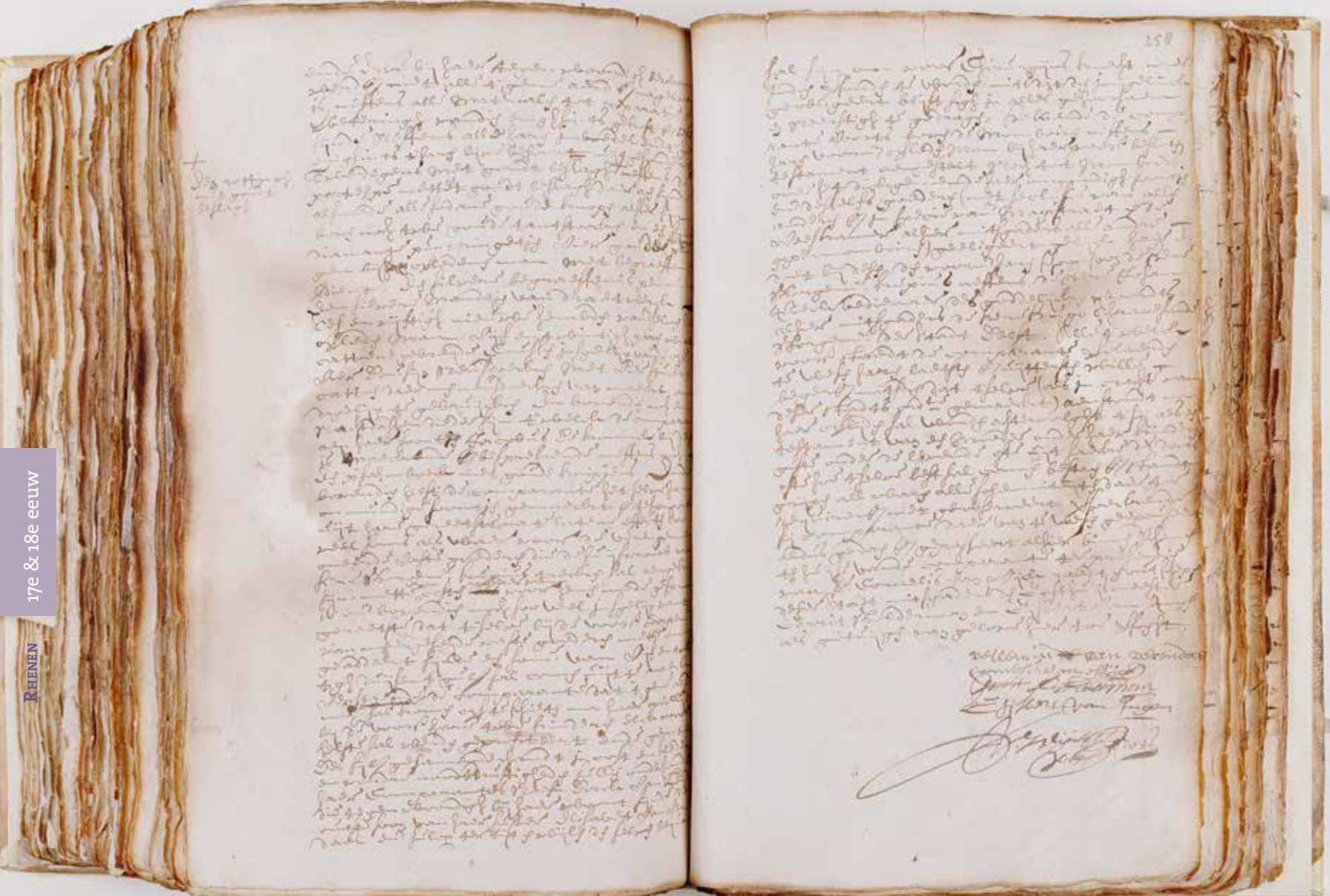
o63 Notariële archieven

932

<https://proxy.archieven.nl/74/DDE3FF5Bo7724993A8D41B52o614B86B>

Johan de Coninck was tijdens zijn leven opperkoopman te Batavia (o66 Stadsgericht Rhenen, 1o.3, inv.nr. 424)
<https://proxy.archieven.nl/74/2FD886Do44184BFFABE9oFCB54C44oA1>

Titel (beschrijving) Alexander Lodecker, koopman in Batavia
Jaar / periode 4 augustus 1685
Inhoud Op verzoek van Gerrit Doncker verklaart juffrouw Willemina van Venendael (in de archieven ook als Verendael geschreven), laatst weduwe van Johan de Konink, dat Alexander Lodecker onder andere koopman is geweest op Batavia. Hij is getrouwd geweest met Machtelt Pels en samen hadden zij één dochter, Anna Lodecker.
Archief o66 Stadsgerecht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak
Nummer 176
Link <https://proxy.archieven.nl/74/6952A53A3D59405799AE7FC4BE73451D>

Titel (beschrijving) Dankbetuiging van Willemina van Verendael aan twee functionarissen in Batavia
Jaar / periode 29 september 1686
Inhoud Willemina van Verendael, weduwe van Johan de Koninck, verklaart Adriaen van Strijckersbergh, opperchirurgijn van het kasteel op Batavia, en Adriaen de Man, fabriek en koopman aldaar, te bedanken voor de administratie.
Archief o63 Notariële archieven
Nummer 932
Link <https://proxy.archieven.nl/74/A2B28A626B5D4B82B72C43914021058A>

[illegible]

Titel (beschrijving) Izak Troost in Oost-Indië overleden

Jaar / periode 16 februari 1695

Inhoud Susanna Troost is dienstmaagd van Egidius van der Put, predikant te Rhenen en voor 1/6 deel erfgenaam van haar broer Izak Troost, die in Oost-Indië is overleden. Zij machtigt haar oudste zuster Magdalena Troost, huisvrouw van Johan de Velaar, die in Amsterdam woont, om haar deel van de erfenis te innen bij de VOC-kamer van Amsterdam.

Archief o63 Notariële archieven

Nummer 933

Link <https://proxy.archieven.nl/74/E1AD10B9433941AEB8DE0E20F3C4D061>

Titel (beschrijving) Oth Cornelisz van Bruijsweert als onderkuijper naar Indië gevaren *(afbeelding linkerpagina)*

Jaar / periode 1695; 16 augustus 1697

Inhoud

Een verklaring van het gerecht dat Oth Cornelisz van Bruijnsweert wettig getrouwd is met Maria Lijster, dochter van Willem Lijster. Hij is in leven en samen hebben zij vier kinderen die nog leven zijn. Hij kon voor hen 'seer beswaerlijck sijn kost alhier gewinnen'. In 1695 is hij voor de VOC naar Indië gegaan met het schip Nieuwlandt, als onderkuijper. Zonder kennis van zijn vrouw. Zij kan haar kinderen niet onderhouden. Zij wil een vooruitbetaling van het salaris van haar man en machtigt Johan Kupius, oud-burger van deze stad en gecommiteerde raad ter admiraliteit in Zeeland.

o66 Stadsgerecht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak

Nummer 167

Link <https://proxy.archieven.nl/74/81A4DB4096F644D5862CD828C1765035>

Lees ook [Over achtergebleven vrouwen en hun uitgevaren mannen, pagina 73](#)

Titel (beschrijving)	Jan van Leuwen naar Oost-Indië vertrokken
Jaar / periode	4 september 1696
Inhoud	Een verklaring van het gerecht dat Jan van Leuwen, wonende in Harlingen, de oudste zoon is van kapitein Herman van Leuwen, die geruime tijd in Rhenen heeft gewoond en naar Oost-Indië is vertrokken. Hij heeft nog drie onmondige kinderen achtergelaten: Bitter, Antonij en Maria Geertruijt van Leeuwen. Het salaris moet worden betaald aan broer van Herman, Jan van Leuwen.
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak
Nummer	177
Link	https://proxy.archieven.nl/74/154D34B7777E426384234A1C504C2DCB

Titel (beschrijving)	Johannes van den Bergh in Oost-Indië overleden
Jaar / periode	22 juli 1698
Inhoud	Ds. Otto van den Bergh is predikant te Rhenen en toont een volmacht, in het Frans geschreven door notaris De Roij te Parijs voor Isaac van den Bergh, Medisch Doctor, die Otto van den Berg machtigt. Isaac en Otto zijn broer en erfgenaam van Johannes van den Bergh. Otto substitueert ds. Cornelis Schultingh, predikant te Amsterdam, om hun recht in de boedel van hun overleden broer hier en in Oost-Indië waar te nemen.
Archief	o63 Notariële archieven
Nummer	934
Link	https://proxy.archieven.nl/74/1FC4359955Fo4FD295DB5466724ABEB8

Titel (beschrijving)	Adriaen Bolderman wil naar Oost-Indië reizen
Jaar / periode	21 april 1698
Inhoud	Adriaen Bolderman, burger te Rhenen, wil binnenkort een reis naar Oost-Indië maken. Hij machtigt zijn huisvrouw Catharina de Vael om gedurende zijn afwezigheid zijn zaken waar te nemen.
Archief	o63 Notariële archieven
Nummer	934
Link	https://proxy.archieven.nl/74/39B5Do34836o44879o59E8CEE16B96D5

Titel (beschrijving)	Arien Bolderman naar Oost-Indië gevaren op het schip Frijburgh
Jaar / periode	1698; 13 oktober 1705
Inhoud	De secretaris verklaart dat Catharina de Vael de huisvrouw van Arien Bolderman is en zij nog leeft en in Rhenen woont. Arien Bolderman is in 1698 van de kamer van Zeeland naar Oost-Indië is gevaren op het schip Frijburgh.
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak
Nummer	485
Link	https://proxy.archieven.nl/74/FC77o4BEEAgC4AA7BB7C2AA1B3B3F28E

Titel (beschrijving)	Hendrick Boschman werkte voor de compagnie in Oost-Indië
Jaar / periode	14 april 1700
Inhoud	Jacob van Drueten en Mechtelt van Geijn zijn de stiefvader en moeder van Hendrick Boschman. Zij hebben hem op allerlei manieren gesteund, onder andere gedurende zijn reis naar Oost-Indië. Als zijn ouders tot armoede vervallen, wil Hendrick dat zij worden onderhouden uit het kapitaal van 1200 gulden dat hem en zijn zuster van ‘de stad’ toekomt.
Archief	152 Stadsbestuur Rhenen, 2.1.2
Nummer	990
Link	https://proxy.archieven.nl/74/166D876E4316449AADB25D766763CDB1

Titel (beschrijving)	Verzoek om hulp voor de achtergebleven Martha Klerck
Jaar / periode	8 november 1703
Inhoud	Henrick van Aelst en Dirck Jansz van Bennecom, wonend te Rhenen, verklaren op verzoek van juffrouw Martha Hillegonda Klerck, huisvrouw van luitenant Johan Palmers, wonend te Rhenen, dat zij als burens van Palmers, wisten hij ongeveer anderhalf jaar geleden naar Indië is gevaren. Martha wilde graag mee met haar zoontje, maar heeft de boot gemist. Zij woont nog steeds in de Molenstraat in alle stilte en eerbhaarheid. Zij heeft niet genoeg middelen om te kunnen rondkomen en heeft hulp nodig.
Archief	066 Stadsgerecht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak
Nummer	178
Link	https://proxy.archieven.nl/74/735C2A932B684BF4A5148B6B5F7A7140
Lees ook	Over achtergebleven vrouwen en hun uitgevaren mannen, pagina 73

Titel (beschrijving)	Aelbert Verweij in 1700 naar West-Indië gevaren
Jaar / periode	1700; 21 augustus 1704
Inhoud	Een verklaring van het gerecht dat Berentje Jans de weduwe van Willem Verweij is. Zij is de moeder van Aelbert Verweij, die in 1700 met de Tijger van Amsterdam naar West-Indië is gevaren. Berentje is de universele erfgename ab intestato van haar zoon, indien hijzelf zonder nakomelingen sterft, ‘gelijck wij bericht worden’.
Archief	066 Stadsgerecht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak
Nummer	178
Link	https://proxy.archieven.nl/74/E77DC53A4CDE4FC583D2A6F0914DFA75

Titel (beschrijving)	De man van Derck Beeck is naar West-Indië gevaren
Jaar / periode	9 april 1703
Inhoud	Joh. Otters uit Veenendaal meldt aan het gerecht dat hij op de Grift aan de Gelderse zijde een jonggeboren kind heeft gevonden dat aan het gezicht beschadigd is. Hij heeft gehoord dat het een dochter is van Derck Beeck, waarvan de man twee jaar eerder naar West-Indië is gevaren.
Archief	066 Stadsgerecht Rhenen, 1 Criminele rechtspraak
Nummer	27
Link	https://proxy.archieven.nl/74/8C2D962D87D54E859D545FF6AAF16CF9

Titel (beschrijving)	Lubbertus van Broekhuijsen naar Oost-Indië vertrokken	
Jaar / periode	1711; 1721	
Inhoud	Hendrick Metman en Jan van Vrekenhorst verklaren in 1721 op verzoek van Willem van Broekhuijsen, Jan van Broekhuijsen, Barbara van Broekhuijsen, Anna van Broekhuijsen, Catrijn van Broekhuijsen en Aartje van Broekhuijsen, dat Lubbertus van Broekhuijsen in 1711 als adelborst naar Oost-Indië is vertrokken. Lubbertus is een zoon van genoemde Willem van Broekhuijsen en broer van de andere verzoekers.	
Archief	o66 Stadsgerecht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak	
Nummer	585-7	
Link	https://proxy.archieven.nl/74/1399D181409F49ADA631641A62302E9E	

Titel (beschrijving)	Jan Vermeer naar Oost-Indië vertrokken en in Batavia overleden	
Jaar / periode	1715; 1719; 22 april 1727	
Inhoud	De secretaris verklaart dat deurwaarder Roelof Vermeer de vader is van Jan Vermeer. Jan Vermeer is in 1715 uit Rhenen met het schip Mijnden naar Oost-Indië gevaren. Volgens bericht is hij op 29 maart 1719 zonder testament in het hospitaal te Batavia overleden. Hij verzoekt de te goede zijnde penningen aan Frans Vermeer te betalen.	
Archief	o66 Stadsgerecht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak	
Nummer	485	
Link	https://proxy.archieven.nl/74/823CAE75E39447CBB376280981870A6A	

Titel (beschrijving)	Willem van Luijk vertrok naar Oost-Indië en woonde in Colombo	
Jaar / periode	28 mei 1728	
Inhoud	Verklaring afgelegd door Carel Justus van Arkel, majoor van het cavalerieregiment van generael-majoor Van Palland en getrouwd met Constantia Jsabella Smissaert, over Johanna Maria Munninkhuijsen. Zij was de huisvrouw van Willem van Luijk, die in 1721 als commandeur met het schip Wendela naar Oost-Indië is gevaren en volgens het laatste bericht in augustus 1726 op Colombo nog in leven was.	
Archief	o66 Stadsgerecht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak	
Nummer	179	
Link	https://proxy.archieven.nl/74/4E889B6D9135487B8E12B40215AAFE44	

Titel (beschrijving)	Rijk Cornelissen Groeneveld naar Oost-Indië gevaren en overleden	
Jaar / periode	1737; 21 april 1750	
Inhoud	Otto van Eeden en Gijsbert van Engelenburg, diakenen te Veenendaal, verklaren dat Rijk Cornelissen Groeneveld een zoon is van de echte man van Lijsbeth Ros, bij wie hij een kind Johanna heeft verwekt, die tot nu toe door de diaconie worden onderhouden. Rijk is op 12 oktober 1737 met het schip Ruve, stuurman Bellevie, voor de VOC-kamer Delft naar Oost-Indië gevaren en op de terugreis overleden.	
Archief	o66 Stadsgerecht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak	
Nummer	485	
Link	https://proxy.archieven.nl/74/FE32F2B7A6FC4B8CA75AC704F5456427	

Titel (beschrijving)	Roelof van Schaik vanuit Hoorn voor de VOC naar Oost-Indië vertrokken		
Jaar / periode	22 april 1741		
Inhoud	Roelof van Schaijk woont in Wittenbrug achter de kerk te Amsterdam en vertrekt om in dienst te treden van de bewindhebbers van de VOC-kamer in Hoorn. Hij gaat als scheepstimmerman mee met het schip Meerlust naar Oost-Indië en machtigt zijn vrouw Hillegonda de Vries en Jan Differe, koopman in porselein, om zijn zaken te administreren.		
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak		
Nummer	523		
Link	https://proxy.archieven.nl/74/784009A3CEA942859994BAAAE99DC5B6		

Titel (beschrijving)	Pieter Koenraats en Gozen van Ek, beiden uit Indië gekomen		
Jaar / periode	1743		
Inhoud	Een antwoord van het gerecht Gorinchem aan Rhenen. Met gegevens over Pieter Koenraats, gedetineerde, en Gozen van Ek, die beide in de herberg van Jurrien Spin dronken zijn geworden en een zakje hebben achtergelaten. Zij zijn samen uit Indië gekomen. Er zijn geen strafbare feiten bekend.		
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak		
Nummer	83-6		
Link	https://proxy.archieven.nl/74/CB42F4857CA54C5C8oDFD7BA47F4BACC		

Titel (beschrijving)	Gerrit Jacobsen vander Meij in 1745 naar Oost-Indië gevaren		
Jaar / periode	1745-1754		
Inhoud	Annigje Hardeman is de weduwe Jacob Gerritsen vander Meij en woont in 't Rhenense veen. Op haar verzoek verklaren Gijsbert Bos en Cornelis de Fluijter op 11 februari 1754 dat zij Gerrit Jacobsen vander Meij, de zoon van Jacob en Annigje, zeer goed gekend hebben. Deze zoon is ongetrouwd in 1745 naar Oost-Indië gevaren met het schip Sparrenwijk. Ook kennen zij de andere vijf kinderen goed: Hendrik Jacobsen getrouwd met Sijgje Sietvast, Aaltje getrouwd met Jan Cornelissen Versteeg, Wijntje getrouwd met Willem van Rees, Aart Jacobsen getrouwd met Geurtje Klomp, en Roelofje, een meerderjarige dochter.		
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak		
Nummer	179		
Link	https://proxy.archieven.nl/74/64DCED4A79394Do78oAB2281E8AF659E		

Titel (beschrijving)	Halfbroers Pieter Cornelissen en Hendrik van Kooten naar Oost-Indië gevaren		
Jaar / periode	1746; 1757; 16 juli 1765		
Inhoud	Teunis Cornelissen en Hendrik Budding wonen in Achterberg en hebben op verzoek van Evert Teunisen verklaard dat zij Pieter Cornelissen gekend hebben. Cornelissen is, zover zij weten, in dienst van de VOC-kamer in Amsterdam in 1746 als soldaat naar Oost-Indië gevaren. Hij was nog ongehuwd en had geen ouders. Ook hebben zij Hendrik van Kooten gekend, de halfbroer van Pieter Cornelis, die in dienst van de VOC-kamer in Rotterdam in 1757 met het schip Jeruzalem naar Oost-Indië is gevaren. Van Kooten is op 1 juli 1760 overleden op het eiland Onrust en begraven op het eiland Purmerent. Hij was ongehuwd en had geen ouders die in leven waren. Hij had geen andere nakomelingen dan zijn zuster Maria van Kooten.		
Archief	o66 Stadsgericht Rhenen, 2 Civiele rechtspraak		
Nummer	179		
Link	https://proxy.archieven.nl/74/2D1535471D344DAA89FEA3E548D9DB97		

Titel (beschrijving) **Prent 'Gezicht op de stad Rhenen' (afbeelding op linkerpagina)**
Jaar / periode 1650-1750
Inhoud Gezicht op de stad Rhenen met een witte man en een zwarte man op de voorgrond. Onderdeel Atlas Coenen van 's Gravesloot. Oorspronkelijk bijeengebracht door J.F.L.C. Coenen van 's Gravesloot (1817-1885), in bruikleen van Museum Flehite, Amersfoort (2013).
Maker Onbekend
Archief 157 Topografisch-Historische Atlas Rhenen, 5
Nummer 48
Link <https://proxy.archieven.nl/74/A9CEADB9E3B645E8A48661AFB69FED32>

Titel (beschrijving) **Hendrik van Koten in Oost-Indië overleden**
Jaar / periode 6 juli 1765
Inhoud Het gerecht verklaart dat Pieter Cornelissen, zoon van Cornelis van Kooten, geboren in Rhenen, geen andere erfgenamen heeft dan zijn enige zuster, Maria van Koten, die in de jurisdictie van de stad woont. Zijn broer Hendrik van Koten is in Oost-Indië overleden.
Archief 066 Stadsgerecht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak
Nummer 486
Link <https://proxy.archieven.nl/74/C45B988602084C68A958A25F17CA7046>

Titel (beschrijving)	Twee broers Smissaert naar Indië gevaren met voorschot op hun erfenis
Jaar / periode	1766; 1774; 1 september 1778
Inhoud	Hendrik Smissaert en zijn vrouw Anna Agneta van Brien en verklaren dat hun derde zoon B. Smissaert in 1766 en hun vijfde zoon D.W.H. Smissaert in 1774 naar Indië zijn gevaren, dat elk van beide zoons 2000 gulden heeft meegekregen, en dat dit moet worden verrekend in hun boedel.
Archief	066 Stadsgerecht Rhenen, 3 Vrijwillige rechtspraak
Nummer	475
Link	https://proxy.archieven.nl/74/BC862A170FE345CA8812649ED4B1C420

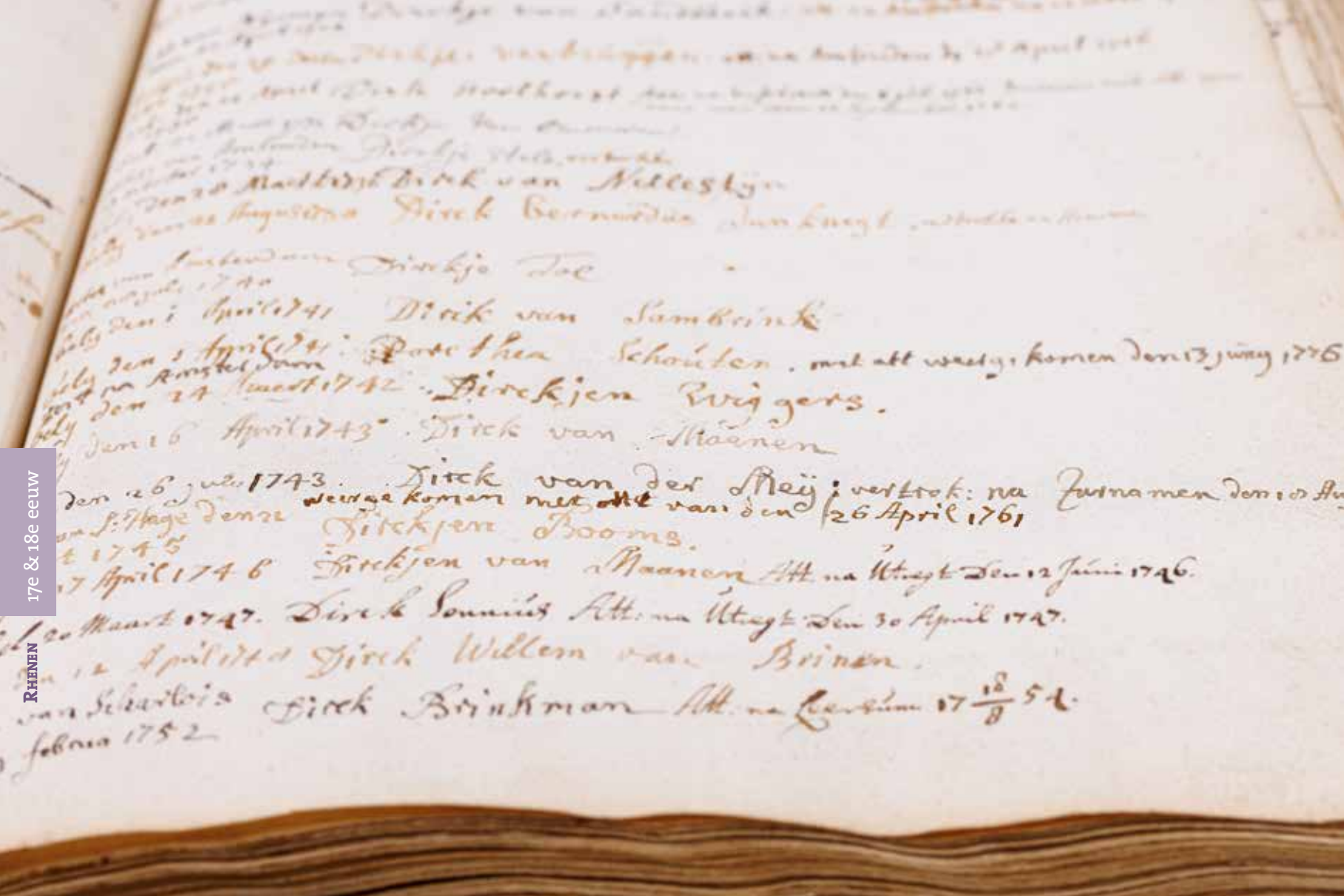

Titel (beschrijving)	Brief van weeskamer Kaap de Goede Hoop over boedelscheiding
Jaar / periode	1786-1794
Inhoud	Een brief van de weeskamer uit Kaap de Goede Hoop, d.d. 24 april 1786. De uit Indië gerepatrieerde predikant Jacob Casper Metslar is getrouwd met een dochter van de overleden Alexander Jan van Kervel. Hij heeft geschreven dat zijn oom dhr. van Brien en op 16 juni 1785 is overleden en dat de nabestaanden erven in drie staken, waarvan ds. Metslar (uit naam van zijn vrouw) met zijn zwager en schoonzusters één staak vormen. Op Kaap de Goede Hoop wonen in het weeshuis nog twee minderjarige dochters, Alexandriena Henriëtta en Henriëtta Conradina van Kervel. Zij willen boedelscheiding. Met diverse stukken daterend tot 1794.
Archief	075 Weeskamer Rhenen, 9
Nummer	9
Link	https://proxy.archieven.nl/74/2Fo610E414B7476AAf96491065D401A3

Titel (beschrijving)	Verschillende personen zijn naar Indië of Suriname gegaan of keren terug (afbeelding pagina 70)
Jaar / periode	1706 - 1845
Inhoud	De lidmaatregisters van de Nederlands Hervormde gemeente Rhenen bevatten verschillende vermeldingen van mensen die vanuit Rhenen naar Indië of Suriname gingen. In dit onderzoek is alleen het lidmatenregister uit de periode 1654 – 1856 onderzocht. Hieronder een aantal voorbeelden: -Cornelis Lijster, 3 oktober 1669, van Oost-Indië, van Columbo op het eiland van Ceijlon. -Jeronimus Vermeer, belijdenis 3 juli 1706, 12 september 1706 naar Oost-Indië. -Johannes Rolois, 21 december 1710 naar Oost-Indië. -Cornelis de Röth, belijdenis 4 juli 1727, 21 september 1727 naar Oost-Indië. -Anna Francina Boon belijdenis 2 april 1760, naar Suriname 17 mei 1767; teruggekomen 18 juni 1765. -Anne Trochon, 24 juni 1765 teruggekomen van Paramaribo. -Jan Hendrik Klerck, belijdenis 21 april 1791, naar Guinea 8 juni 1791. -Gijsberdina van Brien en, belijdenis 1 juni 1780, naar Batavia 27 augustus 1792. -Dirk Klerk, belijdenis 15 april 1794, naar Kaap de Goede Hoop 1 november 1802. -Jeremias Gerardus Looff, belijdenis 5 april 1798, naar Rio Demerary 15 maart 1802. -Maria Lubbe, belijdenis 1 april 1801, naar Rio Demerarij 15 maart 1802. -Petrus Arntzen, belijdenis 9 maart 1801, naar Rio Demerary 21 maart 1802. -Margaretha Sweers, 6 juni 1838 Margaretha Sweers met attestatie van Rheede naar Suriname (1845). -Gerrit Jan Sweers, 6 juni 1838 met attestatie van Rheede naar Suriname (1845) -Sara Maria Margaretha Brouwer, 24 januari 1853 van Paramaribo naar Utrecht.
Archief	355 Nederlands Hervormde gemeente Rhenen
Nummer	186
Link	https://proxy.archieven.nl/74/EEoC7CBF286048518EB95AB63192B370
Lees ook	Over achtergebleven vrouwen en hun uitgevaren mannen, pagina 73

Bronnen uit de 19e en 20e eeuw Rhenen

Titel (beschrijving)	Verlucht manuscript 'Genealogia Klerckiana' (afbeelding pag 72)
Jaar / periode	19de eeuw
Inhoud	Een verlucht manuscript over de familiegeschiedenis van de befaamde Rhenense familie Klerck, die naar Kaapstad Zuid-Afrika is verhuisd. Het bevat een genealogie en wapens van een familie Klerck. Het originele exemplaar van het manuscript wordt bewaard in het stadsarchief van Kaapstad (tegenwoordig Western Cape Archives).
Auteur	Vermoedelijk Dirk Kler(c)k
Archief	022 Collectie Losse Aanwinsten, 2.18.4
Nummer	307 en 308
Link	https://proxy.archieven.nl/74/F6F440BF517D45A3B34918F11268C39C
Lees ook	Over achtergebleven vrouwen en hun uitgevaren mannen, pagina 73

Over achtergebleven vrouwen en hun uitgevaren mannen

Twee Rhenense gezinnen en de VOC aan het eind van de zeventiende eeuw

Bart van Nunen

Op vrijdag 16 augustus 1697 meldt Maria Lijster zich bij het stadsgerecht van Rhenen. Zij woont vlakbij, maar heeft toch lang gewacht voordat ze deze stap zet. Het is al twee jaar geleden dat haar man, Otto Corneliszoon van Bruijnsweert, met de noorderzon vertrok. Het lukte Otto niet om een goede kostwinner voor zijn gezin te zijn; vandaar dat hij – zonder medeweten van Maria – vertrok in dienst van de Oost-Indische Compagnie, haar achterlatend met vier kinderen.¹

In diezelfde periode woont in Rhenen de prominente familie Klerck. Gerrit Klerck, de pater familias en oud-burgemeester van de stad, heeft bij twee huwelijken twintig kinderen gekregen, van wie sommigen minstens zo rijk en prominent zijn geworden. Ten minste vier van zijn kinderen en een kleinkind varen ook uit naar overzeese gebieden, die door de verschillende Nederlandse handelscompagnieën worden bestierd. Een van hen is zijn dochter Martha Klerck, die eerst letterlijk de boot mist maar later haar echtgenoot achterna reist.²

In het kader van het vrijwilligersproject 'Speuren naar sporen van het Koloniaal verleden' van het RAZU, kwam ik aantekeningen tegen over welgestelde Rhenense families met hoge betrekkingen in het koloniale bestuur, maar ook verhalen over gewone burgers die naar een kolonie waren vertrokken of ervan terugkeerden. Prominente families zijn zichtbaarder in de archieven omdat ze, onder andere vanwege hun hogere functies, meer sporen hebben nagelaten. Maar het koloniale bestel kon niet bestaan zonder de vele gewone burgers die in dienst traden bij de WIC of de VOC.

In dit artikel zal er worden gekeken naar de situatie rondom twee vrouwen die tegelijkertijd in de stad Rhenen woonden en allebei hun echtgenoot zagen vertrekken naar de Indonesische archipel: Maria Lijster en Martha Klerck. Ten slotte zal ik reflecteren over de vondsten en over de mogelijke rol van de VOC in de stad Rhenen.

Maria Lijster en Otto van Bruijnsweert

Maria Lijster kwam uit een relatief kansrijke familie: zij was dochter van de deurwaarder, een ambt waarvoor het

stadsbestuur de benoemingen deed.³ Na het overlijden van haar vader in 1682 nam haar jongere broer Evert de taak over.⁴ Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat Maria de familie Klerck kende; haar vader en broer werkten veel samen met het toenmalige stadsbestuur. Het is opvallend dat Evert, en niet de oudste zoon Cornelis deze functie kreeg. Deze oudste zoon Cornelis Lijster is echter een verhaal apart. Rond 1660 was hij uit Rhenen vertrokken en in dienst gegaan bij de VOC op een schip dat naar Batavia voer;⁵ in 1669 keerde hij terug vanaf Ceylon⁶ en werd in Amerongen herbergier van de ‘Prins van Oranje’.⁷ Hij komt erg vaak voor in strafzaken: hij wordt verdacht van vechtpartijen, belastingontduiking en zou veel schulden hebben.⁸

Terug naar Maria. We weten niet precies wanneer zij geboren is, maar in 1659 wordt zij vermeld als ‘onmondig kind’.⁹ Ze trouwt met haar ‘Oth’ in 1671 en in de tien jaar daarna krijgen ze vier kinderen. In 1689 wordt ze genoemd in het testament van haar ongehuwde tante Elisabeth Lijster. Maria, Otto en hun kinderen erven een stukje land van een halve morgen (een oppervlaktemaat).¹⁰ De tante had vlakbij hen in de Lange Heerestraat gewoond¹¹ misschien stonden ze haar nader dan de andere neefjes en nichtjes. Een jaar later wordt Maria genoemd in een ander stuk,

waarbij dezelfde tante obligaties ‘legateert’ aan Otto en Maria, Maria’s broers en zussen en hun partners en kinderen.¹² Zij erfden dus ook een soort beleggingen van tante Elisabeth.

Ondanks deze erfenissen lijkt het toch heuvelafwaarts te gaan met de familie Lijster. In 1691 ligt Evert, de jongere broer van Maria die deurwaarder werd, ziek op bed. Zijn zwager – een sergeant in de compagnie van ene Klerck – en Otto worden aangesteld als peetouders van zijn kinderen¹³ Na zijn overlijden neemt ene meneer Beeck het ambt van deurwaarder over. Waarschijnlijk tot ongenoegen van de familie Lijster: de nabestaanden van Evert Lijster weigeren de zilveren letters van de stad Rhenen, die blijktbaar bij de functie horen, in te leveren en niet meer te dragen. Er komt een rechtszaak aan te pas voordat ze zich neerleggen bij het verlies van de functie en de status die al generaties in de familie zaten.¹⁴

Vier jaar later vertrekt Otto uit Rhenen. Zonder dat hij Maria op de hoogte stelt, gaat hij in dienst bij de VOC en vaart naar Ceylon. Maria blijft achter met hun vier kinderen en weinig middelen. Uit een aantekening in het zogenaamde ‘Versoek boeck’ (*afbeelding pagina 79*) van de VOC uit 1695 geeft Otto wel aan dat hij 250 gulden wil laten

uitbetalen aan iemand in de Republiek. Maar aan wie? De naam is moeilijk te ontcijferen, maar Maria Lijster is het in ieder geval niet. Het zou een tussenpersoon kunnen zijn, maar we zullen het nooit weten. Het is een flink bedrag, want Otto gaat negentien gulden per maand verdienen.¹⁵ Of Maria degene was die dit bedrag ontving of niet, ze klopt twee jaar nadat haar echtgenoot uitvoer aan bij het stads-gerecht Ze stelt Johan Kupius – wiens schoonvader ingenieur te Batavia was¹⁶ – aan om bij de VOC de gage van Otto te eisen¹⁷ Johan krijgt een verklaring mee van het gerecht te Rhenen en zal afreizen, waarschijnlijk naar de VOC-Kamer Zeeland, waar Otto in dienst is gegaan.

De familie Klerck

Over de familie Klerck zijn vele boeken te schrijven. Minstens één boek is al geschreven: de ‘Genealogia Klerckiana’, een prachtig achttiende-eeuws boekwerk, handgeschreven en met fraaie illustraties van wapenschilden.¹⁸ Dit boek, in Zuid-Afrika geschreven door een afstameling van de Klercks uit Rhenen, is een pronkstuk van het archief in Wijk bij Duurstede. Ik zal hier alleen iets vertellen van de familiegeschiedenis en de koloniale geschiedenis van de familie rond de tijd toen Otto van Bruijnswert naar Indië vertrok – want in diezelfde tijd besloten ook Martha Klerck en Jan Palmers naar Batavia te gaan.

Rond 1695 zijn de Klercks een talrijke familie. Gerard Klerck, geboren aan het begin van de zeventiende eeuw en overleden in 1670, trouwde eerst met Aletta van Beeck en kreeg met haar negen kinderen. Na haar overlijden trouwde Gerard met Frederica Vonck van Lienden. Haar vader is ‘Raad der Admiraliteit van het Noorderkwartier’, ofwel een hoge functionaris in dienst van de VOC in Enkhuizen en Hoorn. Gerard krijgt met deze dame nog eens twaalf kinderen.

In deze genealogie wordt niet bij iedereen (en bij niet één vrouw) een beroep vermeld, maar maritieme, militaire en bestuurlijke functies worden regelmatig genoemd. Vermoedelijk golden deze beroepen als eervol voor de familie. In ieder geval wordt op deze manier goed zichtbaar dat de familie rond deze tijd nogal wat internationale en koloniale relaties had. Van één zoon van Gerard, Herman, is alleen bekend dat hij ‘commies in Chineé’ was. Een andere zoon, Anthonij, sterft ongehuwd op zee; het is onbekend waar of op weg waarheen. Twee zonen, Cornelis Hermanus en Gerrit Anthony, sterven ‘in Guinea in de oorlog’. Welke oorlog? Dat blijft vooralsnog onopgehelderd. In doopboeken van de Rhenense kerken zijn ze niet te vinden. Ik ben over hen niet meer te weten gekomen dan wat er in de ‘Genealogia Klerckiana’ staat.

Dan Martha Hillegonda Klerck. Ze wordt in 1666 te Rhenen geboren¹⁹ uit het tweede huwelijk van Gerard Klerck. Als dochter van een prominente Rhenenaar moet zij een relatie welgestelde jeugd hebben gehad. Twee van haar broers zijn in Utrecht gepromoveerd in de rechten en zullen ook kort daarna hoge bestuurlijke functies in de stad en elders bekleden.²⁰

Voor Martha loopt het anders. In 1703 komen twee van haar buurmannen, Henrick van Aelst en Dirck Jansz van Bennecom, naar het stadsbestuur om te verklaren dat juffrouw Martha Klerck niet kan rondkomen. Haar man, luitenant Jan Palmers, is in 1701 met de VOC naar Oost-Indië gevaren. Zij wilde met haar zoontje Willem mee, maar had letterlijk ‘de boot gemist’. Sindsdien leeft ze in de Molenstraat – ‘in alle stilte en eerbaerheijt’, maar zonder genoeg middelen.²¹

Wat zou er gebeurd zijn? Martha heeft een grote familie in Rhenen, waarvan een aantal veel succes in hun loopbaan hebben. Het kan toch niet zo zijn dat deze rijke heren haar niet konden ondersteunen? Of wilden ze dat niet? Terwijl een aantal broers en zussen andere welgestelde families trouwen en andere Klercks zich in hoge kringen zullen begeven,²² lijkt dit Martha niet te lukken. Trouwde ze misschien onder haar stand? Jan, of Johan Palmers, was

een militair uit het regiment van overste Bedun (1695)²³ en later van brigadier Dedem (1700),²⁴ eerst als vaandrig, later als luitenant. Martha en Johan waren op 26 maart 1690 te Rhenen getrouwd²⁵ en kregen een dochter, Frederica, op 19 oktober 1690²⁶ – zeven maanden na het huwelijk dus. Hun zoon Willem was in 1692 geboren.²⁷

Conclusie

Sporen van de koloniale geschiedenis zijn misschien zichtbaarder op plekken als Amsterdam, Hoorn of Middelburg, maar ook in Rhenen vormden koloniale connecties een aspect van de samenleving. Uit het onderzoek naar twee families kwamen al rap verhalen naar voren van familieleden die – naast hun beider echtgenoten – al een verre reis hadden gemaakt: de oudere broer van Maria, drie broers en een neef van Martha, de schoonvader van Johan Kupius. Het reizen naar verre streken, in dienst van de Nederlandse staat of van een handelscompagnie, lijkt vanuit Rhenen niet heel uitzonderlijk te zijn geweest en zal hier vaak ter sprake zijn gekomen in alledaagse gesprekken.

In dienst treden van de VOC was niet zonder risico: veel mannen stierven onderweg of in de tropen. Toch waren zowel Otto als Johan bereid om hun gezin achter te laten en dit risico te nemen. Daartegenover stond dat ze vele maan-

den achter elkaar geld konden verdienen. Wat dat betreft zijn er wellicht parallellen te ontdekken met de economische migranten van tegenwoordig.

Aan het begin van dit onderzoek verwachtte ik twee verschillende verhalen te vinden: één van een ‘gewone’ burger, Maria Lijster en haar echtgenote Otto van Bruijnsweert, die met de noorderzon naar de VOC vertrok, en Martha Klerck en haar echtgenoot Jan Palmers, verwant aan de Klerck-dynastie, die wellicht voor loopbaankansen en familie-eer vertrok. Uiteindelijk vond ik twee situaties die bijzonder veel op elkaar lijken: twee vrouwen uit niet eens de laagste klassen, maar toch achtergelaten met één of meer kinderen, berooid en op de maatschappelijke ladder afgedaald.

Het koloniale apparaat, beginnend met handelscompagnieën zoals de VOC, betekende welvaart voor de Nederlanden en rampspoed voor anderen. Personen in dienst van dit apparaat hebben dit bestendigd: zonder hen kon de VOC niet functioneren. In dit artikel vinden we kleine sporen van deze personen en hun verhalen.

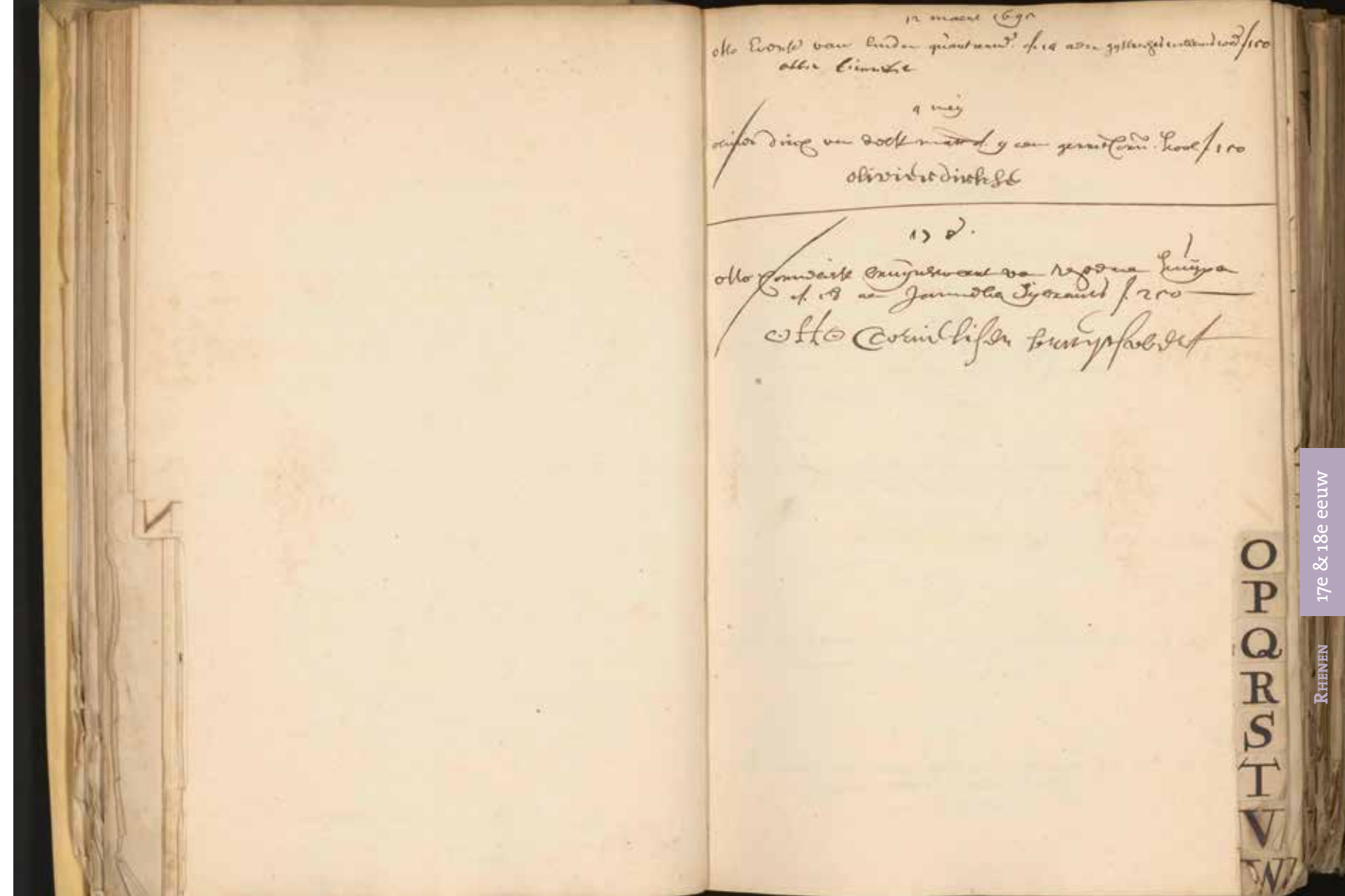
Hoe liep het af? In de VOC-logboeken staat dat Otto in 1711 is overleden, maar verder heb ik van Otto en Maria niets meer kunnen achterhalen. Het is Martha uiteindelijk

gelukt om naar Batavia af te reizen. Volgens de ‘Genealogia Klerckiana’ overlijdt ze in Batavia in 1720. In 1706 treedt ene Willem Palmer op Kaap de Goede Hoop in dienst bij de VOC, wellicht is hij de zoon van...²⁸

Voetnoten bij dit artikel:

- ¹ Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU), o66 Stadsgericht Rhenen, 167.
- ² RAZU, o22 Collectie Losse Aanwinsten, 307.
- ³ RAZU, 152 Stadsbestuur Rhenen, 170-171 en RAZU, o66 Stadsgericht Rhenen, 167.
- ⁴ RAZU, 152 Stadsbestuur Rhenen, 47.
- ⁵ Nationaal Archief (NA), VOC: Opvarenden, 1.04.02, inventarisnr. 5284, fol. 125.
- ⁶ RAZU, 355 Nederlandse Hervormde Gemeente Rhenen, 186.
- ⁷ RAZU, o64 Dorpsgerechten, 14, 15.
- ⁸ RAZU, o64 Dorpsgerechten 1-232 en 1-1484; RAZU o66 Stadsgericht Rhenen, 28-614 en 188-282.
- ⁹ RAZU, o63 Notariële archieven, 930.
- ¹⁰ RAZU, o63 Notariële archieven, 933.
- ¹¹ RAZU, 377 Nederlandse Hervormde Gemeente Amerongen, 267.
- ¹² RAZU, o66 Stadsgericht Rhenen, 473.

- ¹³ Idem.
- ¹⁴ RAZU, 152 Stadsbestuur Rhenen, 13.
- ¹⁵ NA, VOC: Opvarenden, 1.04.02, inventarisnr. 12237, fol.1. (scan 68) een Versoek Boeck bevat verzoeken van VOC-dienaren om overmaking van een deel van de verdiende gage aan personen in de Republiek. (*afbeelding rechterpagina*)
- ¹⁶ RAZU, o63 Notariële archieven, 932.
- ¹⁷ RAZU, o66 Stadsgerecht Rhenen, 167.
- ¹⁸ RAZU, o22 Collectie Losse Aanwinsten, 307.
- ¹⁹ Het Utrechts Archief, DTB RHC ZO-Utrecht 65, 355-71.
- ²⁰ Zie bijv. RAZU, o63 Notariële Archieven, 932; idem o66 Stadsgerecht Rhenen, 473 en 523.
- ²¹ RAZU, o66 Stadsgerecht Rhenen, 178.
- ²² RAZU, o22 Collectie Losse Aanwinsten, 307.
- ²³ RAZU, o63 Notariële Archieven, 933.
- ²⁴ Idem; 935.
- ²⁵ Het Utrechts Archief, DTB RHC ZO-Utrecht 65, 358-174.
- ²⁶ Het Utrechts Archief, DTB RHC ZO-Utrecht 65, 355-305.
- ²⁷ Het Utrechts Archief, DTB RHC ZO-Utrecht 65, 355-317.
- ²⁸ NA, VOC: Opvarenden, 1699-1794, 1.04.02, inventarisnr. 5562, fol. 110.

Bronnen uit de 17e en 18e eeuw Utrechtse Heuvelrug

Titel (beschrijving)	Akte van overdracht
Jaar / periode	3 oktober 1667
Inhoud	Bernardus van Keppel, predikant, en Jan van Kesteren, diaken, hebben overgedragen aan Aert Geurtsz van Leersum een huis en hofstede met alle toebehoren, te Amerongen. Dit alles was onderdeel van de testamentaire boedel van Dirck Fransen van IJmael. Die is naar Oost-Indië gereisd en zijn testament is voor dit Gerecht op 9 maart 1663 gepasseerd. Op 27 mei 1667 heeft de weduwe van Frans Dirckz van IJmael voor de schepenen afstand gedaan van de rechten.
Archief	o64, 26 Gerecht Amerongen, Ginkel en Elst
Nummer	26
Link	https://proxy.archieven.nl/74/1351CFB616E44EoDBA85D6oBEo2oEBD3

Titel (beschrijving)	Anthonij van Velpen, garbulleerder
Jaar / periode	29 mei 1685
Inhoud	Anthonij van Velpen, garbulleerder op den Oostindische Camere tot Middelburgh, namens zijn broer Cornelis en als voogd van de kinderen van zijn andere broer, Willem, draagt over aan Samuel Levi een aantal huisjes met toebehoren aan de Nederstraat. Samuel Levi had ze vijf à zes jaar geleden gekocht van Fransje Drost, de moeder van Anthonij.
Archief	o64, 2.4 Gerecht Amerongen, Ginkel en Elst
Nummer	26
Link	https://proxy.archieven.nl/74/3F1EED644F1o42o2AD1182F548DC3DBE

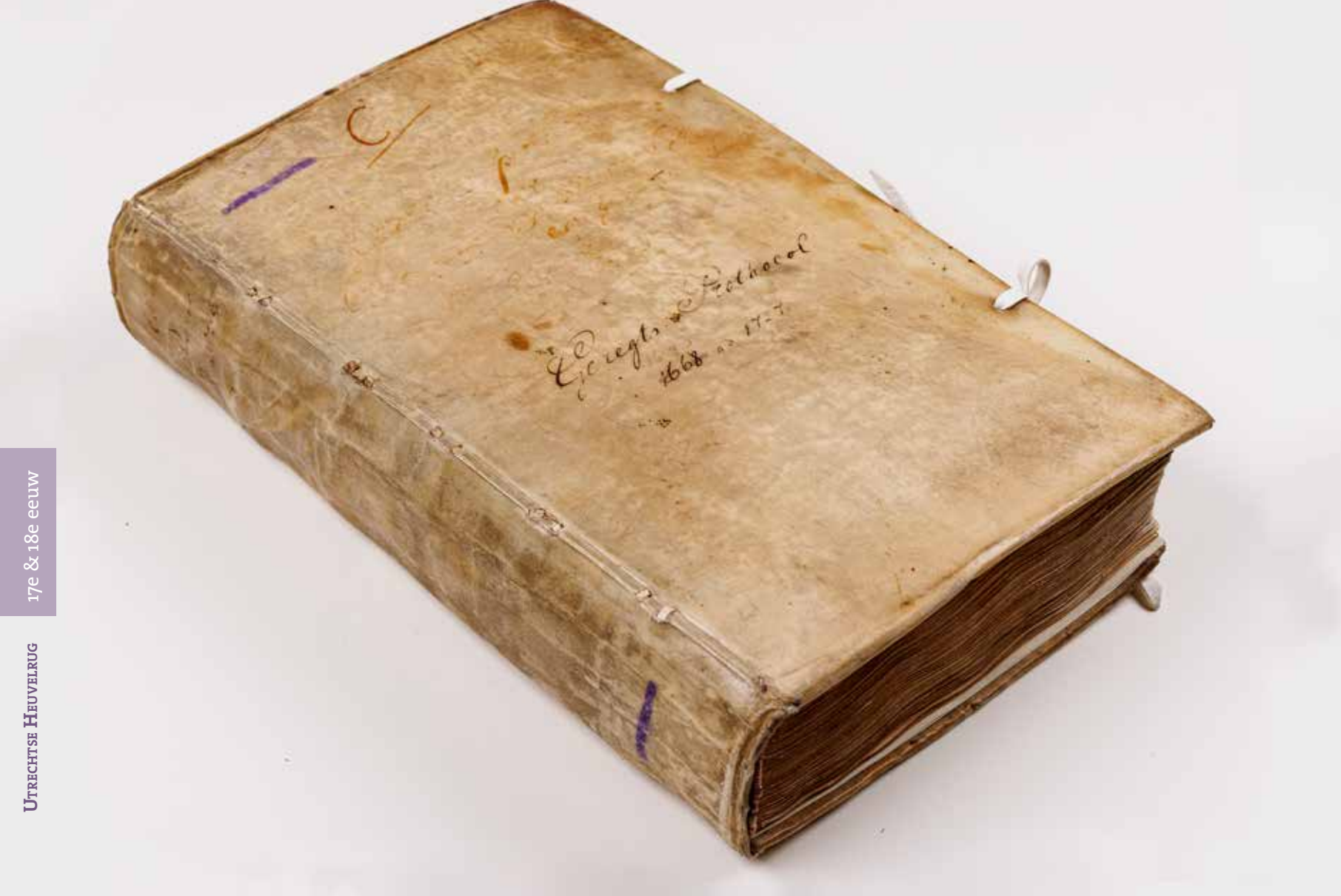

Titel (beschrijving)	Innen van vergoeding
Jaar / periode	6 april 1689
Inhoud	Thomas van Dulcken uit Amerongen komt naar Leersum als bewindvoerder en voogd van de zes minderjarige kinderen van zijn broer Mattijs van Dulcken, die onderweg naar Kaap de Goede Hoop op zee is overleden. Hij benoemt Pieter Wickesloot, bewindhebber van de WIC-kamer van Amsterdam, om het loon te innen.
Archief	o64 Dorpsgerechten , 39.1 Gerecht Zuilenstein, Leersum en Ginkel
Nummer	734
Link	https://proxy.archieven.nl/74/AE991o76FoF94F43B4A5C9DB7oB84535

Titel (beschrijving)	Jacobus Vos van Amerongen is uitgevaren ten dienste van de Oost-Indische Compagnie in 1684 vanuit Rotterdam.
Jaar / periode	28-8-1691
Inhoud	Jacob Jordensz Vos en Gerrigje Willems van Buren, wonende te Amerongen, verklaren dat zij de vader en moeder zijn van Jacobus Vos van Amerongen die in 1684 is uitgevaren in dienste van de Oost-Indische Compagnie, van de kamer van Rotterdam, op het schip de Maese. En dat hij is overleden. Zij machtigen hun zwager en broer Peter Willemsen van Buren, burger en koopman van wijnen te Rotterdam, te meer omdat hij de overledene heeft toegerust, om de penningen te innen die Jacobus nog van de kamer tegoed had.
Archief	o63 Notariële Archieven
Nummer	3; 28-8-1691
Link	https://proxy.archieven.nl/74/583EC7D81A844ED38F9997E5BED4DoE6

Titel (beschrijving)	Vorderen erfenis <i>(afbeelding linkerpagina)</i>
Jaar / periode	28 februari 1695
Inhoud	Erris Evertsz van Maarsbergen, wonende aan de Amerongense Dijck, stelt Paulus Matthijsen aan, wonende te Amsterdam, om te vorderen de rekening van N.N. Nagel ter somme van 27-10 die Erris tegoed heeft als enige erfgenaam van zijn broer Hendrick Evertsz van Maarsbergen, die is overleden in Oost-Indië.
Archief	o64 Dorpsgerechten, 2.4
Nummer	27
Link	https://proxy.archieven.nl/74/104CA9983F974CAA9CD87873EF1866DF

Titel (beschrijving)	Belastingen
Jaar / periode	1705-1805
Inhoud	Zetting van Gemaal, Zegel Logiesgeld, Geslagt, Boter, Zout, Zeep, Turf, Koffie en Thee over de in- en opgezetenen, de zogenaamde consumptielasten.
Archief	140 Gerechtsbestuur Driebergen
Nummer	366-370
Link	https://proxy.archieven.nl/74/FCCCo05CCC7A42C9Ao3B85903CF76867

[illegible]

Titel (beschrijving) **Akten van overdracht en testament**

Jaar / periode 28 oktober 1714

Inhoud Johan van Noortwijck verkoopt aan Jan van Beuningen, bewindhebber der WIC te Amsterdam, de ambachtsheerlijkheid Darthuizen.

Archief 064 Dorpsgerechten

Nummer 75

Link <https://proxy.archieven.nl/74/7694E777274E40C79534FD56CBCA967C>

Titel (beschrijving) **Verkoop Darthuizen** (afbeelding linkerpagina)

Jaar / periode 23 november 1714

Inhoud 35-1 Akte betreffende de verkoop van de heerlijkheid Darthuizen, 23 november 1714
(NB. onderdeel van 35 Stukken betreffende de verkoop door de Staten van Utrecht van de ambachtsheerlijkheid Darthuizen aan Jan van Beuningen, 1714)

Archief 056 Gerechtsbestuur Darthuizen

Nummer 35-1

Link <https://proxy.archieven.nl/74/5128E756202842FC9993ACE733656368>

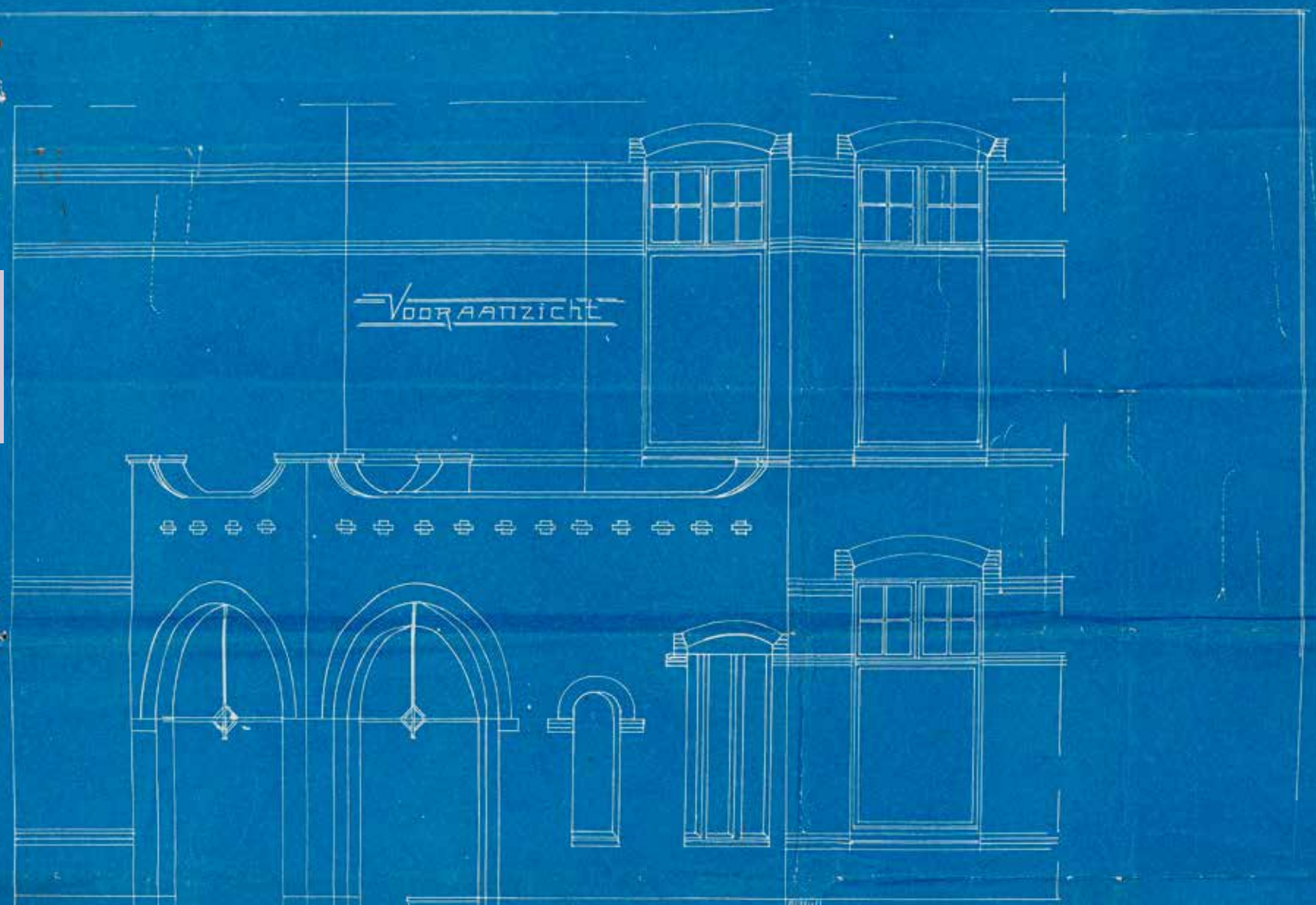
DOORN
Boschweg naar
St. Helena en de Kaap.

Titel (beschrijving)	Akte belening Blokhoven
Jaar / periode	29 mei 1752
Inhoud	Akte waarbij de tijnsmeester van de Domeinen van Utrecht, verklaart Hendrik van Swellengrebel, na koop van Jacob van Gessel, te belenen met 1,5 morgen land onder Doorn, vanouds genaamd Blokhoven, zijnde tinsgoed van Domeinen
Archief	012 Familie van Heyst, met collectie akten
Nummer	Inventarisnummer 407
Link	https://proxy.archieven.nl/74/3555BD3CCAF545E7B794499A9A09FA83
Zie ook	Nationaal Archief – Verhalen archief – Swellengrebel
Link	https://www.nationaalarchief.nl/beleven/verhalenarchief/swellengrebel

Titel (beschrijving)	Doorn Boschweg naar St. Helena en de Kaap <i>(afbeelding linkerpagina)</i>
Jaar / periode	1910 – 1950
Inhoud	Prentbriefkaart van de Kaapse Bossen. De Kaapse Bossen hebben hun naam te danken aan Kaap de Goede Hoop in Zuid-Afrika. Hendrik Swellengrebel, geboren in de Kaapkolonie, werkte 38 jaar voor de VOC, de laatste twaalf jaren als gouverneur van de Kaapkolonie. In 1752 kwam hij naar Nederland en kocht daar de grond die sindsdien bekend staat als ‘Kaapse bossen’. De Helenaheuvel is vernoemd naar zijn dochter: Helena Swellengrebel.
Archief	203 Topografisch Historische Atlas Doorn
Nummer	27 – barcode - 11263
Link	https://proxy.archieven.nl/74/EBDD76DB4DB54EF3840AFFE43BDBCE5F
Zie ook	Nationaal Archief – Verhalen archief – Swellengrebel
Links	https://www.nationaalarchief.nl/beleven/verhalenarchief/swellengrebel

Bronnen uit de 19e en 20e eeuw Heuvelrug

Titel (beschrijving) **Oud KNIL-militair**

Jaar / periode 1900-1904

Inhoud Stukken over de nalatenschap van de overleden Hendrik van Amerongen, oud-militair van het Nederlands-Indisch leger, te Leersum (?)

Archief 399 Notariskantoor Amerongen

Nummer 84

Link <https://proxy.archieven.nl/74/26D59690BBF4497DA3601D3011B3D6EF>

Titel (beschrijving) **Uit Indonesië gerepatrieerde Nederlanders**

Jaar / periode 1961-1963

Inhoud Stukken betreffende de financiële afwikkeling van de gemaakte kosten ten behoeve van oorlogsslachtoffers en uit Indonesië gerepatrieerde Nederlanders.

Archief 144 Gemeentebestuur Driebergen - Rijsenburg

Nummer 4546

Link <https://proxy.archieven.nl/74/C447DA80CBoE477887ABE61586BFo8FB>

Hijne van Heerde
 in ~~naam~~ voormelde hoedanigheid, en
de Bruid, van u zelf
 vraag ik,
 of u elkander danneemt tot elkgenooten,
 en getrouwelyk al de plichten zullen vervullen,
 welke door de wet aan den lawelijken staat
 verbonden zijn.
 Wat is daarop uw antwoord?
der Heer van Heerde?
de Bruid?
 Dan verklaar ik,
 in naam der wet, dat:
van Schaik Gijsbert Johan Gerrit, en
van Heerde Elsa Maria Hermann,
 door het huwelyk, aan elkander zijn verbonden.

Titel (beschrijving) **Bouwdossier Heidestein** (afbeelding op pag 88)

Jaar / periode 1910 - 1990

Inhoud Verbouw woonhuis (1910), stichten bergschuur (1914), verbouw woning (1920), verbouw boekenkamer in villa Heidestein (1925), verbouw huize Heidestein (1927), verbouw en uitbreiden schuur (1990)

Archief 321 Bouwvergunningen Driebergen-Rijsenburg

Nummer 1769

Link <https://proxy.archieven.nl/74/8A37B39AB9434E2E8A621CBEFAF2BCA4>

Lees ook Frans Jan Hendrik de Wetstein Pfister, pagina 93

Titel (beschrijving) **Huwelijk met de handschoen** (afbeelding linkerpagina)

Jaar / periode 1 mei 1935

Inhoud Concept van de bewoordingen uit te spreken door G.P.J. Versteegh als ambtenaar van de Burgerlijke Stand van de gemeente Amerongen bij de voltrekking van het huwelijk van Gijsbert Johan Gerrit van Schaik, die in Nederlands-Indië verblijft, met Elsa Maria Hermann van Heerde.

Archief 363 - Tabaksfirma G.P.J. Versteegh te Amerongen

Nummer 12

Link <https://proxy.archieven.nl/74/953C2C435FE040189C5F40F01EE329CB>

Frans Jan Hendrik de Wetstein Pfister

Henk Blok - met dank aan Max Cremer

Frans Jan Hendrik de Wetstein Pfister (1852-1926) werd geboren in Den Haag en woonde daar vele jaren, maar in zijn latere leven woonde hij in de Kromme Rijnstreek. Hij werd daar een belangrijke figuur, onder meer als eigenaar van Heidestein bij Driebergen en andere landgoederen in de regio, en als gemeenteraadslid en wethouder van Driebergen.

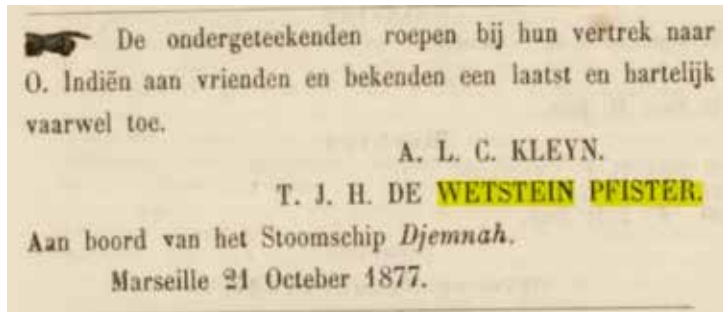
Zijn status had veel met rijkdom te maken, en veel van die rijkdom vergaarde hij in de jaren die hij – tussen de Haagse en de Utrechtse periode – in Nederlands-Indië doorbracht.

Van Den Haag naar Soerabaja

Frans was de zoon van Jan Jacob Pfister, lid van de Algemene Rekenkamer, en Rudolphina Gozwina Alida Ketjen. Zijn moeder overleed enkele maanden na zijn geboorte, en zeven jaar later hertrouwde zijn vader in Utrecht met Cornelia Anna Maria baronesse van Heeckeren van Brandsenburg. Nog eens bijna tien jaar later, in december 1869, toen Frans bijna 17 was, liet Jan Jacob Pfister zijn achternaam en die van zijn kinderen veranderen in “De Wetstein Pfister”.

Frans ging in Leiden rechten studeren en woonde daar op kamers. Hij was lid van het studentencorps en voorzitter van de Studenten IJclub en in juni 1877 promoveerde hij op stellingen. De volgende maand trouwde hij in Den Haag met Maria Esther Flora Eschauzier (1856-1926). Zij was in Soerabaja geboren als dochter van Gerard Joachim Eschauzier (1820-1907), een officier van het Oost-Indische leger, en Elisabeth van Teijlingen (1830-1909). Maria’s vader had begin 1862 ontslag uit het leger genomen en was toen suikerplanter geworden (We weten niet of haar roepnaam inderdaad Maria was, maar deze naam houden we hier voor het gemak aan).

Waarschijnlijk zijn Frans en Maria kort na hun wittebroodsweken afgereisd naar Soerabaja. In een advertentie van 21 oktober 1877, opgesteld in Marseille “aan boord van het stoomschip Djemnah”, riepen hij en een studievriend “bij hun vertrek naar O. Indiën aan vrienden en bekenden een laatst en hartelijk vaarwel toe.” (zie afbeelding krantenbericht op pag 94) Frans ging aan het werk in de suikerbedrijven van zijn schoonvader.

De eveneens in deze advertentie genoemde A. L. C. Kleyn was op dezelfde dag als Frans de Wetstein Pfister in de rechte gepromoveerd te Leiden. De initiaal “T” is een zetfout en had “F” moeten zijn. Kleyn trouwde later met een andere dochter van G.J. Eschauzier.

Het cultuurstelsel

In Nederlands-Indië werd in 1830 het cultuurstelsel geïntroduceerd. Dit hield in dat pachters 20 procent van hun grond moesten beplanten met producten die verplicht aan het gouvernement geleverd moesten worden. Wie geen grond had, moest een aantal dagen per jaar voor het gouvernement werken. Voor de plaatselijke bevolking, die hun rijstvelden deels moest veranderen in suiker-, thee- en koffieplantages, pakte dit zeer ongunstig uit. In 1870 werd een wet aangenomen waardoor particuliere ondernemers

zich in Nederlands-Indië mochten vestigen. Rijke ondernemers kochten plantages op, werden snel nog rijker, en brachten die rijkdom naar Nederland.

Werk en privé

Frans en zijn vrouw gingen na ruim vijf jaar voor het eerst terug naar Nederland. In november 1883 arriveerde hun schip in Marseille. In september 1884 werd in Den Haag hun eerste kind geboren, Caroline Elisabeth (1884-1975). Ze moeten vrij kort daarop weer naar Nederlands-Indië zijn vertrokken, want op 25 februari 1885 reisde het gezin met stoomschip Sindoro van Batavia via Semarang naar Soerabaja. Hun tweede periode in Nederlands-Indië duurde een jaar of vier; in februari 1890 gaan ze weer in Marseille aan land. Bij de reizen die De Wetstein Pfister van en naar Indië maakte, valt op dat zijn vertrek- of aankomstplaats in Europa vaak Genua of Marseille was. Tussen die twee steden aan de Middellandse-Zee kust ligt Nice. Zijn rijke en inmiddels bejaarde schoonvader Eschauzier had daar een groot huis en bracht er geregeld de winter door. Familiebezoek en zakelijk overleg gingen hier wellicht in één moeite door. Tien jaar na de eerste dochter van Frans en Maria werd hun tweede geboren, eveneens in Den Haag: Flore Jeanne Henriette (1894-1984).

Functies

In 1885, kort na zijn eerste tijdelijke terugkeer naar Nederland en geboorte van zijn eerste dochter, werkte Frans voor de onderneming Tangoenan, eigendom van zijn schoonvader. In november 1888 was hij suikerfabrikant in Modjoerto. De lijst directeursposten, commissariaten en andere functies die Frans De Wetstein Pfister in de tweede helft van zijn leven bekleedde is indrukwekkend:

- 1888: lid commissie van toezicht van de Oost-Java Stoomtram Maatschappij (in 1901 opnieuw benoemd).
- december 1889: directeur Maatschappij tot exploitatie van de suiker-ondernemingen Sentanen-Lor, Brangkal en Dinoyo. In deze functie volgt hij zijn schoonvader op.
- januari 1890: directeur Cultuur-maatschappij Tangoenan (in 1925 wordt hij als aftredend commissaris herkozen).
- 1893: directeur Maatschappij Koffieland Soember Aroem (minstens tot 1901).
- 1893: commissaris Maatschappij tot exploitatie van het land Wonokoye.
- 1895: lid Raad van Commissarissen van de Serajoedal Stoomtram-maatschappij (minstens tot 1901).
- 1897: directeur Cultuurmaatschappij Bogokidoel. Deze maatschappij was zojuist in Den Haag opgericht en Frans kocht tachtig aandelen van elk f 1000,—.
- 1897: commissaris Cultuur Maatschappij Ngredjo

(minstens tot 1902)

- 1898: lid Raad van Bestuur van de Cultuurmaatschappij Kali Kempet.
- 1902: directeur van de Maatschappij tot exploitatie van de Koffie-onderneming Soeko Ramé.
- 1908: commissaris Cultuur Maatschappij Pondok-Gereh.
- 1914: directeur Pondok-Gereh (en in 1917 weer commissaris).
- 1921: commissaris NV Nederlandsch Indische Suiker Unie, een samenvoeging van een aantal van de bovengenoemde bedrijven.
- 1926: uit een necrologie bij zijn overlijden blijkt dat hij ook nog president-commissaris van de Cultuurmaatschappij Kali Bakar is geweest.

In 1913 werd Frans lid van de gemeenteraad van Driebergen. Van 1913 tot 1919 was hij tevens wethouder.¹ In 1922 was hij nog steeds gemeenteraadslid. Naast al deze functies werd hij later ook actief in non-profit organisaties. Zo was hij in 1909 lid van het bestuur van de afdeling Den Haag van Nederlandsch Mettray, een protestants opvoedingstehuis voor niet-criminele jongeren met gedragsproblemen. (Dit werd later onderdeel van de Dienst Justitiële instellingen en is nu onderdeel van de zorggroep Pluryn.)

△ *Overlijden van de heer Tels: bericht in de Deli Courant van 5 mei 1926, ook te raadplegen via Delpher.*

Maria de Wetstein Pfister wijdde zich in haar Driebergse jaren op verschillende manieren aan liefdadigheidswerk. Zij was lid van het Koninklijk Steun Comité en het Provinciaal Comité tot Hulp en Ondersteuning van Vluchtelingen tijdens de Eerste Wereldoorlog². Ook zat zij in een comité dat bazaars voor goede doelen organiseerde.

Inkomen

Met Maria Eschauzier had Frans de Wetstein Pfister zich “ingetrouwd” bij de suikerbedrijven van haar vader. Samen met zijn schoonfamilie breidde hij de plantages uit. Een netwerk van suikerbaronnen stelde hem in staat grote rijkdom en veel grond te verwerven. Hierin was hij niet uniek. Ook anderen die rijk geworden waren in de voormalige koloniën kochten landgoederen en lieten buitenplaatsen bouwen. In de Max Havelaar (1859) spreekt Batavus Droogstoppel

geregeld over “naar Driebergen gaan” en dan bedoelt hij: rentenieren, stoppen met zijn werk als “makelaar in koffi”.

Om een indruk te geven van de verdiensten van de Maatschappij tot exploitatie van de suikerondernemingen Sentanen-Lor, Brangkal en Dinoyo, waarvan Frans dus directeur was: in 1887 was de netto winst rond de f 210.000 en in 1888 ruim f 125.000. Voor 1890 werd ruim f 320.000 aan winst verwacht. Niet alle jaren ging het zo goed met de suikerplantages. Door gebrek aan arbeiders en weersomstandigheden vielen de opbrengsten in de eerste jaren tegen, maar daarna stegen ze voortdurend.

Bezittingen: van Den Haag naar Driebergen

In Den Haag woonde Frans met zijn gezin op de Bezuidenhoutseweg 41. Dit pand had hij in eigendom tot 1919, toen hij het verkocht aan Ernst August hertog van Brunswijk en diens vrouw Victoria Louise, een dochter van keizer Wilhelm. Na de eeuwwisseling kocht Frans steeds meer grond in Driebergen van W. J. baron Taets van Amerongen, in totaal honderden hectares in het gebied dat nu Heidestein heet. Ook van boeren uit de omgeving kocht hij stukken land.³ Aangrenzende stukken grond die vandaag ook allemaal tot

Heidestein behoren kocht bij van de familie Thurkow, die net als Frans rijk geworden was van de suikerplantages in Nederlands-Indië. Thurkow en De Wetstein Pfister zaten allebei in de directie van de cultuurmaatschappij Kali Kempit. De buitenplaats Beukenrode in Doorn was in de jaren 1908-1926 eigendom van G. W. J. Kooy, die in de jaren 1878-1889 net als Frans de Wetstein Pfister op Oost-Java gewerkt had voor G. J. Eschauzier, de schoonvader van Frans.

Frans huurde Heidestein. In 1906 had hij al verschillende stukken grond in bezit en in 1908 kocht hij het huis. Hij vergrootte de in 1903 gebouwde villa en ging er wonen, eerst alleen in de zomer en later permanent. In mei 1926 overleden Frans en Maria zeer kort na elkaar, het landgoed werd gesplitst, en de twee dochters woonden voor de rest van hun leven elk op hun eigen deel – Caroline op Groot Heidestein, Floor op Klein Heidestein. Caroline schonk in 1974, een jaar voor haar dood, Groot Heidestein aan het Utrechts Landschap. Klein Heidestein bleef in bezit van de familie. Het huis op Groot Heidestein werd in 1939 gevorderd door het mobiliserende Nederlandse leger, maar brandde vervolgens af. In de Tweede Wereldoorlog namen de Duitsers het landgoed in bezit. Op Klein Heidestein brak in mei 1947 brand uit. De bovenverdieping ging grotendeels verloren,

maar de inboedel werd gered. De familie De Wetstein Pfister had zich met grondaankopen overigens niet tot Heidestein en directe omgeving beperkt. Toen Frans 74 was kocht hij, op 1 maart 1924, de Niënhof en kasteel Cammingha te Bunnik en alles wat er bij hoorde, samen ruim 253 hectare.⁴ De koopsom, 900.000 gulden, is vandaag te vergelijken met 9 miljoen euro. Frans en Maria overleden echter twee jaar later. Hun dochters erfden alles, maar hadden geen belangstelling voor het landhuis op de Niënhof en besloten alles te laten afbreken. Bijna was ook kasteel Cammingha afgebroken. Gelukkig kon de eigenaar van boerderij De Beesde net op tijd Cammingha kopen en zij liet het restaureren.

Voetnoten:

- ¹ RAZU, kranten. Volgens Het Nieuws van 12 juli 1913 werd hij toen gekozen in de gemeenteraad van Driebergen. Volgens Het Nieuws van 2 december 1921 werd hij op die datum herkozen.
- ² RAZU, kranten. De Wijksche Courant, 21 oktober 1914; Het Nieuws, 17 oktober 1914.
- ³ Zie bijvoorbeeld RAZU, toegang 063, inv. nr. 321 (19-12-1907) en 322 (20-11-1908).
- ⁴ RAZU, akte verleden voor notaris Van Heijst op 1-3-1924, Toegang 063 inventarisnummer 2071 (1924), aktenummer 6985.

Bronnen uit de 17e en 18e eeuw Vijfheerenlanden

Titel (beschrijving) **De nalatenschap van Johan van Dam, gouverneur van Amboina in Oost-Indië**

Jaar / periode 1679-1684

Inhoud Stukken waarin de erfgenamen van Johan van Dam de bestuurders van de stad Vianen aansprakelijk stellen voor het niet tijdig uitbetalen van een deel van de erfenis van Johan van Dam aan de erfgenamen.

Archief 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen

Nummer 514

Link <https://proxy.archieven.nl/74/4571B7o4DEBC4o81839o7D12E239D7B5>

Titel (beschrijving) **Douairière van Brederode uit Vianen leent 8.000 gulden van Johan van Dam te Amboina**

Jaar / periode 1668-1679

Inhoud Stukken betreffende de borgtocht van drossaard, dijkgraaf en hoge heemraden van Vianen, de drossaard van Ameide en Tienhoven en de schouten en heemraden van de dorpen en landen daaronder ressorterende voor een door de douairière van Brederode voor zichzelf en haar zoon bij Johan van Dam, raad van Indië en gouverneur van Amboina, opgenomen bedrag van 8.000 gulden

Archief 549 Gerechtsbestuur Hei- en Boeicop

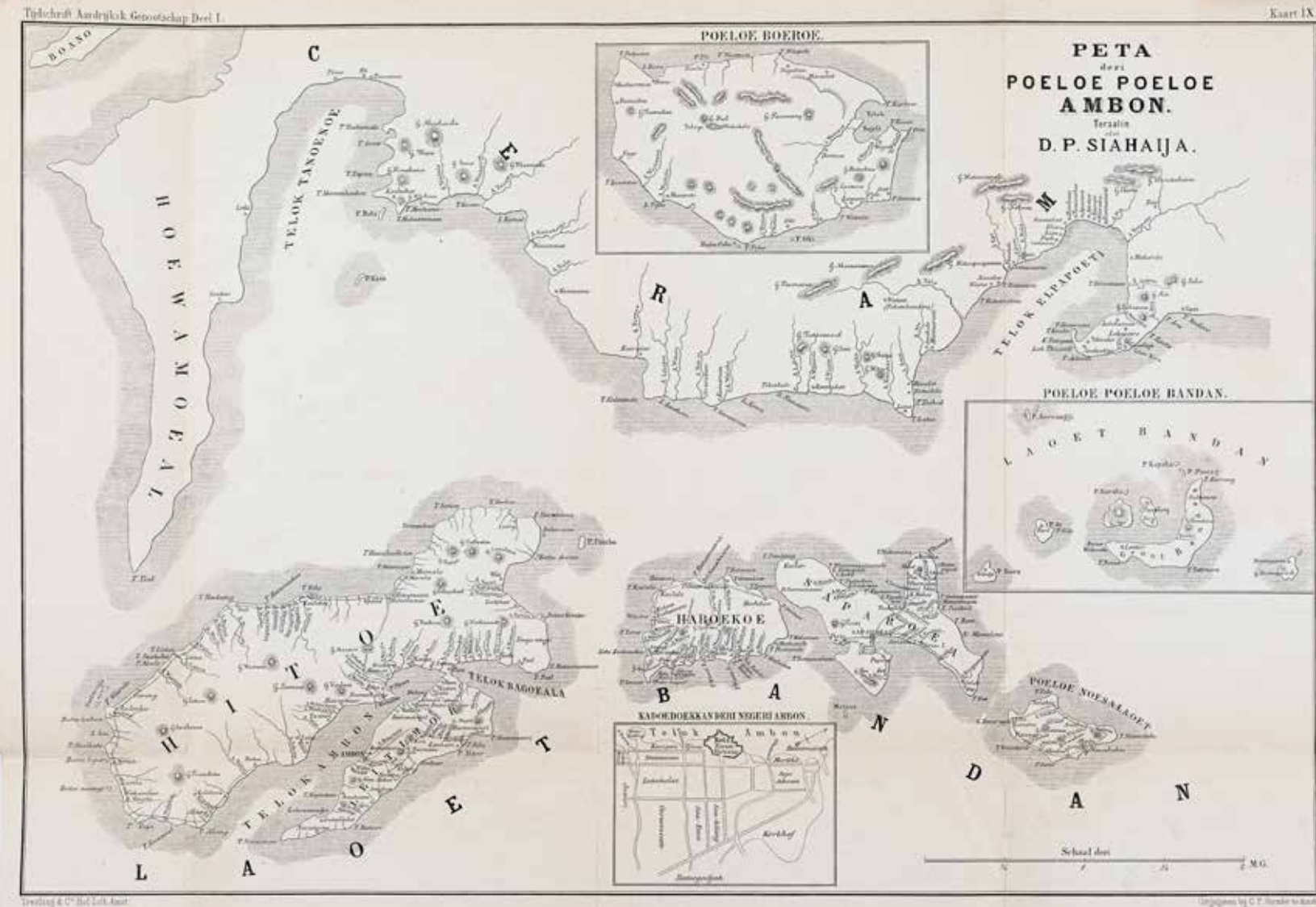
Nummer 71

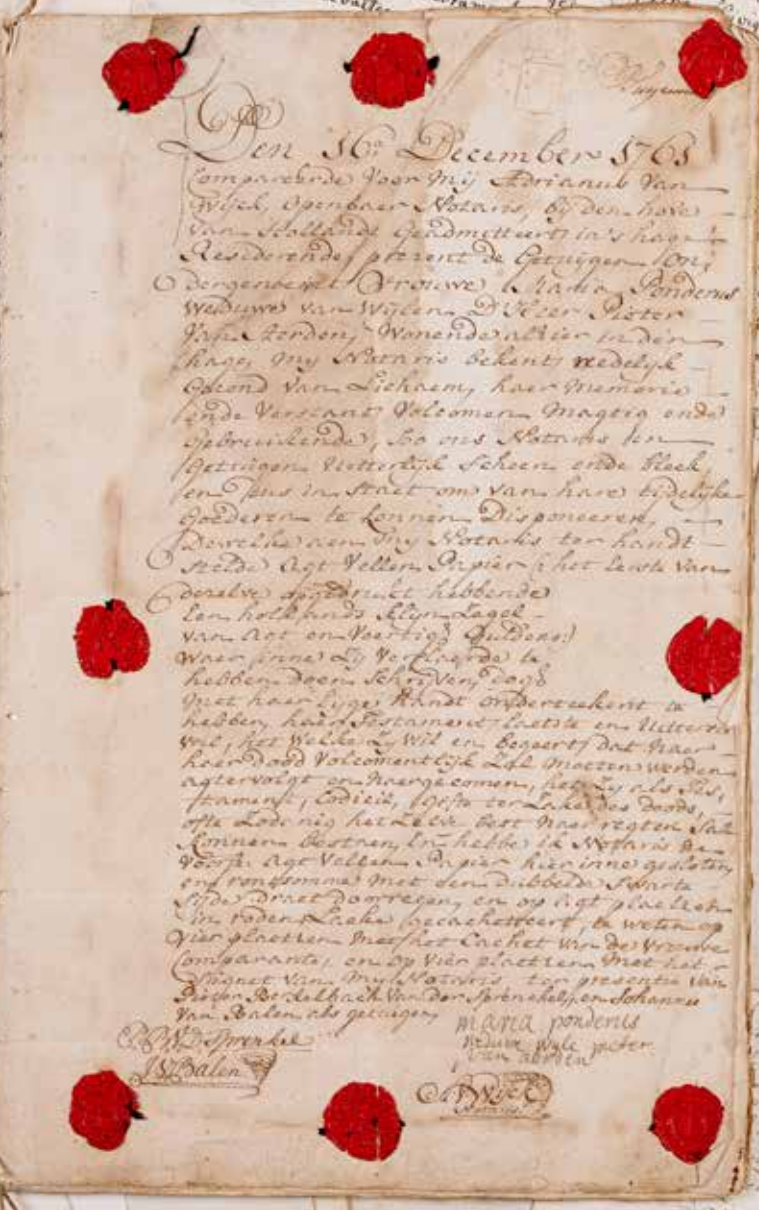
Link <https://proxy.archieven.nl/74/7FA7B85F5844499FB3E8o65DAB975CB6>

► Kaart van een deel van Ambon, 1877.

RAZU, 400 topografisch historische atlas algemeen. Catalogusnummer 15

Titel (beschrijving) Testamenten van Maria Ponderus (afbeelding linkerpagina)

Jaar / periode 1761-1769

Inhoud Afschrift van het testament van Maria Ponderus, weduwe van Pieter van Aerden; met bijlagen.
Op de tweede pagina van haar testament wordt de Oost-Indische Compagnie genoemd.
Een deel van haar vermogen uit obligaties bij de VOC.

‘... en tot onderhouding van het zelve hofjes bij dezen te maken en te bespreken eerstelijk de somme van een honderd en dertigduizend guldens aen obligatiën hetzij ten lasten van:
Hollands en westvrieslandt, De generaliteit zoo ordinaire als loterije, obligatiën ten laste van de Oost Indische Compagnie of ten lasten van het last en vijlgeld....’

Archief 521 Hofje van Aerden

Nummer 11

Link <https://proxy.archieven.nl/74/5DC7C8FB98254C4EABB379AA355A4EAF>

Titel (beschrijving) Hendrik Willem Gordon, predikant, van Amboina

Jaar / periode 1705-1716

Inhoud Hendrik Willem Gordon; van Amboina (NOI) 1705; overleden 1716

Archief 457 Nederlandse Hervormde gemeente Vianen

Nummer Bijlage 1. Lijst van predikanten van de Hervormde gemeente te Vianen

Link <https://proxy.archieopven.nl/74/FD33CE6C3C7E483EB604124FD83AD98B>

Overgeleverd by de
aan de Heeren Drost
Magistraat der Stad
op den Raadhuis van Na
den 22 January 1754.

Werd wel voorga
rek.

Werd wel gebr
volgens het be
by de Pringen
nagerien.

Werd wel g
volgens het
R. d

in zyne Raadjen. Quatt gesad
en gedaan heeft over den jaere
1752.

(Ontfang)

Werd wel bybragt
volgens het
Werd by de Dros
gemaekten wage
Edelg.

In de Maand Januarij 1752. be
draage den voor seh. Impost
op de koffij en Thee de Sa van 36-6-.

Februarij	48-5-.
Maart	61-1-.
April	41-12-.
Maij	44-15-.
Juni	90-12-.
Julij	20-10-.
Augustus	34-7-.
September	77-2-.
October	31-19-.
November	70-10-.
December	29-10-.

Summa Totalis van des Ontfang bedraage
het hondert negenen Sestig gulden 11 St 8.
669-11-.

Titel (beschrijving) **Rekeningen van ontvangsten en uitgaven van koffie en thee (Afbeelding linkerpagina)**

Jaar/ periode 1752-1754

Inhoud Rekeningen van ontvangsten en uitgaven van Ferdinand van Aast als collecteur van de impost op koffie en thee over 1752-1754 te Vianen. Te zien is het totaalbedrag per maand.

Archief 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen

Nummer 126

Link <https://proxy.archieven.nl/74/Do7BF1661F1F47E58A5F43290A146B61>

Lees ook Sporen van koloniaal verleden in Vianen: belasting op koffie en thee, pagina 115

Titel (beschrijving) **Rekeningen van ontvangsten en uitgaven van koffie en thee**

Jaar / periode 1754-1778

Inhoud Rekeningen van ontvangsten en uitgaven van Ferdinand van Aast, Jan van Haarlem, Jan van IJendoorn en Willem Heijdings als collecteurs van de impost op koffie en thee, wijn, brandewijn en ander gedistilleerd en bier over 1755-1777. Afgehoord. Deels met afschriften. Met bijlagen, 1754-1778

Archief 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen

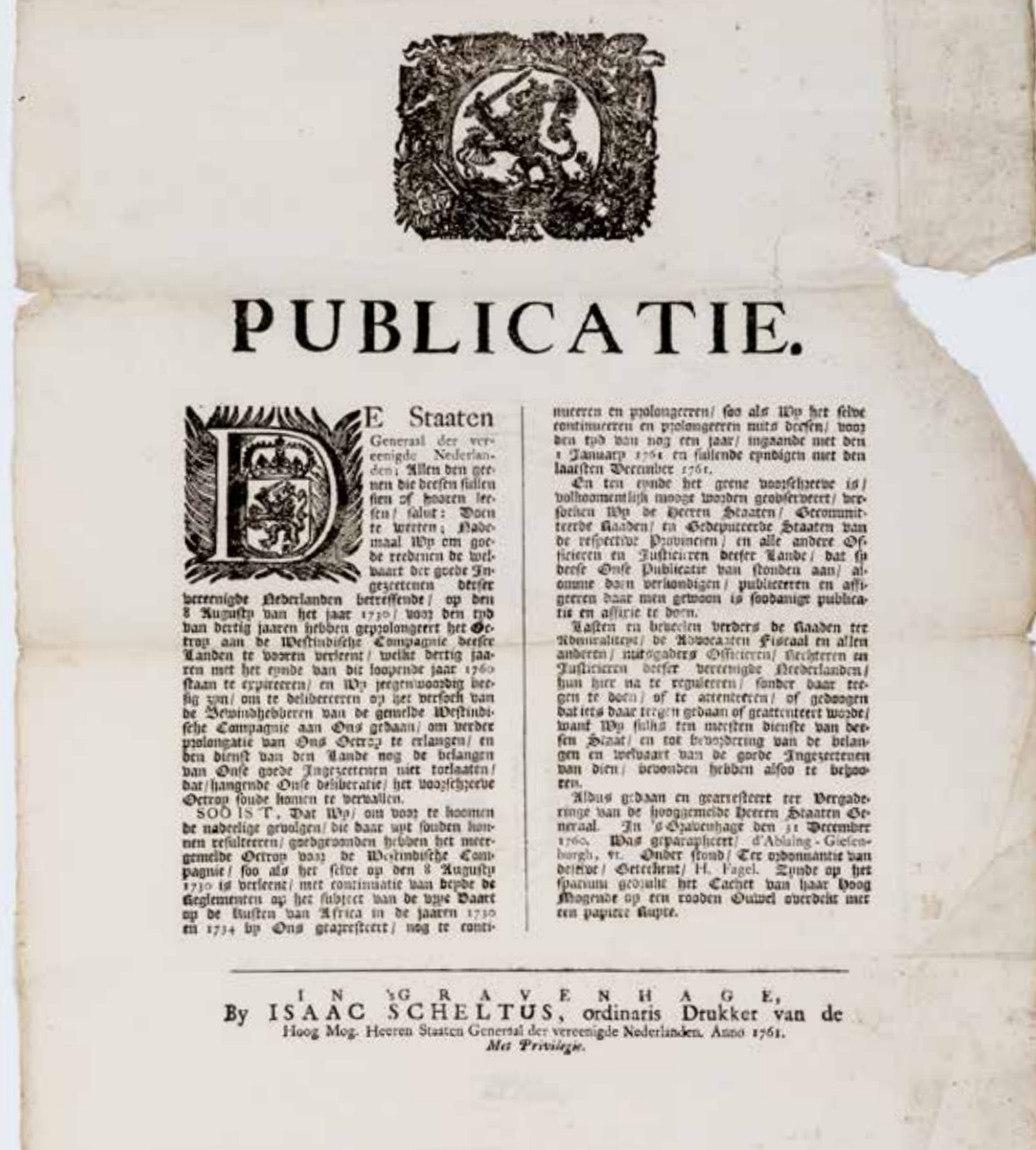
Nummer 127-130

Link <https://proxy.archieven.nl/74/BoCB5574094F4DEBB374A11EFD16C4D7>

Lees ook Sporen van koloniaal verleden in Vianen: belasting op koffie en thee, pagina 115

Titel (beschrijving)	Plakaat over een octrooi voor de WIC (afbeelding rechterpagina)
Jaar / periode	1761
Inhoud	Publicatie van Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden op het verlengen van het octrooi van de West-Indische Compagnie (WIC)
Maker	Isaac Scheltus, Den Haag
Archief	018 Topografisch-Historische Atlas Vianen, Everdingen en Hagestein
Nummer	90012
Link	https://proxy.archieven.nl/74/F1D7F092805B4A968EC90DC2C5935443

Titel (beschrijving) Een negotiatie voor planters in Suriname

Jaar/ periode 1774

Inhoud Proces-verbaal door notaris E.M. Dorper te Amsterdam van een bezoek aan het kantoor van S. en J. Walland om aldaar een insinuatie voor te lezen uit naam van enkele belanghebbenden in een negotiatie voor planters in Suriname. Afschrift.

Archief 536 Heerlijkheid Meerkerk, familie Van Nes

Nummer 10

Link <https://proxy.archieven.nl/74/07CCDF71A68C46F4B50E1814B54FDD7C>

Zie ook Nationaal Archief 3.20.31, Inventaris van het archief van jrh. Dr. H.J.L.Th. van Rheineck Leyssius 1742 -1960, nummer 99: Exploot waarbij Samuel en Jacobus Walland door een aantal deelnemers in een lening ten behoeve van planters in Suriname worden gesommeerd bepaalde documenten af te geven betreffende een conflict tussen de heren Walland als commissarissen en de heren Leven en De Bruine als directie van deze lening. Afschrift.

Titel (beschrijving) Doop Hendrik Kamph, oud 19 jaar, geboren in Suriname (afbeelding rechterpagina)

Jaar / periode 18 april 1794

Inhoud In de Hervormde Kerk is gedoopt, na geloofsbelijdenis te hebben afgelegd, een jongeling, geboren in de Colonie van Surinamen, oud 19 jaar en heeft daarbij de naam Hendrik Kamph gekregen.

Archief 065 Doop-, trouw-, en begraafregisters

Nummer 27

Link <https://proxy.archieven.nl/74/87507474169A4B7FBEEAE375E2C7DD1D>

Gerrit Zoon van Gerrit van Eyl, en Barbara Jochens.
den 20 dito
Johanna Geertry Dogter van Harmanus Duffel, en Neeltje van Groeningen.
den 3 April.
Pieterella Dogter van Joris Verduin, en Flora Vermeulen.
den 10 April
Hendrik Kamph. Is na gedane geloofs belydenis alhier door Dr Gremer
gedoopt een Jongeling, geboren in de Colonie van Suriname
oud 19 jaren, zynde by den H. Doop genoot,
Hendrik Kamph.
den 19 April.
Susanna Hester Dogter van Jan Franse Verwey, en Hendrika Dalaman.
den 4 Mey
Harmanus Zoon van Theodorus Lubbers, en Neeltje Labrie.

Bronnen uit de 19e en 20e eeuw Vijfheerenlanden

Titel (beschrijving)

Jaar / periode

Inhoud

Maker

Archief

Nummer

Link

Dichtregelen door G.B. van Duijl (afbeelding rechterpagina)

1854

Geeft en Bidt! Dichtregelen door G.B. van Duijl. Opwekking tot medewerking in de verspreiding van Gods woord op Java; Rotterdam, 1854

G.B. van Duijl

457 Nederlandse Hervormde gemeente Vianen

906

<https://proxy.archieven.nl/74/2E8780D2FE604FC88596C892C5373991>

Titel (beschrijving)

Jaar / periode

Inhoud

Maker

Archief

Nummer

Link

Zie ook

Prijsboekje Zuid-Afrika

1889 en 1912

Prijsboekje toegekend voor geregeld schoolbezoek in Hoopstad, Zuid-Afrika, en de akte van bekwaamheid voor het geven van middelbaar onderwijs in het rechtlijnig en bouwkundig tekenen.

Onbekend

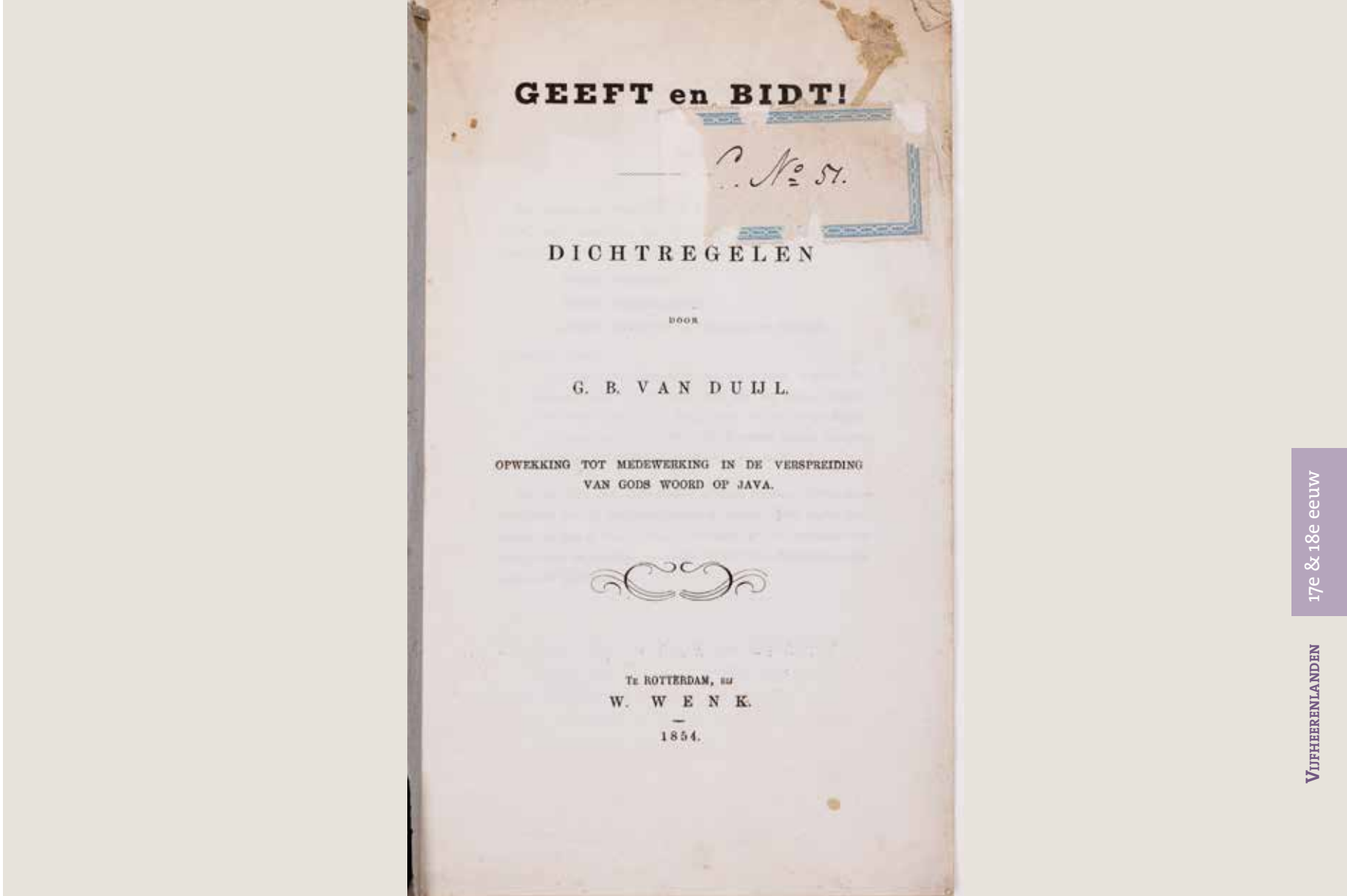
510 O. T. de Villiers Rooseboom en verwanten

10

<https://proxy.archieven.nl/74/6EAC947BoD2o4296B3A1F4175o388636>

510 O. T. de Villiers Rooseboom en verwanten – nummer 6: Stukken over het verblijf van het gezin Rooseboom in Pretoria, Zuid-Afrika. 1898 – 1899

<https://proxy.archieven.nl/74/4D75D5o47EAA459o8781AF6E62847A17>

Titel (beschrijving) **Foto's en kaartje van personen en gebouwen met een relatie tot de familie Rooseboom**

(afbeelding rechterpagina)

Jaar / periode 1896, 1910 en zonder datum

Inhoud Een van de portretfoto's is van 'nicht Waardenburg', een andere van 'tante Hobes'. Ook is er een foto van een Indisch graf van een Cambier. Het kaartje in envelop vermeldt de naam Müller.

Archief 510 O. T. de Villiers Rooseboom en verwanten

Nummer 19

Link <https://proxy.archieven.nl/74/EEF5FDE7A2BF4D3D9C6EFDA279B76261>

Zie ook Archief 510 nummer 18

In het Nationaal Archief is er veel te vinden over de familie Cambier. Ze zijn een van oorsprong protestantse Waalse familie, maar hebben een band met Vianen.

<https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/3.20.o8>

Titel (beschrijving) **Willem Rooseboom, gouverneur-generaal van Nederlands-Indië**

Jaar / periode 1981 en een foto zonder datum

Inhoud Stukken over Willem Rooseboom (1843-1920), gouverneur-generaal van Nederlands-Indië 1899-1904.

Archief 510 O. T. de Villiers Rooseboom en verwanten

Nummer 18

Link <https://proxy.archieven.nl/74/7C1CF3BA5BA04D7E982AB16D62A4AE16>

Titel (beschrijving) **Oorkonde voor de terugkeer van militairen uit Indonesië** *(afbeelding linkerpagina)*
Jaar / periode Niet gedateerd, mogelijk periode 1940-1960
Inhoud Oorkonde voor een hartelijk welkom bij de terugkeer van militairen uit militaire dienst in Indonesië. Enkele identieke lege exemplaren, uit voorraad om nog in te vullen
Archief 629 gemeentebestuur Meerkerk
Nummer 1238
Link <https://proxy.archieven.nl/74/oE4D5DE5oF2D4EFEABC234o7B952E65o>

Titel (beschrijving) **Bericht van de Commissie ‘Contact met Indië’ uit Vianen**
Jaar / periode Oktober 1943
Inhoud Afkomstig uit de Collectie Ko Ruijter. De tekst verwijst naar een tijdschrift dat uitgegeven is voor Nederlandse Hervormde Militairen. De lezer van de brief wordt gevraagd om te overwegen ook een tijdschrift te kopen voor de Nederlandse hervormde militairen in ‘Indië’.
Archief 022 Collectie Losse Aanwinsten
Nummer 1283
Link <https://proxy.archieven.nl/74/E8C4A5314o5D4E859BFAF839CB8Eo12D>

Titel (beschrijving) **Inzamelingsactie geschenk aan teruggekeerde militairen uit Indonesië**
Jaar / periode 1950
Inhoud Inzamelingsactie voor een geschenk aan de uit Indonesië terugkerende dienstplichtige militairen, 1950
Archief 523 gemeentebestuur Kedichem
Nummer 1200
Link <https://proxy.archieven.nl/74/55ECE44F2E3D47o8AoB6EC1E7E68E4B2>

Sporen van koloniaal verleden in Vianen: belasting op koffie en thee

Freek van Toor

Tot 1725 behoorden de stad en het land van Vianen als ‘vrije heerlijkheid’ niet tot de Nederlandse Republiek, maar waren ze een zelfstandig onderdeel van het Duitse Rijk. Toen Holland in 1691 een belasting invoerde op koffie, thee, cacao en andere koloniale producten, deed Vianen dan ook niet mee. Toen de Staten van Holland in 1725 de stad kochten behield Vianen op dit punt zijn soevereiniteit. Maar uiteindelijk moesten de inwoners van Vianen toch ook aan deze belasting geloven.

We bekijken in dit artikel een verantwoording van inkomsten en uitgaven van de Viaanse ‘collecteur van de impost op Coffij en Thee’ over het eerste jaar dat dit gebeurde, 1752.¹

◁ ‘Nieuwe specialkaart van de colonie Suriname: met de tot culture gebragt zijnde landen en plantagien: eerbiedigst opgedragen aan alle geïnteresseerdens op en ingezetenen der gemelde colonie’

Bron UBM: Kaartenzl: 101.12.15 C (Kaart), Surinamica, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam

Drinkcultuur en overheidsinkomsten

De opkomst van exotische dranken als koffie, thee en chocolade sinds 1700 betekende dat er in Nederland minder bier gedronken werd. Tegelijk raakten binnenlands gestookte sterke dranken als jenever en brandewijn ingeburgerd ten koste van de bier- en wijnconsumptie.² De gevolgen voor de overheidsfinanciën bleven niet uit. Bier was in de Nederlanden eeuwenlang de standaarddrank geweest en bieraccijns vormde een belangrijke bron van publieke inkomsten. Vianen, een stad met in de achttiende eeuw 1.800 à 2.000 inwoners, had aan het begin van de eeuw drie bierbrouwerijen en een halve eeuw later nog maar twee. Een verslag uit 1755 over de financiële toestand van de stad en het land van Vianen laat zien dat deze tak van nijverheid er slecht voor stond.³

Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit het volgende. Twee Viaanse belastingpachters, Adrianus Groenendijk en Elisabeth Gerrits weduwe van Jan Cornelisse Bode, deden in 1748 een verzoek om kwijtschelding op de door hun gepachte impost op wijnen, brandewijnen, gedestilleerde wateren en bieren over 1740. Ze hadden de impost gepacht voor een bedrag van f 5.000 in de verwachting dat ze (veel) meer

dan de pachtsom zouden ophalen. Ze kwamen echter f 1.368 tekort op de pachtsom. En dan hadden ze nog geen enkele vergoeding voor hun gewerkte uren ontvangen. De Staten van Holland lieten het aan het bestuur van Vianen over om een billijke regeling te treffen; dat schold hun f 1.000 kwijt.⁴ Teruglopende bieraccijns was echter niet het enige probleem. In 1747 stuurde het stadsbestuur van Vianen een bericht aan de Staten van Holland waarin het verval van de stadsfinanciën breed werd uitgemeten.⁵ De stad had een schuldenlast uit het verleden, en had sinds 1740 ook te maken met economische achteruitgang. Het dieptepunt werd bereikt rond 1750.⁶ De Staten kwamen Vianen in een aantal opzichten tegemoet. Verplichte afdrachten aan de provincie werden verlaagd. In deze omstandigheden lag een nieuwe belasting op koloniale goederen voor de hand.

Koffie en thee: productie, transport, verkoop, consumptie

Koffie en thee kwamen van ver. Koffie werd door de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) uit West-Java en door de West-Indische Compagnie (WIC) uit Suriname aangevoerd. De VOC haalde thee uit China, Java en Sumatra. Voor de productie van koffie en thee werden in de achttiende eeuw plantages aangelegd en door Nederlanders geëxploiteerd. Via de grote havenplaatsen kwamen deze

producten ook in Vianen terecht.

Nederlanders kwamen al aan het begin van de achttiende eeuw vaker in een koffie- of theehuis dan in een tapperij.⁷ Maar in de loop van die eeuw werden koffie en thee steeds meer thuis gedronken. Mensen kochten de koffie en thee die ze nodig hadden bij een winkelier. Om een vergelijking te maken: in 1742 waren er in Amsterdam veertien koffiehuisen en schenkers tegenover zeventig koffiewinkels, waarvan er zes tevens theewinkel waren.⁸ De verkoop aan particulieren werd dus belangrijker. Dat deze dranken thuis werden klaargemaakt blijkt wel uit onderzoek naar de huisinventaris. Uit het trek- of theepotje schonk men een beetje sterke thee in de kopjes en vulde dit aan met water dat in een theeketel op het komfoor heet werd gehouden. Voor het bereiden van koffie werden de gestampte of gemalen boontjes aanvankelijk waarschijnlijk gekookt in koperen ketels.⁹

Monopolie van de koffie en thee en een redelijke impost

Het aantal koffie- en theehuizen en verkooppunten in Vianen is niet bekend en is ook moeilijk te schatten. Maar consumptie was er ongetwijfeld genoeg, want om een nieuwe bron van inkomsten aan te boren voerde Vianen in

1752 een heffing in op koffie en thee¹⁰ De Staten van Holland hadden toestemming gegeven:

*‘Als meede om te moogen introduceeren een Monopolie van de Koffy en Thee, met permissie van den invoer, mits betaalende een reedelyken Impost, op gelyke wyze als aldaar in gebruik is ten respecte van de Tabak.’*¹¹

De manier van heffing zou moeten aansluiten bij de wijze waarop belasting over tabak werd geheven. Dat wil zeggen een monopolie op de verkoop ervan, waarbij een niet onredelijke belastingopbrengst moest worden behaald. In 1748 waren in heel Holland pachtersoproeren geweest, zodat de Staten ervoor kozen de privatisering van de belastingheffing te beëindigen en de heffing in handen te leggen van overheidsfunctionarissen. Dat gebeurde ook in Vianen. Voor het innen van deze belasting werd Ferdinand van Aast aangesteld, en voor de boekhouding Egbert van Hermelen.¹² De marktschippers dienden ‘cijsbare waren’ zoals koffie, thee en sterke dranken aan te melden bij stadcollecteur Van Aast. De slepers (vervoerders over land) moesten aangifte doen bij het ‘comptoir’ (handelskantoor), waarschijnlijk bemand door de genoemde Egbert van Hermelen.¹³

Opbrengsten

Net als bij de diverse soorten tabak (snuiftabak en rooktabak) werd de heffing ingevoerd op de verkoop in de stad en het land van Vianen.¹⁴ Als herbergiers, koffie- en theehuizen dan wel particulieren koffie of thee nodig hadden, was er maar één adres waar ze terecht konden: dat was het monopolie van de stad Vianen. Uit de rekening van Van Aast blijkt dat hij over 1752 669 guldens en 17 stuivers ophaalde. Voor het realiseren van de opbrengsten maakte hij ook kosten.

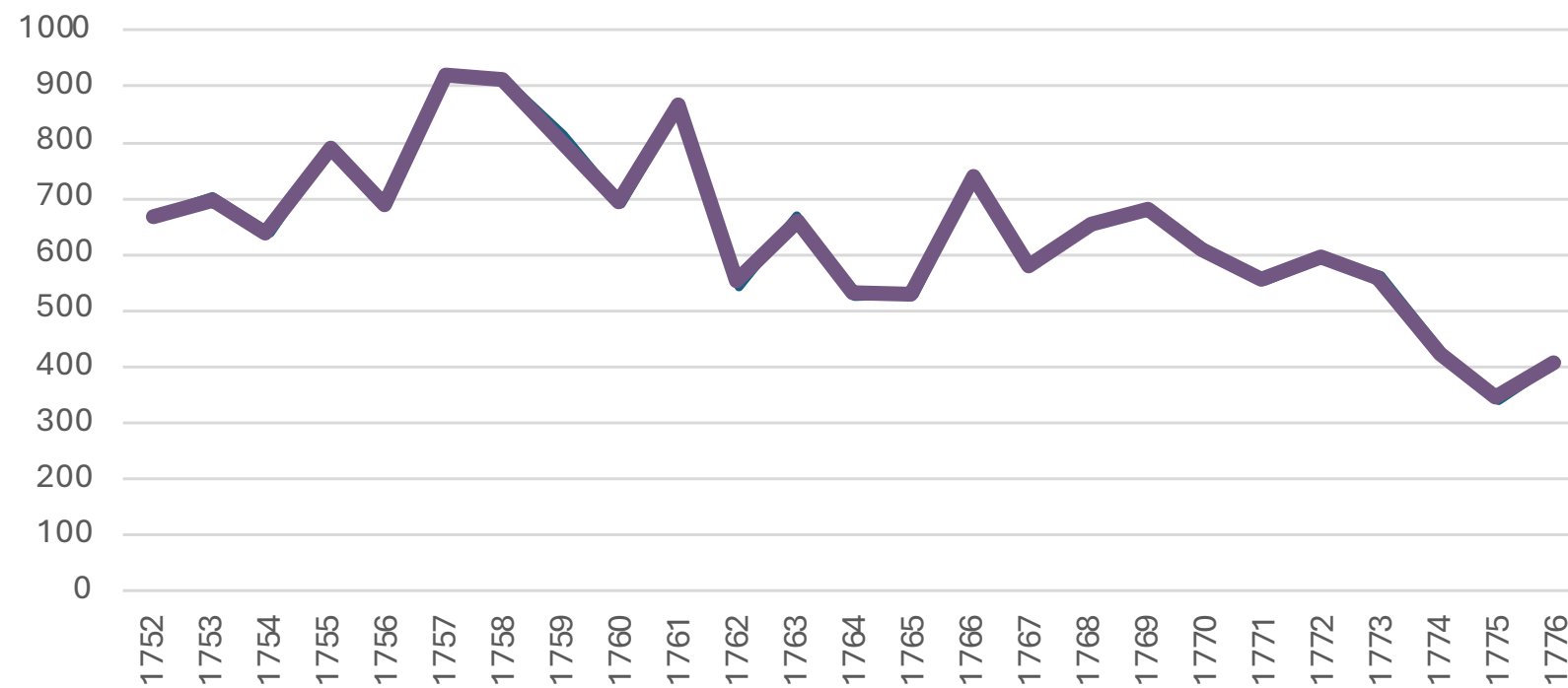
Er was 10 gulden betaald voor de verteringen tijdens de peilingen van koffie en thee en ook omdat men een paar nachten had gewaakt na berichten over koffie- en theesmokkel door enkele personen in de stad.

Het archief bevat de rekeningen tot 1778. We komen dan al in de buurt van de Franse tijd, toen alles anders werd. De opbrengsten van de periode 1752-1776 kunnen hiernaast in grafiek worden weergegeven (*afbeelding pag 118*).

Een plantagehouder in Vianen

We hebben het gehad over veranderende drinkgewoonten en meebewegende belastingregels. De meeste inwoners van Vianen zullen zich daar min of meer van bewust zijn geweest. Maar wat wisten zij over de herkomst van exo-

Opbrengst in guldens van de belasting op koffie en thee in Vianen, periode 1752 - 1776

tische producten? Misschien wel meer dan we zouden denken. Een voorbeeld is de Viaanse familie Camijn.

Jean Camijn (1721-1775) groeit op in Suriname en trouwt met Johanna Elisabeth Pieterse (1729-1791), dochter van de eigenaar van de koffieplantage Pietersburg. In 1757 wonen ze in Vianen, waar Jean na een bliksemcarrière schepen is geworden.¹⁵ Jean Camijn heeft van zijn schoonvader de helft van diens plantage geërfd. Wat later koopt hij de andere helft. Dat blijkt uit een akte van 27 oktober 1758 waarin wordt vermeld dat Jean Camijn, wonende in Vianen, voor een bedrag van 36.000 gulden van zijn mede-erfgenamen de helft koopt van de koffieplantage Pietersburg gelegen aan de rivier Cottica tussen de plantages Mijn Hoop en De Craskreek te Suriname. In de omschrijving staat dat bij de koop zijn inbegrepen *‘alle gronden, gebouwen, gewassen, meubilen, proviand, vaartuijgen, gereedschappen, slaven, beesten en verder toebehoren’*.¹⁶

De exploitatie van de plantage ligt, bij afwezigheid van de eigenaar, in handen van een administrateur. De familie heeft in Vianen een knecht met de naam Vrijheijd, een voormalig slaafgemaakte.¹⁷ Omdat in de Republiek slavernij verboden was, verkregen slaafgemaakten die in Nederland verbleven in principe hun vrijheid. Nadat Amsterdamse

investeerders en Surinaamse planters daar bezwaar tegen maakten, werden deze regels in 1776 aangescherpt.¹⁸

Jean wordt ook eigenaar van de suikerplantage ‘Mijn geluk’ aan de Orleanekreek te Suriname. In 1773, twee jaar voor zijn dood, gaat het als gevolg van de Amsterdamse beurscrisis slecht met de plantages in Suriname. Twee jaar na zijn dood is zijn weduwe genoodzaakt de plantages te verkopen.¹⁹

Wat wisten zij?

De inwoners van Vianen gingen net als iedereen in Nederland minder bier en meer koffie en thee drinken. Wat later dan de meeste Nederlanders gingen ze er ook belasting over betalen. In de kleine samenleving van Vianen kenden ze ongetwijfeld de mensen die bij de productie van koffie en thee betrokken waren. Of zij een voorstelling van die productie hadden en wat hun gevoelens daarbij waren weten we niet – of nog niet. Lokaal onderzoek naar sporen van het koloniale verleden in Nederland is nog maar net begonnen. Daar iets over te zeggen ligt voorlopig meer op de weg van romanschrijvers.²⁰

Voetnoten bij dit artikel:

- ¹ RAZU, 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen, 126 Rekeningen van ontvangsten en uitgaven van Ferdinand van Aast als collecteur van de impost op koffie en thee over 1752-1754.
- ² M. Hell, *De Amsterdamse herberg (1450-1800)*. Geestrijk centrum van het openbare leven, Nijmegen 2017, 203. J. de Vries en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei*, Amsterdam 1995, 379-380.
- ³ J.A.M. Koenhein, 'De gilden en de economische ontwikkelingen in Vianen in de achttiende eeuw', In het land van Brederode. Historisch Tijdschrift voor het land van Vianen 19 (1994), nr. 3-4, 33-62.
- ⁴ RAZU, 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen, inv. nr. 1, Vergadering van politie 6 februari 1748, p. 82 digitaal.
- ⁵ Resoluties Staten van Holland 1747, deel 115 (digitaal), 20 mei 1747, de vervallen staat van Vianen, 274-290.
- ⁶ J.A.M. Koenhein, 'De verkoop van Vianen en Ameide in 1725', In het land van Brederode 16 (1991), nr. 3/4, 37-43.
- ⁷ Vianen volgde de landelijke trend. Jacob Campo Weyerman (1677-1747) heeft een aantal ervaringen van rond 1730 met Viaanse koffiehuisen opgeschreven. A.C.N. Koenhein, 'Van vrije vogels en Viaanse reigers; enige aantekeningen over naar Vianen gevluchte personen, beschreven in Den Voorlooper van de Kronyk der Bankrotiers van Jacob Campo Weyerman', In het land van Brederode 11 (1986), nr. 3/4, p. 64-73.
- ⁸ Hell, *De Amsterdamse herberg*, 210.
- ⁹ J.A. Kamermans, *Materiële cultuur in de Krimpenerwaard in de zeventiende en achttiende eeuw. Ontwikkeling en diversiteit*, Wageningen 1999, 317 e.v. (4.3.4. Drinkgerei en roken), laat zien hoe de huishouding werd aangepast aan het bereiden en drinken van koffie en thee.
- ¹⁰ RAZU, 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen, inv. nr. 1, Vergadering van politie 5 januari 1752, p. 95 digitaal.
- ¹¹ Resolutie van de Staaten van Holland, op het verzoek door de Magistraat der Stad Vianen gedaan, tot redres van haar Finantie. Den 3de December 1749, opgenomen in: *Groot placaat-boek, vervattende de placaten, ordonnantien en edicten van de [...] Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden: en van de [...] Staten van Holland ende Westvriesland; midtsgaders van de [...] Staaten van Zeeland [...] en nu tot den jaare 1750 in het licht gegeven door [...] Isaac Scheltus. Zevende deel*, 187, 788.
- ¹² RAZU, 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen, inv. nr. 1, Vergadering van politie 5 januari 1752, p. 95 digitaal.

- ¹³ RAZU, 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen, inv. nr. 127 Rekeningen van ontvangsten en uitgaven van Ferdinand van Aast, 1754-1760, 5.
- ¹⁴ RAZU, 413 Bestuur van Stad en Land van Vianen, inv. nr. 1, Vergadering van politie 17 april 1752, p. 99 digitaal, 1752, octroij verkoop van tabak in Vianen.
- ¹⁵ L.G. Krijnen, 'De bestuurders van Vianen in de achttiende eeuw', In het land van Brederode 11 (1986).
- ¹⁶ Stadsarchief Amsterdam, Notariële archieven 5075, inv. nr. 11151, aktenummer 273403.
- ¹⁷ J. Heniger, 'Een Hottentot te Vianen', In het land van Brederode 16 (1991), nr. 3/4, p. 43-49.
- ¹⁸ A. Weststeijn, *Slavernij van overheidswege: de Staten-Generaal tussen 1581 en 1796*. In R. M. Allen, E. Captain, M. van Rossum, & U. Vyent (Eds.), *Staat en slavernij. Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen*, Amsterdam 2023, 341. Zie in hetzelfde boek ook Mark Ponte, *Slavernij in Nederland?*, 219, 220.
- ¹⁹ HUA, 34-4 Notarissen in de stad Utrecht 1560-1905, inv. nr. 2307, akten 47 en 49, resp. 20-05-1777 en 17-08-1777.
- ²⁰ Vergelijk de roman van Lianne Damen, *De smeekbede*, Amsterdam 2020. Sleutelfiguur in de roman is de vrijgemaakte Wilhelmina van Kelderman.

Bronnen uit de 17e en 18e eeuw Wijk bij Duurstede

Titel (beschrijving)	Nominatie voor de commissie van bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie
Jaar / periode	1669
Inhoud	W. van Dam te Amersfoort schrijft aan N. Schagen, burgemeester van Wijk, over de nominatie tot de commissie van bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie.
Archief	001 Stadsbestuur Wijk bij Duurstede
Nummer	491
Link	https://proxy.archieven.nl/74/45468552AoA743F7BF38B39A4955292F

Titel (beschrijving)	Michiel Ram neemt het oppergezag van commandeur Bitter van Rheede over.
Jaar / periode	4 oktober 1704
Inhoud	Akte waarbij Joan van Hoorn, gouverneur-generaal van de Oost-Indische Compagnie in India, verklaart dat Michiel Ram, de huidige drossaard over de ommelanden van Batavia, bij zijn aankomst te Samarang het oppergezag van commandeur Bitter van Rheede over zal nemen en tevens zal dienen als opperbevelhebber aldaar, opgemaakt in het Kasteel Batavia op het eiland Groot Java
Archief	386 Familie de Wijkerslooth de Weerdesteyn
Nummer	304
Link	https://proxy.archieven.nl/74/2B59396B2Co94B8FAoo54FB8B3273oD1

Titel (beschrijving)	Afschrift van een akte van testament, voor notaris C. Veenendael te Batavia, van Geertruijda Mones
Jaar / periode	3 februari 1706
Inhoud	Afschrift van een akte van testament, voor notaris C. Veenendael te Batavia, van Geertruijda Mones, weduwe van Joannes Melman, wonend in Batavia op de Groote Revier, waarbij zij haar tot slaaf gemaakte mannen, vrouwen en kinderen vrijmaakt en legaten toewijst aan een groot aantal personen, en als executeurs benoemt Christoffel van Swoll, Lambert Dudds, Michel Ram en Joannes Ens.
Archief	386 Familie de Wijkerslooth de Weerdesteyn
Nummer	541
Link	https://proxy.archieven.nl/74/49oD21967o794C7DBBE8554A72274AEA
Lees ook	Emancipatie bij testament, pagina 12

Titel (beschrijving)	Akte van overdracht van vier morgen land
Jaar / periode	8 februari 1720
Inhoud	Voor Gerard Cocq, schout, en Claes van Cothen en Arris Jansen van Spiekhorst, schepenen, verschenen: Gideon Boudaen, bewindvoerder van de VOC, en anderen, als kinderen en erfgenamen van Anna Maria van Hoeust, tijdens haar leven echtgenote van Johan Boudaen, verklaren dat zij vier morgen land te Nederlangbroek overdragen aan Wulpert de Bruijn. Het betreft een stuk grond dat zich uitstrekt van de Langbroekerwetering tot in de Goyerwetering, met als grenzen de weduwe van Aert Wulphertsz aan de bovenzijde en de Molenakker aan de onderzijde.
Archief	012 Familie Van Heyst
Nummer	381
Link	https://proxy.archieven.nl/74/75A4959E983D4A31BEDE175BA4CoBA82

Titel (beschrijving) **Akte van overdracht van tien morgen land (afbeelding rechterpagina)**

Jaar / periode **8 februari 1720**

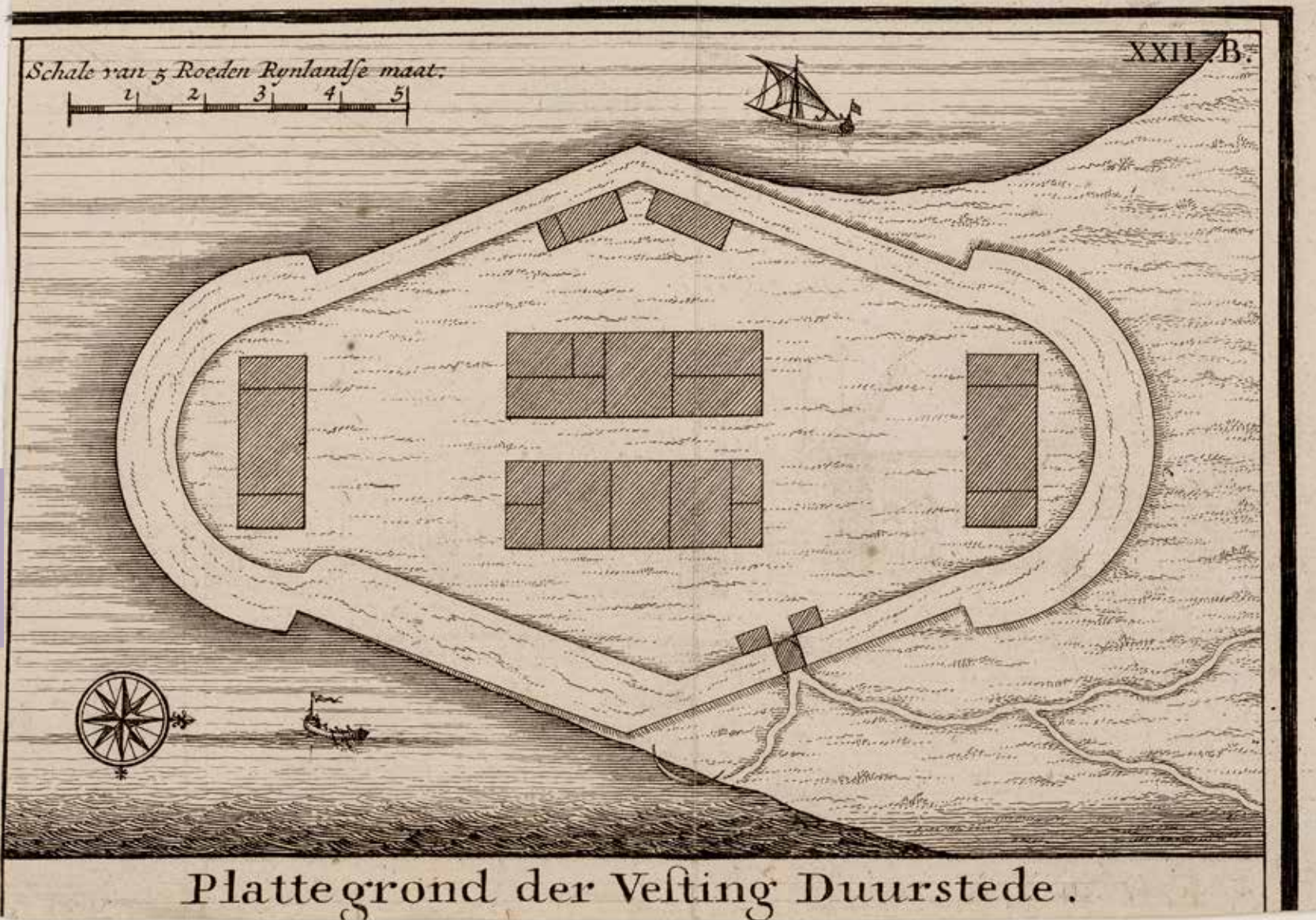
Inhoud Voor Gerard Cocq, schout, en Claes van Cothen en Arris Jansen van Spiekhorst, schepenen, verschenen: Gideon Boudaen, bewindvoerder van de VOC, en anderen, als kinderen en erfgenamen van Anna Maria van Hoeust, tijdens haar leven echtgenote van Johan Boudaen. Zij verklaren dat zij overdragen aan Aert Petersz van Leersum, wonend aldaar, een huis met tien morgen land onder Nederlangbroek te Goywaarts, strekkend uit de Langbroekerwetering tot aan de Moersbergse schipsloot en ten dele tot aan de Goyerdijk, met boven zes morgen land dat Hendrick van Schaicq van de verkopers heeft gekocht en beneden de Moersbergse steeg.

Archief **012 Familie Van Heyst**

Nummer **383**

Link <https://proxy.archieven.nl/74/Eo369BFA0302477DBFo45E211DCFB6A7>

Titel (beschrijving) **Aankondiging vertrek Jan van Velpen naar Batavia**
 Jaar / periode ca. 1722
 Inhoud Jan van Velpen, op 11 april als lidmaat tot deze gemeente toegetreden op eigen belijdenis, heeft op 12 april een attestatie ontvangen om daarmee naar Batavia of elders in Oost-Indië te gaan.
 Archief o82 Nederlandse Hervormde gemeente Overlangbroek
 Nummer 180
 Link <https://proxy.archieven.nl/74/E2BDoB878D644CA2A2711D8B8oFo8AEC>

Titel (beschrijving) **Plattegrond van Fort Duurstede op het eiland Saparua op de Molukken in Indonesië**
 (afbeelding linkerpagina)
 Jaar / periode ca. 1724
 Inhoud Plattegrond van Fort Duurstede op het eiland Saparua op de Molukken in Indonesië
 Maker F. Ottens
 Archief 240 Topografisch-Historische atlas Wijk bij Duurstede
 Nummer 243, barcode 96794
 Link <https://proxy.archieven.nl/74/9EFFD29DoBA2467A8F8959CDDF57AB3D>

Bronnen uit de 19e en 20e eeuw

Titel (beschrijving) **Akte van overdracht en hypotheek huis Groenestein** (afbeelding rechterpagina)

Jaar / periode 26 februari 1803

Inhoud Gerard Weeninck, oud-drossaard van Leersum, als gemachtigde van Nicolaas Cornelis van Cleeff, en Pieter Roos als gemachtigde van Wouter Hendrik van IJsseldijk, raad-extraordinaire van Nederlands-Indië, dragen over aan Theodorus van Teijlingen, koopman in dienst van de Oost-Indische Compagnie, het adellijke huis Groenestein.

Archief 064 Dorpsgerechten, 24.2 Langbroek

Nummer 592

Link <https://proxy.archieven.nl/74/DBB17B94487349A0A7D3923D43A8E45A>

Titel (beschrijving) **Collectie deelnames en aandelen fam. van Heyst** (afbeelding omslag)

Jaar / periode 1843-1910

Inhoud Bank der Vereenigde Staten van America (1843), Vereeniging tot Bevordering van 's Lands Weerbaarheid (1871), Nederlandsch Rumeensche Petroleum-Maatschappij (1909), Hollandsche Maatschappij tot Zout-Exploitatie in Rusland (1910), Rubber Cultuur Maatschappij „Soengey-Raja” (1909-1910).

Archief 012 Familie Van Heyst

Nummer 312

Link <https://proxy.archieven.nl/74/BAD15D1520714A218EC41FC2D36B9CA8>

Stad Batavia gepasseerd: En verklaarde
parant in die qualiteit te cedeeren, trans
ren en in vollen en vrijen Eigendom af en ov
geven aan ende ten behoeve van den Heer
dom van Teijlingen koopman in dienst o
Edele Oost Indische Compagnie en gewezen
dent van Tagal, het gewezen Adellijke att
Groenestein, met des zelfs Stallinge of Schuur,
Tuinen, Lanen, vischerijen, duiven vluchten,
Beropingen en Benlantingen daar op en rondom.

Titel (beschrijving)	Bericht aan commandant Koloniaal Werfdepot voor soldaat Wijnand Hurman
Jaar / periode	9 juli 1846
Inhoud	Afschrift van een bericht aan de Commandant van het Koloniaal Werfdepot te Harderwijk met het verzoek de bijgaande brief aan de militair Weinand Hurman, in dienst in Oost-Indië, te doen toekomen. De brief bevat kennisgeving van het overlijden van zijn moeder. Hurman is op 6 november 1839 van de 9de Afdeling Infanterie overgegaan bij de 3de Divisie Algemeen Depot.
Archief	028 Gemeentebestuur Cothen
Nummer	60
Link	https://proxy.archieven.nl/74/790A66D17BCD479F8A9159679212C90F
Lees ook	Soldaten voor Nederlands-Indië in de negentiende eeuw, pagina 135

Titel (beschrijving)	Bericht met betrekking tot soldaat Evert van Mossel
Jaar / periode	9 maart 1848
Inhoud	Afschrift bericht aan hoofd administratie van het 7de Regiment Infanterie Nationale Militie te Utrecht met verzoek om een attest van actieve dienst van Evert van Mossel, plaatsvervanger voor Johannes Spithoven, loteling van Cothen; met antwoord dd. 12-3-1848 dat Van Mossel is overgegaan naar de koloniale troepen.
Archief	028 Gemeentebestuur Cothen
Nummer	62
Link	https://proxy.archieven.nl/74/EEF8688EAFCD4D668447C7B9217E34EC
Lees ook	Soldaten voor Nederlands-Indië in de negentiende eeuw, pagina 135

Titel (beschrijving)	Bericht aan de minister van Koloniën
Jaar / periode	17 februari 1860
Inhoud	Afschrift bericht aan de minister van Koloniën met verzoek aangaande Evert van der Geer (geboren Cothen 10-4-1826), zoon van Johannes van der Geer en Albertje Kuijterse, die nu 7-8 jaar geleden van het 7e Regiment Infanterie bij de Koloniale Troepen zou zijn overgegaan; nb. met aantekening dat hij 18-10-1845 is geëngageerd bij het 1ste Regiment Infanterie en vandaar op 14-5-1851 als soldaat bij de Oost-Indische troepen (uitgezeild 22-7-1851 met het schip Flero).
Archief	028 Gemeentebestuur Cothen
Nummer	74
Link	https://proxy.archieven.nl/74/34F1DCC35E3E4AE19F1254664B889346
Lees ook	Soldaten voor Nederlands-Indië in de negentiende eeuw, pagina 135

Titel (beschrijving)	Brieven van P.Chr.W. Hipp
Jaar / periode	1820-1879
Inhoud	Brieven van P.Chr.W. Hipp (ca. 1800-1866) uit Nederlands-Indië en Duitsland (Kaiserslautern), ook van zijn kinderen, aan familieleden in Nederland
Archief	081 Familie Thieme c.a.
Nummer	262
Link	https://proxy.archieven.nl/74/08E1F0954B844927942465A2A45A2CF1

Stoomvaart-Maatschappij
NEDERLAND.
HOLLAND-JAVA
VIA
PORT-SAID.

Ik *Grada v. Rodda* dominee kinnende te *Kanoni* van de Stoomvaart-Maatschappij „NEDERLAND” te Amsterdam, voerende het Nederlandsche Stoomschip, genaamd *Conrad*, te huis behoorende te Amsterdam, liggende *Thieme* met bestemming naar *Batavia* beken onder den overloop van mijn Schip, ontvangen te hebben *vanderheeren Tellegen & Pels*

T & P
Batavia *2 1/4* *Leukisten wijn*

Vracht *112.30*
Avarij ord. en Kapl. 15 *1.92*
114.22

Al hetwelk ik bij beëindigd aankomst behoef te leveren te *Batavia* aan *order* of *Order*, tot de vracht, Avarij ord. en Kaplaken hierboven afgedrukt, verschuldigd en te betalen door den inzader vóór het vertrek van het Stoomschip.
Op de collie moeten de plaatsen waarvoor is bestemd zijn, duidelijk worden vermeld. Ook dienen ze te blijken uit de rekenen, die de goederen bij het inladen vertellen. Bij gebreke hiervan zijn de daardoor veroorzaakte kosten of schade voor rekening van den geconsigneerden.

De Gezagvoerder is niet aansprakelijk voor de gevolgen van slechte verpakking, verkeerde merken of adressen.
De vermelding der Lijsterschepen naar en van het Nieuw-Schip is voor rekening, doch niet voor risico der Maatschappij. Bij aankomst ter bestemde haven staat het den Gezagvoerder vrij, de goederen, specie of voorwerpen van waarde aan boord af te geven, dan wel te zelf te ontschepen, door tusschenkomst van een praauwvoerder, liggerschipper of anderen naar verkering; alles ten koste van de ontvanger der goederen en buiten risico van de Maatschappij. De lading moet dadelijk na aankomst geschieden, den Gezagvoerder verblift de ophef de goederen te doen, zonder vooruit den ontvanger der goederen te waarschuwen en de goederen, specie, of voorwerpen van waarde, worden aldus gedeponeerd naar plaatselijke omstandigheden in een jukken al of niet toebehoorende aan de Maatschappij, op de kade, of aan boord van een ander vaartuig, alles ten koste en voor risico van den ontvanger der goederen. De afgifte geschiedt alleen, op overhandiging van het Connossement, behoorlijk voor ontvangst afgetekend. Specie en kostbaarheden moeten gepakt zijn in zakken van linnen gewaad en met lak verzegeld op alle naden of in behoorlijk verzegelde kisten of cisten. Van alle gewarigste, uitploffende of ontvlammende voorwerpen moet door den afzender behalve de juiste vermelding van het gevaar op de Connossementen, vóór de verloping speciale aangaft worden gedaan. Bij gebreke wordt de afzender aansprakelijk gesteld voor alle schade welke plaats zou vinden. De Gezagvoerder behoudt zich het recht voor goederen van dien aard af te wijzen en bij twijfel aangaande den inhoud der te verschepen goederen, de emballage of fastage te openen. In het geval dat de Gezagvoerder voor zekere aansprakelijk is, zal hij alleen de effectieve geldelijke waarde der monsters, goederen, specie of voorwerpen van waarde vergoeden. Certificaten van oorsprong worden niet op de Connossementen vermeld, maar daaraan een afzonderlijk regu afgegeven, getekend door de kaagdoers der Maatschappij. Het staat den Gezagvoerder vrij zich al of niet van ladingen te bedienen, schepen in alle omstandigheden op sleepjouw te nemen en behoudzaam te zijn, tevens een of meer haven, betrijf is of buiten de route aan te doen, betrijf nu, het genoemde geval, betrijf om kolen in te nemen, dan wel om goederen te laden of te lossen of om welke andere reden ook. De inzaders aanspreken aan elke toepassing van Artikel 432 van het Wetboek van Koophandel. De risico voor het verlies van het stoomschip betaald zijnde, kan in geen geval terug gevorderd worden; nog niet betaald zijnde, blijft de inzader aansprakelijk, wat ook de reden en het ingeslote schade wadersaken. Bij avarij en bij alle andere gevallen (voor zover bij dit Connossement daaraan niet is afgesproken) zijn de bepalingen van het Nederlandsche Wetboek van Koophandel van kracht. Hiervan getekend *1873* eenheidsden, het een nagekomen zijnde, het andere van geen waarde.

Inhoud, gewicht en maat onbekend. Vrij van bederf, breken, lekken, roesten en schade door zeewater, brand, ongedierte en explosie.

De Afzader, *Tellegen & Pels* *1873*
p. proc. den Kapitein voornoemd, *1873*
1873

Titel (beschrijving) **Aandelen in fregatschepen Kadanghauer en Wijk aan Zee**
Jaar / periode **1854-1867**
Inhoud **Stukken betreffende de aandelen van H.J. van Mariënhoff in de fregatschepen Kandanghauer en Wijk aan Zee.**
Archief **012 Familie Van Heyst, 1.3.2.2**
Nummer **273**
Link **<https://proxy.archieven.nl/74/F769EFC20F5E4380AC82EAD7D2A3B7D1>**
Zie ook **012 familie van Heyst, nr. 52: Ingekomen brieven bij de heer B.G. Van Heyst over geërfde aandelen in de schepen Kadanghauer en Wijk aan Zee, 1869, <https://proxy.archieven.nl/74/77B7Co3A7B68498B8F4DFCoC6CFEF55E>**

Titel (beschrijving) **Aflevering in Batavia van zes kisten wijn uit Wijk bij Duurstede (afbeelding linkerpagina)**
Jaar / periode **1 februari 1873**
Inhoud **Bon voor de aflevering van zes kisten wijn van de firma Tellegen & Pels met het stoomschip Conrad naar Batavia.**
Archief **081 Familie Thieme c.a., 3**
Nummer **460**
Link **<https://proxy.archieven.nl/74/0679273DE6B445D8AD944D553BBEgE92>**

Titel (beschrijving) **Brief van het Museum voor Land- en Volkenkunde over geschenken voorwerpen uit Nederlands-Indië**
Jaar / periode **19 juni 1943**
Inhoud **Brief van de gemeente Rotterdam, aan August Floris Charles André van Heyst, over de door hem aan het Museum voor Land- en Volkenkunde aldaar geschenken voorwerpen uit Nederlands-Indië.**
Betreft: **Indische krisgrepen, Batakse toverstaven, korwars (Nieuw-Guinea) en een Hindoe-Javaans beeld.**
Archief **012 familie van Heyst, 1.2.12**
Nummer **190**
Link **<https://proxy.archieven.nl/74/8294DD43E6DD431684B6639262FEA26E>**

Wendelies van der Meulen, Ruth Werkhoven

Na de Franse tijd werd Nederland in 1813 een onafhankelijk koninkrijk. Ook kreeg Nederland van de Engelsen een belangrijk deel van haar overzeese bezittingen terug: Java en de Archipel. Van de koloniale tijd die toen volgde werd de periode 1830–1880 voor Nederland de meest lucratieve. Ruim 820 Indische miljoenen vloeiden in de schatkist. Het ging ten koste van veel mensenlevens. Onder Koning Willem I begon Nederland de kolonie met het ‘cultuurstelsel’ rechtstreeks te exploiteren als wingewest (zie hierover in deze bundel het artikel over De Wetstein Pfister, pagina 93). De Nederlandsche Handel Maatschappij of NHM (de latere ABN), mede door de koning opgericht, ontving deze belastingen-in-natura en zorgde voor verdere verhandeling en transport. Javanen zonder (geschikte) grond werden verplicht tot ‘herendiensten’. Het leidde tot armoede, verpaupering en hongersnood onder de bevolking.

Vanaf 1870 werd het cultuurstelsel ingewisseld voor het plantagestelsel. Nederlandse particuliere ondernemingen

◁ *Wijksche Courant*, 27 december 1883: advertentie voor het werven van manschappen

leenden land van de Staat om de plantages en de mijnen naar eigen inzicht te exploiteren. Het succes van dit systeem was vooral te danken aan de vrijwel onuitputtelijke beschikbaarheid van lokale, goedkope arbeidskrachten, zowel mannen als vrouwen. In minder dichtbevolkte gebieden werden massaal Chinese contractarbeiders aangevoerd, de zogenaamde koelies: loonslaven, contractarbeiders die werden uitgebuit en geknecht, en afhankelijk gemaakt van de op grote schaal verkrijgbare opium.

Militaire operaties volgden elkaar vrijwel aaneensluitend op in alle delen van de Archipel. Soms ging het om groot-schalige oorlogen of grote expedities, dan weer om kleine excursies, ook wel 'tuchtiging' genoemd. De militaire operaties hadden allemaal hetzelfde doel: lokale opstanden onderdrukken, opstandige gebieden onderwerpen, land- en mijnbouwproductie maximaliseren. De opstand en oorlog op Java in 1825-1830 kostte aan Javaanse zijde 200.000 levens, waarvan 10 procent door de strijd en de rest door honger en ontbering. Na de opening van het Suezkanaal in 1868 werden militaire expedities gestart om de zeeroverij in de straat van Malakka vanuit het sultanaat Atjeh tegen te

135

WIJKSCHE COURANT.
Weekblad voor Wijk bij Duurstede en Omstreken.

De Pericardiole is Wijn bij Duimstede is gevoeld :
Op Wekelings, voor postgast, bestaande uit
aangeleide lavers, postgast, postgast en postgast
van 6-7, 7-1, 2-4 en 7-1 ure.
Voor postgast en gisteren alleen *g. Hestel-*
post van 2-1 en 2-4 ure.
Op 7-1 en postgast, voor postgast van 6-7, aange-
leide lavers en postgast van 6-7, 7-1
2-4 en 8-9 ure.
De Testgastlaver is gevoeld :
Op Wekelings van 9-1, 2-4 en 7-9 ure.
Op 2-1 en Wekelings van 1-10 ure, 8-12 ure.

De abeenkomstige is per jaar f. 2.30; voor de draadstralen franco per post f. 2.50.

De prijs der Advertentie is van 1-5 regel 50 cent, voor iedere regel daarboven 10 cent. Groote letters naar de plaatsnaam.

en evenl. verzocht alle schrijven, voor de Redactie te sturen, franco toe te zenden aan den Uitgever A. J. G. van Dam- de Wijk bij Duurstede.

De Advertentie geldt niet eeling, althans 14 dagen v. 1ste af. de boom eeling.

DI GAVR VAN A. Y. G. VAN DAM EN WIE BIJ DOORSTEEK

BEFRICHT

AAN DE ORANJESCHILDEN.

Hij vrees voort te den
gehoorverden, dat door het
niet van het NIEUWAAR op
inzing van de volgende meet, de
gite van het WESLAND in plaats van
ooring, Donderdag 3 Januari, zal
schieden

De Uilgeer
A.F.G. VAN DAM.

PUBLICATIONS.

Dr. HUBENHESLER der Gemeinle Wge
 Dnget Sj den ter algemeine kennis dat hij Cere
 reur van den heer Commissaris des Keurings in
 de Gemeinle Pöschle, in aanwzng van eenen
 onderschikking de werking van het Meester van Kolonien
 van den meergenoemde lokaal:
 Zy die zek als volgend hier bij ligger in Oost-Indië
 van de Gemeinle Pöschle, in aanwzng van eenen
 onderschikking de werking van het Meester van Kolonien
 van den meergenoemde lokaal:
 Zy die zek als volgend hier bij ligger in Oost-Indië
 van de Gemeinle Pöschle, in aanwzng van eenen
 onderschikking de werking van het Meester van Kolonien
 van den meergenoemde lokaal:

[illegible][illegible][illegible]

De werving was gericht op ongehuwde mannen van 18 t/m 36 jaar die vrijwillig een vaste verbintenis aan wilden gaan voor 12, 6, 3 of 2 jaar.

In 1814 werd in Harderwijk het Koloniaal Werfdepot geves-

◁ *Amerongsche Courant*, 27 december 1883: advertentie voor
het werven van manschappen

Nieuws- en Advertentieblad voor

No. 482. -- Je jaurijam.

No. 482. -- Je jaurijam.

continued over Monday-evening, March 10, 12 noon.

Mei 1910 kwam met groot vertoef koninklijk bescheid op hem toe, dat hij de functie van voorzitter van de Koninklijke Academie van Wetenschappen zou vervullen. Hij werd door de Academie met een groot aantal onderscheidingen en eerbewijzen onderscheiden.

die laatste verplaatst.
De wijze, watting van de aange-
Blijven moet, watting door de aange-
Aan 20. Hg, die eerst na het instellen van
1906 jaar, doch niet het verandering van zijn
instellen, die verplaatst, niet worden uit
heeft, het instellen van de twee bij de aange-

Die Patienten bei der Aufnahme von Nahrung werden in der Regel gebadet, bis die Temperatur normalisiert (geringer als 38°C). Die Verfahren sind abhängig von den Umständen.

Zijn meellevende geslacht is het tegengestelde juist, wanten hij volgens zijn heilich boek Art. 21. III. wien wettige heilichheid is, en niet die wettige heilichheid en welken.

[illegible][illegible]

19e & 20e eeuw

Van de W. Allg. Ztg. wordt eene vree-
beurtenis gemeld, die in het Russische
Verrebrohatsk, behorende tot het
gouvernement Mohilew, is voorgevallen. Het school-
systeem waarin zich op dat oogenblik veertig
kinderen bevonden, is tot den grond afge-
gleden. Het schoolgebouw was in vlammen
opgegaan. De kinderen kwamen in de vlammen

Onder de hulpmiddelen van den laatste tijd, door de regering aangewend om soldaten te werven voor het Indische leger, behoort ook het nuttenden van werf-officieren op het platte land. Gedurende deze maanden reist een vijftal de kleinere steden en dorpen af, in de hoop daar gewillige soldatenstof te vinden dan blijkbaar in de groote steden onder het legio werklozen en leegloopers het geval is.

Hoewel aan de regering lof toekomt voor het nemen ook van deze proef, is zij echter als geheel mislukt te beschouwen. Tot nu toe zijn er niet meer dan een dertiental liefhebbers door de bemoeijing van die officieren op het koloniaal werfdepot te Harderwijk gedirigeerd geworden.

van welke slechts drie konden worden aangenomen. De overigen zijn afgewezen wegens lichamelijke ongeschiktheid of het niet in orde zijder vereischte papieren.

Van de voorvallen op het platte land tijdens de pogingen tot aanwerving verhaalt men curieuse stukjes.

— Wel, vraagt de burgemeester.
— Heeren, 'k wou greeg driehonderd gulde
voor den Noog.

— Kom, Teunis, je bent immers veel te oud.
Hoe oud ben je al wel?

— Nu man, dan ben j'r zoo wat vijf-en-dertig
te oud. — Die — stak in maar een sijn.

— Meneer de officier zal zo hier neet ven
jonger kriegen. Dank je bargemeister... Me

Op een andere plaats wandelt de burgemeester tegen twaalf uur van het gemeentehuis naar zijn woning.

bevreemding rechts en links over de landerijen
en voor en achter zich de dorpstraat af. Daar
komt de veldwachter aan...

- Stok!
- Burgemeester?
- Wat weerlicht waar zitten de boeren toch!

— O! burgemeester, d'r is een kosternaatje
't dorp, dat 't meer dan arg is,...

— Je kunnen 't de boeren maar niet uitder
kop praten dat er strakjes een officier komt o
al de boerenjongens, van twintig tot dertig ja

mee naar den Oost te nemen. De dierne zitt
te en en de jongens zijn naar stad geloope
of verstappen zich in de huizen — 't is ma ee
geloof van nog zoo...

De burgemeester gaat schuddend van het lachen verder.

Kapitein Koolomans Beynen van

tigd. Het kon zo'n 800 militairen huisvesten. Alle vrijwilligers werden hier verzameld, gekleed en geoefend. In ongeveer zes weken werden deze 'kolonials' voorbereid op hun dienst in voornamelijk Nederlands-Indië. Bij een grote toevoer van rekruten werd de doorlooptijd ingekort. De officieren die deze rekruten moesten begeleiden aan boord van de schepen naar de 'Oost' klaagden dan over militaire onkunde en een totaal gebrek aan soldaten-discipline. Vechtpartijen en muiterij lagen op de loer.

De mannen kregen handgeld en het vooruitzicht van een pensioen. De hoogte van beide bedragen was gerelateerd aan de looptijd van het dienstverband, maar was ook afhankelijk van de vraag naar en het aanbod van vrijwilligers op dat moment. Het handgeld, dat soms wel 300 gulden bedroeg – een jaarsalaris van een arbeider – kregen ze direct na ondertekening van de overeenkomst uitbetaald. Voor beroepsmilitairen en dienstplichtigen was er het ‘overstapgeld’ om de overstap naar het koloniale leger aantrekkelijk te maken.

◁ *Wijksche Courant*, 30 november 1887:
werfofficieren bezoeken het platteland

Wanneer veel mankracht in Nederlands-Indië nodig was, werden de selectiecriteria vaak tijdelijk versoepeld, werd er gespeeld op financieel gewin, werd er minder secuur naar papieren gevraagd en werden er uit dienst ontslagen gedeserteerden en gestraften evenals deserteurs uit het buitenland (Duitsers, Belgen, Zwitsers) ingelijfd.

Harderwijk werd al snel het ‘gootgat van Europa’ genoemd. Het gold als een poel van verderf waar maatschappelijke verschoppelingen uit alle windstreken vaak in minder dan geen tijd hun handgeld er doorheen joegen in de vele kroegen en bordelen. De stad zat vol met ronselaars om rekruten te werven en handelaren om hen het handgeld al snel weer afhandig te maken. De veelal streng calvinistische Harderwijkers waren enerzijds blij met deze forse bron van inkomsten, anderzijds was er veel kritiek op het wel erg uitbundige uitgaansleven in de stad en de talrijke vechtpartijen.

Maar ondanks alle inspanningen bleek de aantrekkingskracht van het werfdepot op jonge mannen uit Nederland gering. Ook bij de alom heersende armoede en voedselschaarste in de jaren 1844-1847 nam het animo voor de koloniale dienst nauwelijks toe. Nederlanders zagen de gang naar Harderwijk niet zo zeer als vaderlandsliefde, maar als

HAARLEM, 17 Febr. In de afgelopen week zijn hier uitgevoerd 2271 vierde vaten boter; 122 last haver; 10 last boonen; 56 balen vlas; 560 stuks kazen, 471 balen chicorei; 1 last boekweiten-gort; 6 manden wild; 8 zakken alikruik; 12 kisten aal; 456 rundren en 74 kalveren.

HARDERWIJK, 16 Febr. In deze maand zal van hier naar Oost-Indië vertrekken, één schip met koloniale troepen; in de volgende maand zullen nog 3 of 4 andere schepen ook met koloniale troepen volgen. Men verwacht hier nog 2 tot 300 man van het vreemde legioen. De caserne is zoo vol, dat 80 man in de oude fransche kerk nachtverblijf houden; het handgeld voor een geboren Nederlander is f 100,—; dat voor een vrijwilliger tot een der regementen behoorende is f 40,— en dat voor militairen van het vreemde legioen is f 60.—

VLISSINGEN, 16 Febr. Heden avond kwam hier aan Zr. Ms. fregat Prins Alexander der Nederlanden: de aan boord zijnde Maleijers zullen aan het wachtschip overgegeven en van hier met een oorlogs vaartuig naar Rotterdam vervoerd worden. Men zal zich herinneren dat deze Maleijers op het nederlandsch koopvaardij schip Twente als matrozen dienden, dat zij, om welke reden ook, de europesche bevolking van het schip hadden overmand en opgesloten, dat zij daarna het schip in brand staken en zich in de boten naar het eiland Madeira hebben begeven, dat de opgesloten manschap met den Kapitein A. Coopmans door een fransch schip dat

alhier, reeds vroeger getaxeerd op f 57299,70.

— Men leest in het »Vad:»

»Meermalen werd er over geklaagd dat de autoriteiten te Harderwijk zoo hoogst lichtvaardig te werk gaan met de aanneming van militairen voor Indië. Het werd echter ontkend, zelfs van regeeringswege. Thans wordt ons een feit medegedeeld, hetwelk alles wat men tot nu toe daaromtrent vernam, overtreft.

»De te Zandvoort dezer dagen aangehouden persoon, die zich zoo te Harderwijk als elders aan verschillende diefstallen heeft schuldig gemaakt, was reeds vroeger koloniaal bij het werfdepot. Door het Fransche gouvernement werd toen reeds zijn nitlevering gevraagd en door onze Regeering toegestaan wegens een vergrijp tegen de zeden; bij zijn overbrenging naar Frankrijk wist hij te ontsnappen. Ten tweedenmale is hij toen te Harderwijk aangekomen en was reeds weder als koloniaal gekleed, doch had zijn handgeld nog niet ontvangen, toen hij, door een onderofficier erkend, zich uit de voeten maakte. Waarschijnlijk heeft hij zich toen in de omstreken van Harderwijk opgehouden en de diefstallen gepleegd; in dien tijd zijn op vijf verschillende plaatsen eetwaren ontvreemd. Als soldaat moet hij voor den krijgsraad terechtstaan.»

— De Internationale crediet- en handelsvereniging te Rotterdam hield 9 Juni aldaar haar jaarlijkse vergadering. Zij maakte in 1875 een zuivere winst van f 336,632,93. Zij kan een dividend uitkeeren van 18 pct. terwijl f 54,166,67 aan de reserve wordt toegevoegd. Een tweede serie van 20.000 aandeelen zal worden uitgegeven tegen 136 pct.

bewijs van armoede en gebrek aan werk. Aan de achterblijvers vertelden ze daarom vaak niet dat ze naar Harderwijk gingen. Aanmeldingen betroffen meestal militairen die na hun dienstplicht tekenden voor een vaste dienstperiode in Nederlands-Indië. En slechts zo'n 5 procent per jaar van die aanmeldingen kwam uit de provincie Utrecht.

Toch zijn er in de archieven van het RAZU sporen te vinden van jonge mannen die vrijwillig naar de koloniën vertrokken. Zo vinden we in het archief van de gemeente Cothen een bericht, gericht aan de commandant van het Harderwijks Werfdepot, met het verzoek 'de bijgevoegde brief te doen bekomen' aan militair Weinand Huurman, die in dienst is in Oost-Indië. In de brief staat het bericht dat zijn moeder is overleden.² Weinand vertrok in 1841 via het Harderwijks Werfdepot en Hellevoetsluis naar Batavia.³ Het fregat 'Delft', een houten driemaster, deed er drie maanden over. Het bericht aan de commandant is van 1846. Hoelang het geduurd heeft voor Weinand het ontving, als hij het ooit ontving, blijft gissen.

◁ *Wijkse Courant*, 14 juni 1876: bericht over de toestand in het werfdepot

◁ ◁ *Vijfheerenlanden*, 22 februari 1857: bericht over de toestand in het werfdepot

In hetzelfde archief vinden we afschriften van berichten uit 1848 met de vraag om bewijs dat Evert van Mossel nog steeds in actieve dienst is. Evert was op 30 april 1841 ingedeeld als plaatsvervangend milicien van een loteling uit Cothen, ene Johannes Spithoven. Het gebeurde wel vaker dat iemand vrijwillig de plaats innam van iemand die voor de dienstplicht was ingeloot, vaak tegen een aanzienlijk bedrag. Maar al op 7 mei 1841 ging Evert over naar de 'Staande Armée' en in 1846 vertrok hij van het Nieuwediep (Den Helder) met het tweedeks zeilschip Pieter Floriszoon, een troepentransport van 3 officieren en 140 manschappen, als vrijwillig militair naar Oost-Indië. De tocht duurde 104 dagen. Evert stierf in 1854 te Weltevreden, Batavia, als sapeur 1e klasse.

Vanuit Harderwijk vertrokken er van 1815 tot 1910 bijna 150.000 soldaten naar de koloniën in Nederlands-Indië en Suriname. Veel van hen zouden ten gevolge van ziektes, oorlogshandelingen of inburgering nooit meer terugkeren naar Europa. Van de vier die we in het RAZU op het spoor kwamen keerde slechts één, na 18 jaar, terug naar Nederland. Zijn naam was Evert van der Geer.⁷ Geboren op 10 april 1826 in Cothen; op 25-jarige leeftijd, in 1851, in dienst getreden bij het koloniale leger en vertrokken naar Batavia. Na 18 jaar vertrekt hij daar weer per korvet en arriveert in

Rotterdam in mei 1870⁸. Waarschijnlijk reist hij meteen door naar Wijk bij Duurstede, waar hij op 30 september van datzelfde jaar trouwt met de 17 jaar jongere Adriana Wilhelmina Pouw.⁹ Hij overlijdt in 1897 in Utrecht. Hij is dan 71 jaar.¹⁰

Ook uit Cothen kwam Martinus Hendricus van Amerongen. Hij vertrok op 21 augustus 1875, onder leiding van kapitein Bakker op het stoomschip Groningen met een transport van negen officieren en vierhonderd manschappen. Na 43 dagen arriveerde het schip op 3 oktober in Batavia. Onderweg deserteerden achttien manschappen, waarvan er elf weer gevangen werden genomen en opgepikt door de Conrad. Eén man ontbrak te Batavia zonder opgave van reden.¹¹

De 28-jarige Martinus ging wel gewoon aan land. Na zijn dienstjaar als remplaçant van Salomon van Santen, lichter 1874, ging Martinus op 20 juli 1875 op het Koloniaal Werfdepot een verbintenis aan voor zes jaar en ontving hij daarvoor bij inscheping 300 gulden. Anders dan Evert keerde hij niet terug naar huis. Op 20 juli 1881, exact zes jaar na het ondertekenen van zijn contract, overleed hij in Cheribon. Hij liet f 23,37 na.¹³

Voetnoten en referenties bij dit artikel:

- ¹ Pagina's uit krantenberichten van Amerongsche Courant, Wijksche Courant en Vijfheerenlanden RAZU.
- ² RAZU, gemeentebestuur Cothen (o28), inventarisnummer 60, dd 9-7-1846.
- ³ Nationaal Archief, toegang 2.10.50, inventarisnummer 115.
- ⁴ www.marhisdata.nl/schip&id=10029
- ⁵ RAZU, gemeentebestuur Cothen (o28), inventarisnummer 62, dd 9 maart 1848.
- ⁶ Nationaal Archief, toegang 2.10.50, inventarisnummer 119.
- ⁷ RAZU, gemeentebestuur Cothen (o28), inventarisnummer 74, dd 17 februari 1860.
- ⁸ Nationaal archief, toegang 2.10.50, inventarisnummer 125.
- ⁹ Het Utrechts Archief, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, inventarisnummer 1003-08, akte 15.
- ¹⁰ Het Utrechts Archief, 481 Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902, inventarisnummer 473-02, akte 1286.
- ¹¹ www.marhisdata.nl; Vracht-/passagiersschip “Groningen”, ID 8200, datum 07-02-1875.
- ¹² idem
- ¹³ Nationaal Archief, toegang 2.10.50, inventarisnummer 182.

Literatuur

- Martin Bossenbroek, ‘Tucht in het tussendek’, Militaire Spectator, 155, nr. 9, 1986.
- Martin Bossenbroek, Volk voor Indië, De werving van Europese militairen voor de Nederlandse koloniale dienst 1814-1909. Amsterdam 1992.
- Valérie Bossers, Was Nederland modern imperialistisch? Een onderzoek naar de rol van consul Hamel tijdens de werving van West-Afrikaanse soldaten voor het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger tussen 1873-1878. Amsterdam 2020.
- Mark van Hattem, “‘Vrijheid en eene ongewapende Natie zijn tegenstrijdigheden’: Nederlanders en hun leger 1789-1815’, Leidschrift: Ten Oorlog! Europese Oorlogen 1789-1919, 22, nr. 2, 2007.
- Fred Lanzing, ‘Op Rapport. Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950’, Hollands Maandblad. 626-637, 2000.
- David van Reybrouck, Revolusi. Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld. Amsterdam 2022.

Websites

- Delpher, Krantendatabase, www.delpher.nl.
- Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren (DBNL), www.dbnl.org.
- Stichting Indische Harderwijkers, indischeharderwijkers.nl, Nieuwsbrief, historie.
- Stichting Maritiem-Historische Databank, www.marhisdata.nl.
- Mijn Gelderland, www.mijngelderland.nl, Werfdepot Harderwijk.
- MijnStadMijnDorp, cultuurhistorisch platform van Overijssel. www.mijnstadmijndorp.nl/app/vere

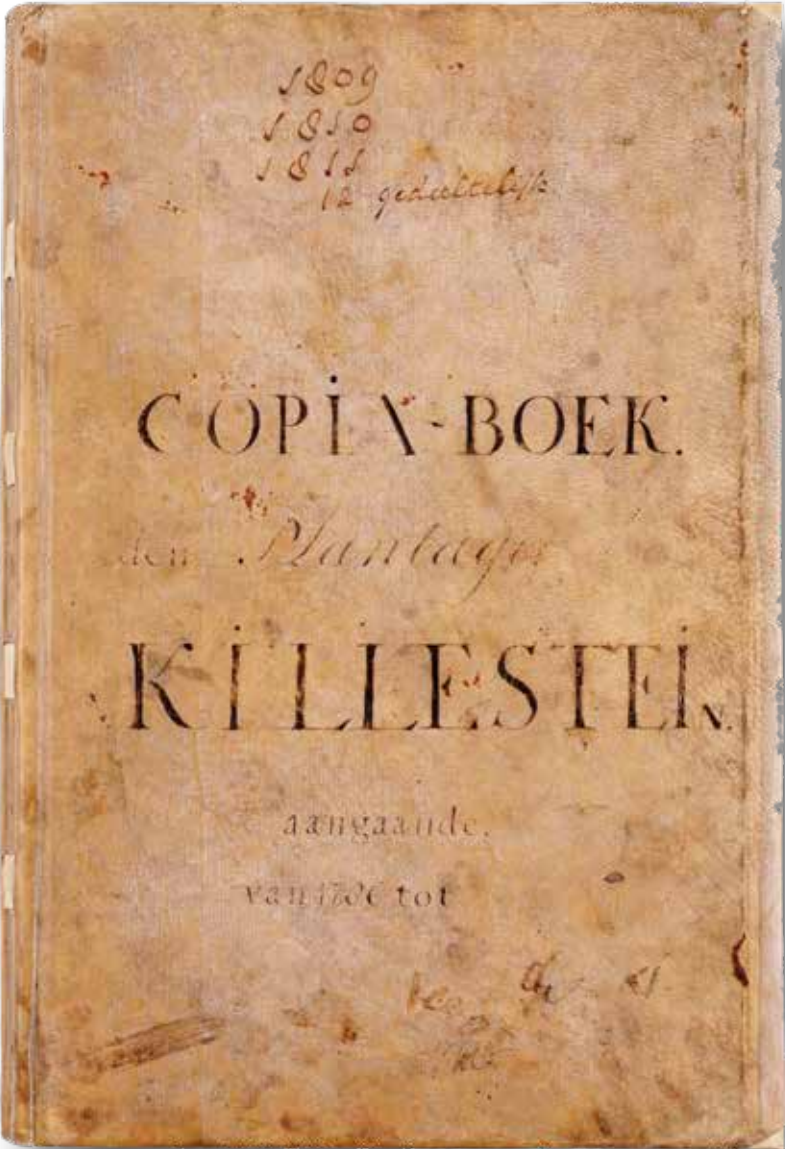
Bronnen 17e & 18e eeuw Overig

Titel (beschrijving)	Debiteurenregister van Dirk de Groot (afbeelding rechterpagina)
Jaar / periode	1786-1795
Inhoud	Debiteurenregister van Dirk de Groot wegens verrichte metselwerkzaamheden aan huizen, 1809-1812. Het register diende oorspronkelijk als kopieboek voor brieven verzonden aan enkele personen in Suriname over de plantage Killestein daar, 1786-1795.
Archief	058 Familie Schoenmaker-Dijkman
Nummer	248
Link	https://proxy.archieven.nl/74/05ECEA5037A347D893498582AE94409F

19e & 20e eeuw

Titel (beschrijving)	Blij- en toneelspelen
Jaar / periode	20e eeuw
Inhoud	Een verzameling uitgegeven blij- en toneelspelen, eerste helft 20e eeuw, geschonken door G.J. Takken in 2010. Met onder andere de stukken: • <i>Suikerfreule, blijspel uit het Indische leven door H. van Wermeskerken</i> • <i>De oom uit Zuid-Afrika, kluchtige scène voor drie heren en twee dames.</i>
Archief	022 Losse aanwinsten
Nummer	200
Link	https://proxy.archieven.nl/74/F917ECB561D64A48AD33A6BE5FC07618

KLEYNENBERG & CO. HAARLEM

30. Stationsemplacement te Toentang.
(Midden-Java)

Titel (beschrijving) **Schoolplaten van Nederlandsch Oost- en West-Indië en Suriname**

Jaar / periode 1911-1913

Inhoud De series schoolplaten van Nederlands Oost- en West-Indië en Suriname zijn tussen 1911 en 1913 uitgegeven door drukkerij Kleynenberg & Co. De opdrachtgever was H.F. Wagenaar Reisiger. De serie bestaat uit vier delen, waarvan de eerste drie gewijd zijn aan Oost-Indië, en de vierde serie aan West-Indië. De foto's zijn genomen door Jean Demmeni. Hij werd in 1866 te Padang Panjang op Sumatra geboren.

De platen zijn in drie groepen van 50 en een groep van 20 opgedeeld en werden in linnen portefeuilles geleverd. De platen zijn niet handmatig ingekleurd. De serie gaat vergezeld van een handleiding in drie delen respectievelijk voor groep I, groep II en groep III-IV. Deze is samengesteld door Prof. Nieuwenhuis, Prof. Niemeyer, L. A. Bakhuis, Dr. J. Dekker en Dr. H. D. Benjamins. De handleidingen bevatten geen uitvoerige beschrijvingen van de platen, maar een schets van land, volk, cultuur etc. De handleidingen bevinden zich niet in deze collectie. Twee van de drie zijn bij de Koninklijke Bibliotheek online te raadplegen.

Maker Jean Demmeni

Archief 658 Platen van Nederlandsch Oost- en West-Indië en Suriname

Nummer 1-170

Link <https://proxy.archieven.nl/74/8CD909C257674D4DBBAAD3DB13D33C17>

Lees ook Apologizing and Bridging, pagina 153 / Excuses maken en bruggen slaan, pag 161

Titel (beschrijving)	Topografische kaart JAVA
Jaar / periode	1925
Inhoud	Topografische kaart Nederlandsch Oost-Indië 1:50.000. Java. Resn. Pasoeroean en Kidiri. Blad LXV C. (Alg. No. XLII-54C.)
Maker	Topografische Dienst te Weltevreden
Archief	400 Topografisch-Historische Atlas algemeen; Collectie Deys
Nummer	65274
Link	https://proxy.archieven.nl/74/AEB85417BDB547CE84C932ECF583EAA8
Zie ook	Zoeken op 'Indië' in de Topografisch-Historische Atlassen levert verschillende kaarten op.

Titel (beschrijving)	Topografisch kaart (afbeelding linkerpagina)
Jaar / periode	1842 – 1925
Inhoud	Topografisch kaart van Nederlandsch Oost-Indië.
Maker	Topografische Dienst te Weltevreden, J. Kuijper / Hugo Suringar te Leeuwarden en G.F. Baron van Derfelden van Hinderstein
Archief	400 Topografische Historische Atlas Algemeen
Nummer	65280
Link	https://proxy.archieven.nl/74/C9B54672F63446B88B303D19AAEE582B

Kranten

Titel (beschrijving)	Krant De Vijfheerenlanden
Jaar / periode	16 augustus 1857
Inhoud	Vermelding dat er tussen oktober 1857 en augustus 1857 3000 krijgslieden van hier vertrokken naar Oost- en West-Indië.
Archief	VHL 1857 Vijfheerenlanden
Nummer	Zondag 16 augustus 1857, p. 2
Link	https://proxy.archieven.nl/74/34EF34FA76684AA09B9B32DCD2CBA6C5
Zie ook	*zoeken in kranten op ‘Oost-Indië’ levert 485 resultaten op

Titel (beschrijving)	Krant De Vijfheerenlanden
Jaar / periode	26 maart 1865
Inhoud	Vermelding van een gewezen marinier die probeerde met van zijn broer gestolen papieren dienst te nemen als koloniaal. Zijn broer deed echter aangifte. De marinier kreeg een gevangenisstraf van twee jaar opgelegd.
Archief	VHL 1865 De Vijfheerenlanden
Nummer	Zondag 26 maart 1865, p. 1
Link	https://proxy.archieven.nl/74/9C989AA5D36E42ADBC22A7F63FoCo5A9
Zie ook	*zoeken op koloniaal levert 1.718 resultaten op

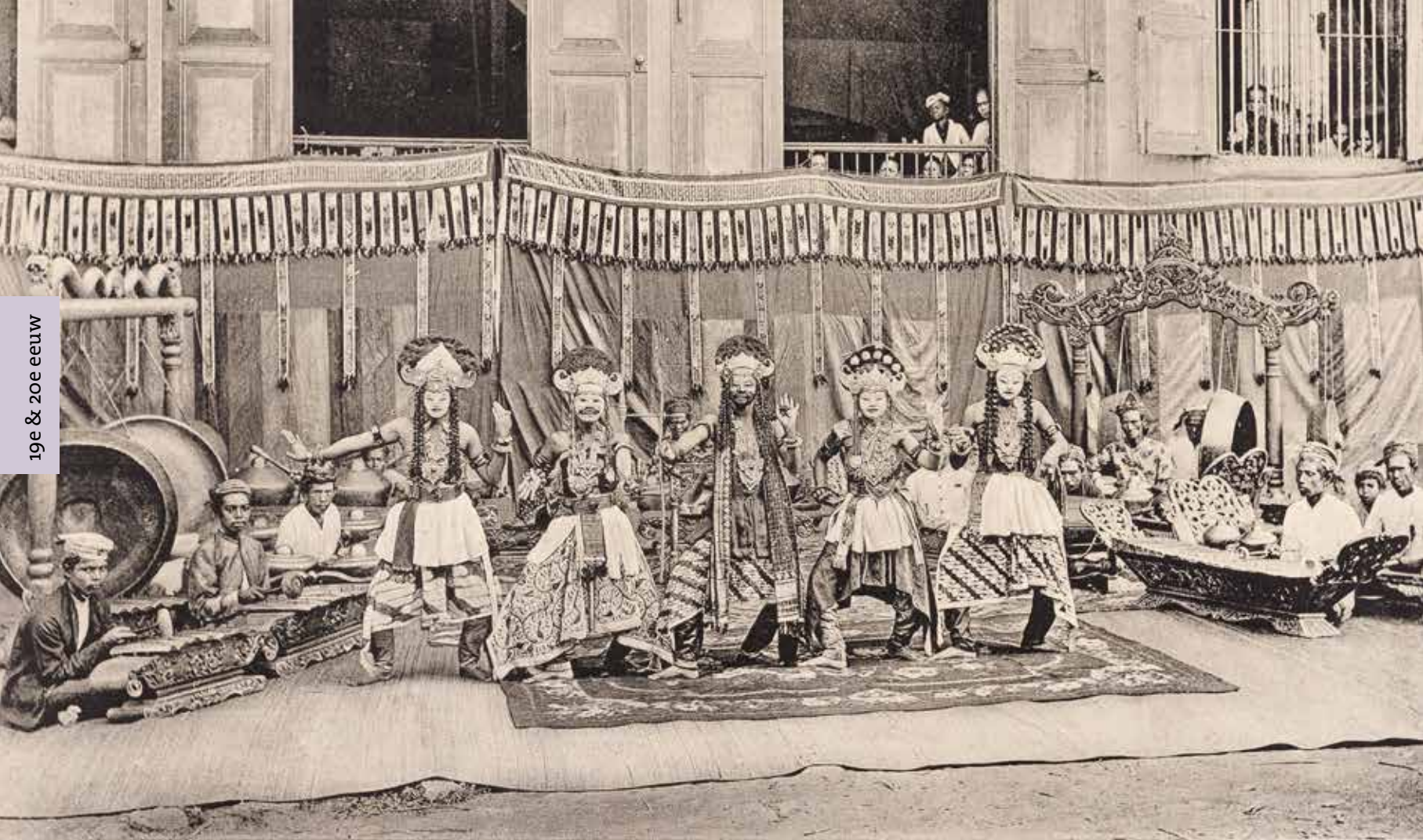

Titel (beschrijving)	Krant De Vijfheerenlanden
Jaar / periode	4 juli 1875
Inhoud	Vermelding dat op 23 juni(?) twaalf kolonialen, meest Fransen, uit Harderwijk zijn gedeserteerd en op 18 juni nogmaals vijf. Zeven van hen zijn inmiddels aangehouden.
Archief	VHL 1875 Vijfheerenlanden
Nummer	Zondag 4 juli 1875, p. 2
Link	https://proxy.archieven.nl/74/484B2D11C1694042B1AC85FF3411848A
Zie ook	*zoeken in kranten op ‘kolonialen’ levert 249 resultaten op

Titel (beschrijving)	De Amerongsche Courant
Jaar / periode	27 december 1883
Inhoud	Paginagrote kennisgeving van B&W Amerongen en Leersum over ‘Werving voor het leger in Oost-Indië’.
Archief	AC_1883 De Amerongsche Courant
Nummer	p.209
Link	https://proxy.archieven.nl/74/4D983E445AAD40BoAAD783Ao6B9CEF1F
Lees ook	Soldaten voor Nederlands-Indië in de negentiende eeuw, pagina 135

118. Maskendans aan het Hof van Koetei.
Borneo.

Apologizing and bridging

Nainunis Aulia Izza

Introduction

The educational wall plates referred to in this article are part of the collection of Henk Deys (1932–2023). Born in Sumatra, Deys became a respected local historian in Rhenen and donated his collection to the Regional Archive of Southern Utrecht in 2012.

The plates were commissioned by Henri F. Wagenaar Reisiger, who had spent some years in the Dutch Indies as a tea merchant. On returning to the Netherlands, he decided to promote public knowledge about the colonies as they were a major source of prosperity for the country. The 170 school plates were published by the printing office of Kleynenberg & Co. in the years 1911–1913. The photographs were made by Jean Demmeni, who was also born in Sumatra. See RAZU-website for the images mentioned in this article.¹

Cultural Internalization

Various aspects of Indonesian culture have been part of Dutch society and vice versa. Indonesia and The Netherlands are two nations that shared a long history

during colonial times. The two nations have been influenced by each other, and some critical aspects of the two cultures are integrated into each society. For the Dutch, Indonesian culture are present in Dutch daily moments such as culinary fusion, festivals and celebration, art and dance, language and heritage, and identity.

(66. Dans van als geesten verkleede mannen. Dajaks;
118. Maskerdans aan het Hof van de Koetei. Borneo, pag 152)

Many Indonesian cuisines, such as nasi goreng and rendang, are trendy. Besides some ingredients, for example, ketoembar, kemiri, tempeh, ketjap manis, djeruk purut gula djawa, and santen (coconut milk). Indonesian restaurants, known as “toko” or “warung,” can be found throughout the country, offering a wide array of dishes. Dutch-Indonesians actively participate in various cultural events. Many cultural celebrations or pasar malam (night market) celebrate the fusion of Dutch and Indonesian cultures. This event features traditional dances, music, and delicious Indonesian food. Traditional Indonesian art forms like batik and wayang kulit (shadow puppetry) have found a

home in the Netherlands. Indonesian dance performances are also a common sight at cultural events.

(89. *Inlandsche draagbare keuken. West-Java; 93. Het Snijden en Schilderen van Wajang-Poppen. Java; 94. Teekenen met was in de Batikververij. Java, pag 160; 117. Wajang-voorstelling op Java*)

Dutch culture in Indonesia is a historical and complex aspect of the nation's heritage. Dutch culture left an indelible mark on the archipelago, influencing various aspects of Indonesian life. Dutch influence can be found in Architecture, Language, Food, Education, Infrastructure, etc. Dutch colonial architecture is prevalent in Indonesia, with remnants of this era seen in buildings in many places in Indonesia, both as residential, commercial buildings, and other infrastructures.

(59-62. *Bevloeïingswerken op Java.; 30. Stationsemplacement te Toentang. (Midden-Java), pag 146*)

While Bahasa Indonesia is the official language of Indonesia, Dutch had a significant influence on the development of the Indonesian language. Many Indonesian words are borrowed from Dutch, particularly in govern-

ment, law, and trade. Even some words are pronounced in 'persis' (exactly/precies) the same way. The Dutch introduced a structured education system in Indonesia, laying the foundation for the country's modern education institutions.

(69. *Koranschooltje, pag 159. Java. (example traditional education); 131. Inlandsche School te Buitenzorg. Java.; 133. Menangkabausche School in Midden-Soemâtra, pag 155*)

Dutch culture has left a deep imprint on Indonesia, shaping various aspects of society. The Dutch colonial period was a significant chapter in Indonesia's cultural history, both negatively and positively.

Recent Progress

Summer 2023, was the time when Indonesia and Dutch took an important step in history. Some masterpiece artifacts from Wereldmuseum Leiden (former Volkenkunde Museum) returned to their home country, Indonesia.²⁺³ This was one of the moments when the Dutch government gradually recognized Indonesia's independence in 1945 and slavery that happened before 1945 (Speech by Prime Minister Mark Rutte about the role of the Netherlands in the history of slavery, 19 December 2022⁴). It is also

time for many institutions in The Netherlands to re-open their notes and archives and rethink the value of those legacies. Re-opening documents about Indonesia and The Netherlands also means reviving the sweet and sour memories.

Sweet and Sour Memories

Talking about the colonial period is a sensitive topic, especially for people who are still living now as elderly Indonesians and Dutch who experienced war. It means the last generation of the colonial era might only have a portrait of a series of wars and conflicts between Indonesians, the Dutch, and the Japanese during Japan's occupation in World War II. Wartime might give them more sour than sweet memories. The two nations, Indonesia and The Netherlands shared memories but grew apart after World War II. Both Indonesians and the Dutch have their own version of History. Talking about the colonial history for Indonesians and the Dutch people is always full of 'bias'. The 'bias' makes one story contradictive for Indonesians and Dutch. Sweet memories such as the Golden Age for the Dutch are the beginning of the Dark Age for Indonesians. The wealth from plantations and factories for the Dutch is the symbol of slavery and hard times for Indonesia.

(77. *Tabaksveld te Paja Koémb*; 35. *Thee Pluksters*, pag 158; 143. *Houtlowries*.; 147. *Tabak. Sorteerloots*, pag 163.)

The younger generation who was born after the war (both World War II and revolution wars against the Dutch) in Indonesia and The Netherlands, seems more chill about the history between Indonesia and the Netherlands. The first reason for 'chillness' is because of the less resonance, the younger generation does not experience the war, and generations in both countries have a relatively peaceful life in their homeland. Furthermore, younger generations also do not have a clear 'picture' of history, so re-opening the archives with a new interpretation will make the 'blurry' past clearer.

What's next?

Dutch archives such as photographs about Indonesia from early the 20th century captured life aspects of Indonesians and the interaction between Indonesians and the Dutch. Modernization in the world gives the new generations many things to fill up their lives, social media and recent trends also seize our lives to focus on those kinds of things. Complicated things that happening now make us forget about what happened 100 years ago. Apologizes from the Dutch Prime Minister is the point of realizing and

apologizing for the flaws in the past. If we open archives, especially photograph versions, we can see more beautiful things compared to the bad things. Except for the allegation that the pictures are based on true or 'made-up' activities that needs to be discussed further. The portraits show that Dutch people admire Indonesian landscapes, traditions, dance, clothing, and cultural diversity.

(4. *Het Parklandschap van Madoera*; 5. *De bergvlakte van Pantar. (Midden-Sumatra)*, pag 166; 11. *Kratermeer op Idjen. (Oost-Java)*; 14. *Dajaks in oorlogskleeding. (Borneo)*; 18. *Maleiers in Feestkledij. (Zuid-Sumatra)*; 58. *Kloof van de Banjoepoetih in het Idjen-gebergte*, pag 167;)

Those kinds of pictures are beautiful and thanks to technology that made those pictures accessible through the internet for Indonesian people and the world.

Furthermore, apologizing will be meaningful with real actions in many aspects, for example, the first wave of repatriation of museum objects that are expected to continue to bring Indonesian objects back to their origins. Second, more exhibitions about Indonesians and Dutch during the colonial era to sharpen the messages to the audience of current exhibitions. The detailed Dutch archives also have

potential value, not only as documents for historical research, for example, but also as media to research or remind us of the extinct landscape, traditions, or ways of life that can have a positive influence in the future, both for Dutch and Indonesians. The goal of this effort is to bridge the two nations to make a better view of history and build a better future as two nations with a lot of shared history.

Reference:

- ¹ Regionaal Archief Zuid-Utrecht, Wijk bij Duurstede. Toegang 658 Platen van Nederlandsch Oost- en West-Indië en Suriname (NL-WbdRAZU. 658).
- ² https://www.leidschdagblad.nl/cnt/dmf20230710_61449270?utm_source=google&utm_medium=organic
- ³ Deze roofkunst geeft Nederland na lang treuzelen terug aan Indonesië en Sri Lanka (RTLnieuws 10 July 2023) <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5394940/roofkunst-nederland-indonesie-sri-lanka-diamant-schat>
- ⁴ Speech by Prime Minister Mark Rutte about the role of the Netherlands in the history of slavery (19 December 2022) <https://www.government.nl/documents/speeches/2022/12/19/speech-by-prime-minister-mark-rutte-about-the-role-of-the-netherlands-in-the-history-of-slavery>

55. Thee Pluksters.

69. Koranschooltje.
Java.

94. Teekenen met was voor de Batikververij.
Java.

Excuses maken en bruggen slaan

Nainunis Aulia Izza

Inleiding

De schoolplaten waar dit artikel op gebaseerd is zijn onderdeel van de collectie van Henk Deys (1932 – 2023). Deys, geboren op Sumatra en later een vooraanstaand historicus en geschiedschrijver in Rhenen, schonk zijn collectie in 2012 aan het regionaal archief Zuid-Utrecht.

Opdrachtgever was H.F. Wagenaar Reisiger. Reisiger heeft een aantal jaar in Nederlandsch-Indië gewoond waar hij werkte in de theehandel. Bij terugkomst in Nederland besloot hij om grotere bekendheid te geven aan de koloniën die een grote bron van welvaart waren voor Nederland. De schoolplaten zijn tussen 1911 en 1913 uitgegeven door drukkerij Kleynenberg & Co. De foto's voor de schoolplaten zijn gemaakt door Jean Demmeni, eveneens geboren op Sumatra, zie RAZU-website voor de afbeeldingen genoemd in dit artikel.¹

Culturele internalisatie

Verschillende elementen van de Indonesische cultuur zijn onderdeel van de Nederlandse samenleving geworden, en andersom. Indonesië en Nederland delen een lange

koloniale geschiedenis. De twee landen hebben invloed op elkaar gehad en een aantal belangrijke culturele aspecten zijn in beide samenlevingen opgenomen. Voor Nederlanders is Indonesische cultuur aanwezig in dagelijkse dingen zoals culinaire trends, feesten en plechtigheden, kunst en dans, taal, erfgoed en identiteit.

(66. Dans van als geesten verkleede mannen. Dajaks; 118. Maskerdans aan het Hof van de Koetei. Borneo, pag 152)

Veel Indonesische gerechten zijn trendy, zoals nasi goreng en rendang. Net als bepaalde ingrediënten, zoals ket-oembar, kemiri, tempeh, ketjap manis, djeruk purut gula djawa en santen (kokosmelk). Indonesische restaurants zijn overal in Nederland en ze bieden een breed scala van gerechten. Nederlandse Indonesiërs nemen actief deel aan verschillende culturele evenementen. De pasar malam ("nachtmarkt") staat in het teken van een versmelting van Nederlandse en Indonesische cultuur, met traditionele dans, muziek en heerlijk Indonesisch eten. Traditionele Indonesische kunstvormen zoals batik en wayang kulit (schaduwspel met poppen) hebben ook in Nederland een plaats gekregen. Indonesische dans is regelmatig te zien bij

culturele evenementen.

(89. *Inlandsche draagbare keuken. West-Java*; 93. *Het Snijden en Schilderen van Wajang-Poppen. Java*; 9, pag 160. 4. *Teekenen met was in de Batikververij. Java*; 117. *Wajang-voorstelling op Java*)

Nederlandse cultuur in Indonesië is een historisch en complex deel van het nationale erfgoed. Nederland heeft een onuitwisbaar cultureel stempel op de archipel gezet. Verschillende aspecten van het Indonesische leven in Indonesië, zoals de architectuur, de taal, het eten, het onderwijs, de infrastructuur, vertonen deze Nederlandse invloed. De Nederlands-koloniale bouwstijl is overal aanwezig. Sporen van dit verleden zijn op vele plaatsen in Indonesië ook te zien aan woningen, bedrijfsgebouwen en andere infrastructuur.

(59-62. *Bevloeiingswerken op Java*.; 30. *Stationsemplacement te Toentang. (Midden-Java)*, pag 146)

Bahasa Indonesia is de officiële landstaal, maar de Nederlandse invloed op deze taal is significant. Het Indonesische heeft veel Nederlandse leenwoorden, vooral op het terrein van overheid, rechtspraak en handel. Sommige woorden hebben zelfs persis dezelfde uitspraak. De Nederlanders voerden een gestructureerd onderwijssys-

teem in en legden zo de grondslag voor de moderne onderwijsinstellingen van Indonesië.

(69. *Koranschooltje. Java. [voorbeeld van traditioneel onderwijs]*, pag 159; 131. *Inlandsche School te Buitenzorg. Java*.; 133. *Menangkabausche School in Midden-Soemàtra*, pag 155)

De Nederlandse cultuur heeft diepe sporen achtergelaten in Indonesië en de samenleving op diverse punten mede vormgegeven. De Nederlands-koloniale tijd vormde, zowel in positieve als in negatieve zin, een belangrijk hoofdstuk in de geschiedenis van de Indonesische cultuur.

Recente vooruitgang

In de zomer van 2023 zetten de twee landen, Indonesië en Nederland, samen een historische stap. Een groot aantalvoorwerpen van culturele betekenis uit het Wereldmuseum Leiden (voorheen Museum Volkenkunde) gingen terug naar hun land van herkomst (RTL Nieuws, 10 juli 2023)²⁺³. Het was een van de momenten waarop de Nederlandse overheid zich rekenschap gaf van de Indonesische onafhankelijkheid in 1945 en van de slavernij vóór die tijd (toespraak van premier Mark Rutte over de Nederlandse rol in de slavernijgeschiedenis, 19 december 2022)⁴. Ook voor veel andere Nederlandse instellingen is het tijd om het archief in te gaan en de waarde van al dit

147. *Tabak. Sorteerloods.*

erfgoed opnieuw te doordenken. Bij het heropenen van de dossiers over Indonesië en Nederland zullen ook zoete en bittere herinneringen herleven.

Zoete en bittere herinneringen

Spreeken over de koloniale tijd ligt gevoelig, vooral voor de nog levende Indonesiërs en Nederlanders die de oorlog hebben meegemaakt. Het beeld van die tijd zou voor deze laatste koloniale generatie een onafgebroken reeks conflicten en oorlogen kunnen zijn tussen de Indonesiërs, de Nederlanders en de Japanners tijdens de Japanse bezetting in de Tweede Wereldoorlog. Voor hen zijn er dan wellicht meer bittere dan zoete herinneringen. Indonesië en Nederlanden hadden gedeelde herinneringen, maar na de Tweede Wereldoorlog groeiden ze uit elkaar. Indonesiërs en Nederlanders hebben elk hun eigen versie van de geschiedenis. Als ze over de koloniale geschiedenis spreken, hebben beide een sterke neiging naar één kant van het verhaal. Daardoor is het Indonesische verhaal vaak niet verenigbaar met het Nederlandse verhaal. De zoete herinneringen aan het begin van de Gouden Eeuw voor Nederlanders luiden een donkere tijd in voor Indonesiërs. De plantages en factorijen die in Nederland rijkdom en welvaart betekenden, staan in Indonesië symbool voor slavernij en armoede.

(77. *Tabaksveld te Paja Koémb*; 35. *Thee Pluksters*, pag 158; 143. *Houtlowries*.; 147. *Tabak. Sorteerloods*, pag 163)

De generatie die na de oorlog met Japan en ook na de onafhankelijkheidsoorlog geboren werd, lijkt relaxter tegenover het Nederlands-Indische verleden te staan. Dat komt allereerst doordat deze generatie zelf geen oorlog ervaren heeft en in hun eigen land een betrekkelijk vredig leven leidt. Verhalen daarover vinden daarom bij hen minder weerklank. Bovendien hebben jongere generaties geen duidelijk ‘beeld’ bij geschiedenis. Als de archieven worden heropend en nieuwe interpretaties ontstaan, komt het ‘wazige’ verleden scherper in beeld.

En nu?

In Nederlandse archivalia, zoals foto's van Indonesië in de vroege twintigste eeuw, zijn momenten vastgelegd uit het leven van Indonesiërs en hun interactie met Nederlanders. De moderne tijd biedt veel waarmee de nieuwe generaties hun leven kunnen vullen. Sociale media en andere vernieuwingen trekken de aandacht ook naar die zaken. Het heden is zo complex dat we vergeten wat er honderd jaar geleden gaande was. De excuses van de premier waren een moment van bewustwording en erkenning van fouten uit

het verleden. Als we er archiefstukken bijhalen, en vooral foto-archieven, krijgen we naast de lelijke dingen ook mooie te zien. Er bestaan weliswaar bedenkingen tegen het geposeerde en ‘gearrangeerde’ karakter van deze beelden. Hierover is nog meer discussie nodig. De beelden laten wel zien dat Nederlanders vol bewondering keken naar Indonesische landschappen, tradities, dansen, kleding en culturele verscheidenheid. Dat zijn fraaie beelden en dankzij de technologie zijn ze nu op het internet toegankelijk voor mensen in Indonesië en overal ter wereld.

(4. *Het Parklandschap van Madoera*; 5. *De bergvlakte van Pantar. (Midden-Sumatra)*, pag 166; 11. *Kratermeer op Idjen. (Oost Java)*; 14. *Dajaks in oorlogskleding. (Borneo)*; 18. *Maleiers in Feestkledij. (Zuid-Sumatra)*; 58. *Kloof van de Banjoepoetih in het Idjen-gebergte*, pag 167)

Verder zullen excuses betekenis krijgen als de daad bij het woord gevoegd wordt, zoals bij de eerste stroom van terugkerende museumstukken. De verwachting is dat er op deze manier meer Indonesische voorwerpen terug naar hun plaats van oorsprong zullen gaan. Of door meer tentoonstellingen over Indonesiërs en Nederlanders in de koloniale tijd, om bezoekers van huidige tentoonstellingen nog scherper bewust te maken van het verleden. De omvangrijke Nederlandse archieven zijn ook potentieel waardevol, niet

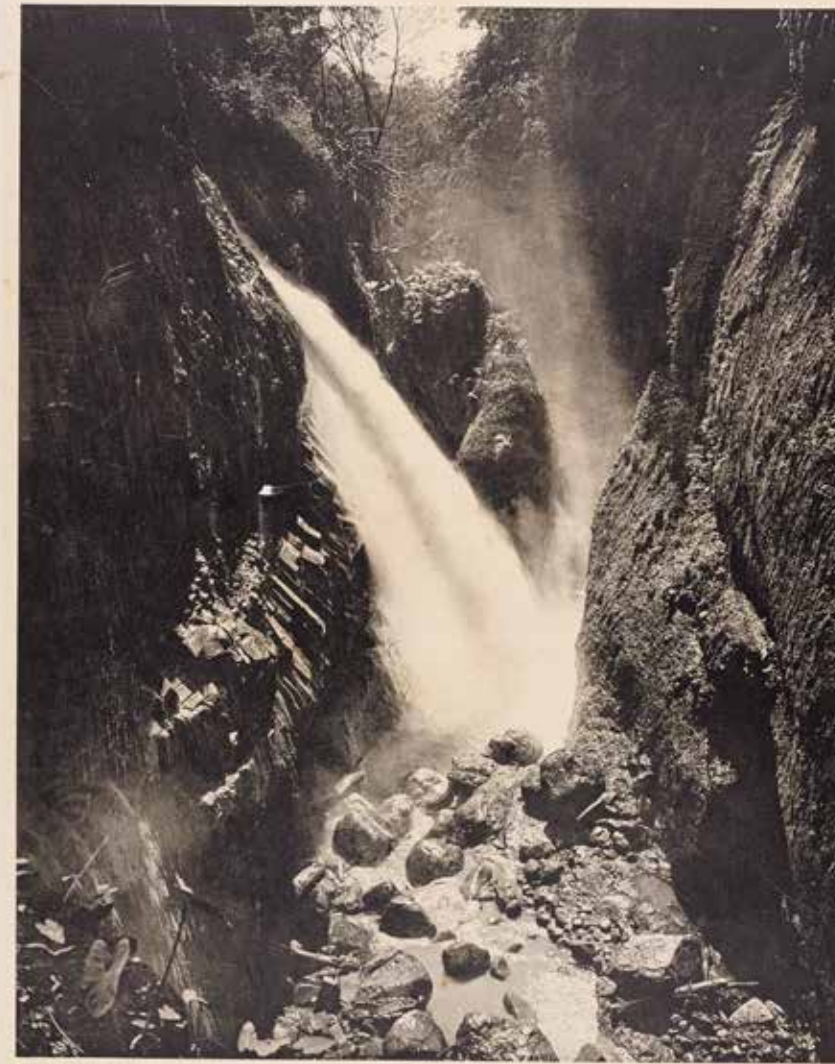
alleen voor historisch onderzoek maar ook als onderzoeksof herinneringsmateriaal over verdwenen landschappen, tradities of leefwijzen. Hier kan in de toekomst een positieve invloed van uitgaan zowel voor Nederlanders als voor Indonesiërs. Het doel van deze inspanningen is een brug tussen de twee landen te slaan, zodat een beter beeld van het verleden kan ontstaan en een betere toekomst mogelijk wordt voor twee landen met een groot gemeenschappelijk verleden.

Bronnen:

- ¹ RAZU: Toegang 658 Platen van Nederlandsch Oost- en West-Indië en Suriname.
- ² Leidsch Dagblad, 10 juli 2023: ‘Nederland geeft honderden kunststukken uit het Museum van Volkenkunde terug aan Indonesië’. www.leidschdagblad.nl/cnt/dmf20230710_61449270?utm_source=google&utm_medium=organic
- ³ RTL Nieuws, 10 juli 2023: ‘Deze roofkunst geeft Nederland na lang treuzelen terug aan Indonesië en Sri Lanka’ www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5394940/roofkunst-nederland-indonesie-sri-lanka-diamant-schat
- ⁴ Toespraak van minister-president Mark Rutte over het slavernijverleden, 19 december 2022 www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2022/12/19/toespraak-minister-president-rutte-over-het-slavernijverleden.

5. De Bergvlakte van Pantar.
(Midden-Sumatra).

38. Kloof van de Banjoepoetih in het Idjen-gebergte.

Woord van dank

Deze bronnengids is het resultaat van het project ‘Speuren naar sporen van het koloniaal verleden in de archieven’ van het Regionaal Archief Zuid-Utrecht. De gids hadden we niet kunnen uitbrengen zonder de fantastische hulp van onze vrijwilligers. Wij zijn het onderstaande projectteam dan ook zeer dankbaar voor hun inzet:

- Bart van Nunen (auteur)
- Wendelies Timp-van der Meulen (auteur)
- Marco Prins (auteur)
- Freek van Toor (auteur)
- Henk Blok (auteur)
- Nainunis Aulia Izza (auteur)
- Arend Smilde (medeauteur & redacteur)
- Christiaan Smits (auteur & stagiair)
- Winfried Leeman (fotograaf)

Namens het RAZU

- Erika Hokke (archivaris-directeur)
- Ruth Werkhoven (medeauteur, coördinator vrijwilligers)
- Elleke de Ronde (auteur & medewerker cultuurhistorie)

Tijdens de uitvoering van dit project hebben we met veel mensen gepraat en gespard over het onderwerp. Wij willen alle musea, historische verenigingen, raadsleden, kunstenaars en geïnteresseerden uit de regio bedanken voor de vruchtbare gespreken en goede adviezen. Helaas zijn het er te veel om iedereen bij naam te benoemen, maar weet dat wij jullie betrokkenheid enorm hebben gewaardeerd.

Tot slot zijn wij ook Ineke Mok dankbaar voor haar inhoudelijke feedback en zijn we grafisch ontwerper André van Zwieten zeer erkentelijk voor de verzorging van de vormgeving van deze gids. Daarnaast bedanken wij graag drukkerij Wilco BV uit Amersfoort voor de fijne samenwerking.

Deze bronnengids is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld.

Noch de maker, noch de drukker kan echter aansprakelijk worden gesteld voor eventuele schade als gevolg van onjuistheden en/of onvolledigheden in deze bronnengids.